

ห้องขจร

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๐
จดหมายเหตุเรื่อง
ทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญุ่น
หลวงจินดาสหกิจ (ลม้าย ธนะศิริ)
แปลจากภาษาอังกฤษของเซอร์ เออเนสต์ ซาเตา

ห้องขจร
อ
959.3023
ซ215ป

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ
(แปลก นิลกุล)

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันพุธที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖

๑๕๓.๓๕๓
๖-๒๑๕ ๖
๐ ๖

ขอมอบาติ
ห้องขจร สุขพานิช

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๐
จดหมายเหตุเรื่อง
ทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญีปุ่น
หลวงจินดาสหกิจ (ลม้าย ธนะศิริ)

แปลจากภาษาอังกฤษของเซอร์ เออเนสต์ ซาเตา

๔ ๕.๔. 2524

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3915058

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ

(แปลก นิลกุล)

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันพุธที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖

ห้อง ขจร สุขพานิช

84746

84056

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ (แปลก นิลกุล) กำหนดงานในวันพุธที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร คุณหญิงจ่มจ่ม ศักดาภิเดชวรฤทธิ ได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๐ เพื่อแจกเป็นที่ระลึก กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องนี้เป็นจดหมายเหตุเรื่องไทยกับญี่ปุ่นเป็นมิตรกันแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เซอร์ เออร์เนสต์ เมตัน ซาเตา ซึ่งเคยเป็นเอกอัครราชทูตอังกฤษอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อรัชกาลที่ ๕ เป็นผู้แต่ง เซอร์ เออร์เนสต์ ซาเตา เป็นผู้เรียบเรียงภาษาไทยขึ้น เนื่องด้วยเคยเป็นเลขาธิการสถานทูตอังกฤษประจำกรุงโตเกียวประเทศญี่ปุ่นมาช้านาน ได้ค้นจดหมายเหตุญี่ปุ่นแปลเรียบเรียงไว้เป็นภาษาอังกฤษ มีจนพระราชดำรัสและศุภอักษรที่ส่งไปมาถึงกันในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและแผ่นดินสมเด็จพระเชษฐาธิราชแล้วเขียนส่งไปลงพิมพ์ในหนังสือ Transactions of the Asiatic Society of Japan ต่อมาบริษัทอาร์ ไมเกิลยอน (R. Meiklejohn) แห่งเมืองโยโกฮาม่า ได้รวบรวมตีพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ หนังสือเรื่องนี้ยังไม่มีใครเคยแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยสำหรับพระนคร จึงโปรดให้หลวงจินดาตึกกิจ (ลม้าย ชนะศิริ) แปลออกเป็นภาษาไทย และพิมพ์ในงานศพนางสาว ละม่อม สืบบุญเรือง เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๓ หลวงจินดาตึกกิจได้มาหาหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ แจ้งว่าหนังสือเรื่องนี้ได้แปลขึ้นโดยรีบด่วน เพื่อให้ทันกำหนดงานพิมพ์นางสาวละม่อม สืบบุญเรือง ถ้อยคำจำนวนมากไม่ละเอียดเลย ทั้งบางแห่งอาจจะมีผิดพลาดบ้าง จะขอรับไปแก้ไขให้เรียบร้อย กรมศิลปากรก็ยินยอมสนับสนุนให้ไป ฉบับที่ตีพิมพ์คราวนี้เป็นฉบับที่หลวงจินดาตึกกิจได้แก้ไขให้ดีขึ้นกว่าฉบับเดิมซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ กรมศิลปากรขอขอบพระคุณอย่างสูงที่คุณหลวงจินดาตึกกิจได้มีศรัทธาช่วยเหลือกิจการของกรมศิลปากรโดยมิได้

ก็มูลค่าตอบแทนแต่อย่างใด และเนื่องจากหนังสือเรื่องนี้ได้ขาดตลาดมานานแล้ว มีผู้สนใจ
ศึกษาค้นคว้ามาถามหากันเสมอ เมื่อคุณหญิงจัมฉิม ศักดาภิเดชวรฤทธิ มีศรัทธารับไป
จัดพิมพ์ขึ้น จึงนับว่าได้อำนวยความสะดวกแก่นักศึกษาทางประวัติศาสตร์เป็นอันมาก หวังว่าผู้ที่ได้
รับไปอ่านคงจะพอใจโดยทั่วกัน

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีกิจนิพนธ์ของท่าน ที่คุณหญิงจัมฉิม ศักดาภิเดช
วรฤทธิ ได้บำเพ็ญอุทิศแด่ พันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ ผู้เป็นสามี ตลอดจนให้พิมพ์
หนังสือเรื่องนวนแจกเป็นวิทยาดำรงประโยชน์ ขอคุณหญิงจงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้
พันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ ผู้ล่วงลับ ประดับอิสริยยศคุณนุญผลตามควรแก่ศิวดียใน
ดัมปรายภพทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร

๓๓ มกราคม ๒๕๐๖

คำไว้อาลัย

ในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ (แปลก นิลกุล) อาจารย์
กมดา ไกรฤกษ์ ชิดา ได้ปรารภกับข้าพเจ้าขอให้เขียนคำสั้น ๆ ลงในหนังสือที่จะแจกเป็นมิตร
พดด้แก่ผู้มาในงานและเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงรับสนองด้วยความยินดี
การถึงแก่กรรมของเจ้าคุณพันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ (แปลก นิลกุล) กระทำให้ข้าพเจ้า
ผู้เป็นมิตรยังความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง เจ้าคุณเคยเป็นมิตรแท้ของข้าพเจ้ามาแต่เนิ่นย คุณเคย
รักใคร่เสมือนญาติ ชอบพ้ออรัยาคัยกันมาตั้งแต่สมัยที่ยังรับราชการทหารประจำอยู่ในโรงเรียน
นายร้อยชั้นมัธยม ความเป็นผู้ใหญ่ยิ่งเพิ่มกระชับความสัมพันธ์ใกล้ชิดยิ่งขึ้น ตลอดมาถึง
คุณหญิงและบุตรธิดา

โรงเรียนนายร้อยสมัยนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงดำรง
ตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียน และเสนาธิการทหารบก พระองค์ทรงพยายามปลูกฝังอบรมนาย
ทหาร ให้มีภูมิคุณวิชาวาทารสูงเด่นเทียมทันอารยะประเทศ พระองค์ทรงเรียบเรียงตำราวิชา
ทหารทั้งยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ทรงฝึกฝนด้วยพระองค์ บางคราวมีการสอบไล่เดี่ยวด้วยปาก ตัว
ต่อตัวกับพระองค์ เจ้าคุณศักดิ์ดา ผู้หนึ่งได้เคยเข้าผ่านสนามเดี่ยว เคยมีชื่อว่าเป็นผู้คงแก่เรียน
จดจำแม่นยำถึงบทใดมาตราใดว่าด้วยเรื่องอะไร เป็นผู้มีสมองโปร่งใส มีบุคลิกลักษณะเป็น
ครูบาอาจารย์ที่ดี สุขุมเยือกเย็นอารมณ์ขันขันประกอบด้วยพรหมวิหาร ซื่อตรงจงรักภักดีแต่
พระมหากษัตริย์และประเทศชาติ.

ในทางครอบครัวเจ้าคุณเป็นบิดาที่ดีของบุตรธิดา เฉพาะอย่างยิ่งได้ให้การศึกษา
อย่างสูงส่งเท่าที่จะพึงกระทำได้ ดังปรากฏชัดที่บุตรธิดาได้รับเกียรติ ปริญญา เป็นที่เชิดชู
วงศ์ตระกูล และประกอบรัฐกิจเป็นกำลังพัฒนาแก่ประเทศชาติทั่วทุกคน คุณงามความดีที่เจ้าคุณ
ได้ประกอบเป็นกุศลกรรมนี้ จงดำรงเป็นกุศลวิบากอำนวยอวยชัยวิบูลย์มโนคุณผล แก่เจ้าคุณ พันเอก
พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ (แปลก นิลกุล) ผู้ถึงแก่กรรม ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ ทุก
ประการ.

พ.อ. พ.อ. ร. ไร่สวน

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖

บ้านในคลองบางกอกใหญ่

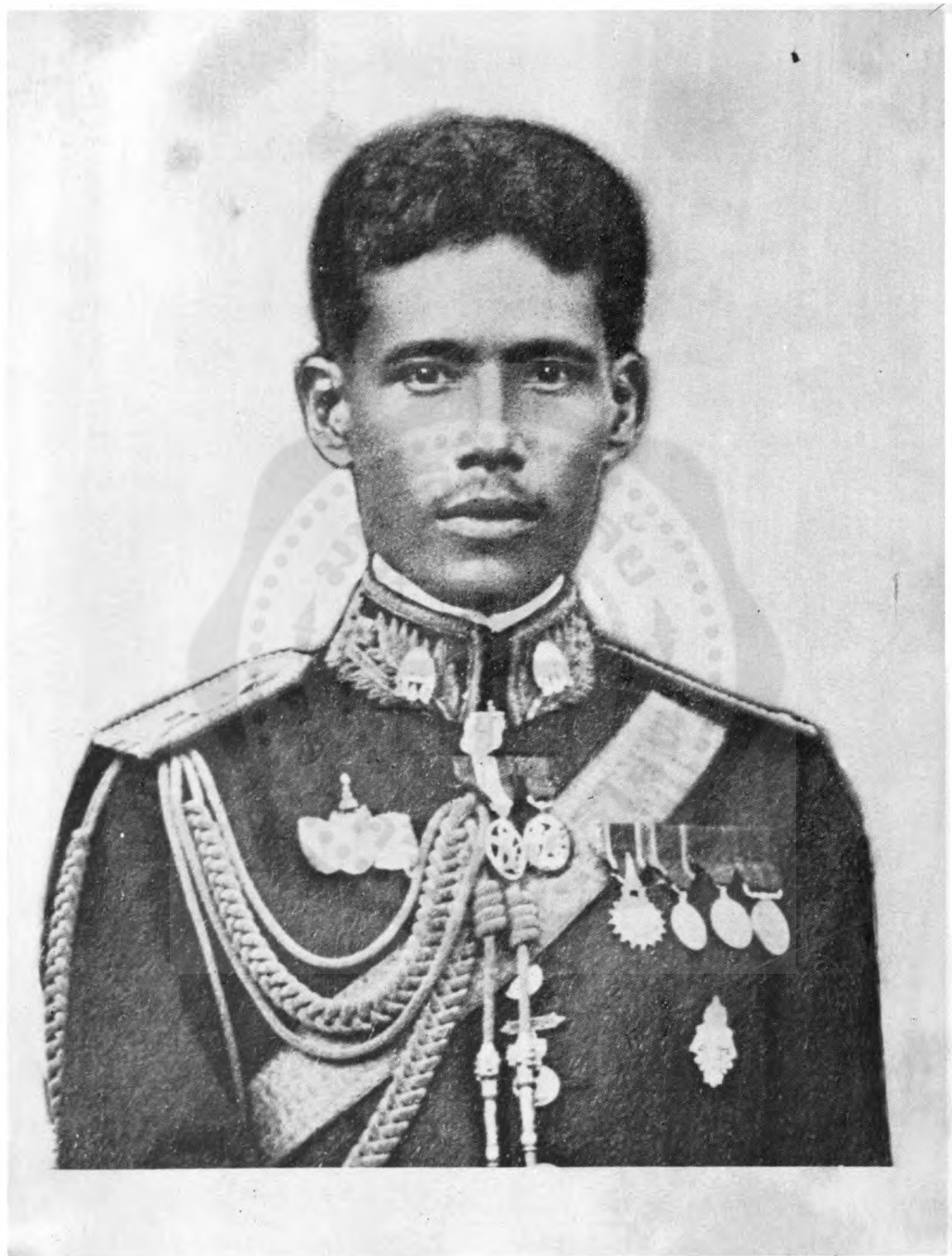
๑๐๗ ม ช

ขอให้เมตตากรุณาของหลวงคำ
แพ่งพลล้าน (แพ่ง) ปุ๊ต กัมเมตตันกร
หลวงศรีรัตนานุการ (แปลก) บุตรว่า
"นิลกุล" (เจียนเป็นท้าวอักษรโรมัน ว่า
"Nilakul") อันเป็นมงคลนาม

ขอให้ด็กนิลกุลมีความ
เจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกมลสมาธิ
กัลปาวสาน

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

พินเอก พระยาศักตาทิเดชวรฤทธิ

(แปลก นิลกุล)

พ.ศ. ๒๔๒๕ - พ.ศ. ๒๕๐๕

ประวัติสังเขป

พันธเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ

(แปลก นิลกุล)

พันธเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ (แปลก) เป็นบุตรหลวงกำแหงพลล้าน (แห) ปลัดเมืองชัยนาท กับนางกำแหงพลล้าน (น้อย) ปู่ชื่อหลวงสมเริงจลัมบัต (นิล) เกิดที่บ้านหลังวัดราชดิษฐาราม อำเภอบางกอกใหญ่ ธนบุรี เมื่อวันที่พุธที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๕

เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษากับพระภิกษุสงฆ์สำนักท่านเจ้าคุณพระสังฆราชวรานงค์เถระ (เอี่ยม) และอุปถัมภ์ที่วัดราชดิษฐาราม เข้ารับราชการทหารในรัชกาลที่ ๕ เป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก ชั้น ๒๕๒๕ เรียน ๖ ชั้น รับนักเรียนเข้ามาคัดเลือกประมาณ ๔๐๐ คน ผู้ใดสอบได้คะแนนตั้งแต่ ๓ ถึง ๕ ได้เข้าชั้น ๔ เดียวทีเดียว พวกที่ได้คะแนนรองลงมาเข้าเรียนชั้น ๓, ๒, ๑ ตามลำดับ ส่วนที่ได้คะแนนไม่ถึงขีดนี้กำหนดไม่สมัครเข้าเรียน ในการสอบคัดเลือกเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยชั้น พระยาศักดาฯ สอบได้ในพวก ๓-๕ จึงได้เข้าเรียนชั้น ๔ และควรจะเรียน ๓ ปีจบ แต่มีการสอบชั้นกลางปีอีกด้วย สอบข้ามชั้นได้จึงรวมเรียน ๒ ปีสำเร็จเป็นนายทหารรับพระราชทานสัญญาบัตรนายร้อยตรี พ.ศ. ๒๔๔๙ ปีนั้นนักเรียนสอบสำเร็จเป็นนายทหารรวมทั้งหมดประมาณ ๘๐ คน นับว่ามากที่สุดเป็นปีแรก

หมายเหตุ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดให้สร้างพระอารามหลวงขึ้นที่คลองบางกอกใหญ่ ธนบุรี โดยรวมวัดพลับเค็มซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เข้าในเขตพระอารามหลวงที่สร้างใหม่ พระราชทานนามว่า “วัดราชดิษฐาราม” ปัจจุบันยังคงเรียก “วัดพลับ” อยู่แพร่หลาย ครั้นแล้วทรงอาราธนาพระอาจารย์สุก จันทวัดพระนครศรีอยุธยา ลงมาตั้งเป็นพระราชาคณะ เป็นที่พระญาณสังวรเถระ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในทางวิปัสสนาอย่างเชี่ยวชาญ ได้เป็นพระอาจารย์ของเจ้าชายที่ทรงผนวชที่เสด็จไปประทับอยู่ที่วัดราชดิษฐาราม เพื่อศึกษาวิปัสสนาธุระ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๕ ที่พระอารามนี้ ยังมีพระตำหนักจันทน์ซึ่งเป็นที่พักของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เมื่อทรงผนวชปรากฏอยู่ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาพระญาณสังวรเป็นสมเด็จพระสังฆราช มาอยู่วัดมหาธาตุ ได้ปีหนึ่งก็สิ้นพระชนม์ พระชันษาได้ ๘๐ ปี เมื่อถวายพระเพลิงพระศพแล้ว โปรดให้ปั้นพระรูปบรรจุพระอัฐิไว้ในกุฏิหน้าพระอุโบสถวัดราชดิษฐาราม เป็นที่สักการบูชาจนทุกวันนี้

กัจจายก้านาวัดราชสิทธิ ต้นฉบับของเอกสารแห่งชาติ กรมศิลปากร

(น)

เริ่มรับราชการในรัชกาลที่ ๕

พ.ศ. ๒๔๔๙ ประจำกองร้อยที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๓ มหาดเล็กรักษาพระองค์ (ตั้งอยู่
ดอนเจ้าเขตุ วัดโพธิ์ เดียวกันเป็นตงกรมรักษาดินแดน)

พ.ศ. ๒๔๕๓ ประจำกองร้อยที่ ๒ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ในปีขึ้นเดือนกุมภาพันธ์
พระอรรคชายาเธอเจ้าดารารัศมี ได้ถวายบังคมลาเยี่ยมมาตริภูมิและประยูรญาติ เนื่องด้วยเจ้า
อินทวโรธสุริยวงศ์ ลงมาเฝ้ารัชกาลที่ ๕ เป็นโอกาสที่จะได้รู้จักกับพร้อมกัน เพราะได้นิราศ
จากเชียงใหม่เป็นเวลานานถึง ๒๓ ปี จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีสนมกรมวัง พระตำรวจ คุณท้าว
เผ่าแก้ว จำโชน ตามเสด็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้เสด็จพระราชดำเนินมาตั้ง ณ
สถานี่รถไฟ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

ในการเสด็จเยี่ยมนครเชียงใหม่ครั้งนี้ พระยาศักดาฯ (เมื่อยังเป็น ร้อยโท แปลก)
ได้รับคัดเลือกให้เข้าสมทบเป็นกองตั้ง ๒ ระยะทาง ระยะแรกโดยทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึง
ปากน้ำโพ ระยะหลังโดยทางชลมารค โปรดเกล้าฯ ให้จัดเรือที่ประทับและเรือตามชนิดต่างๆ
รวม ๕๐ ลำ บัณฑิตเป็นขบวนรอนแรมมาตามระยะทางผ่านจังหวัดต่างๆ มีการสัสมโภชมโหฬาร
ถึงนครเชียงใหม่ วันที่ ๙ เมษายน ๒๔๕๒ รวม ๒ เดือน ๗ วัน เป็นโอกาสให้พระอรรคชายาเธอ
ทรงคุ้นเคย ด้วยได้ถวายการอารักขาระหว่างที่เสด็จครั้งนี้ ได้ประทานคู่มือของคำลงยา
สลักพระนามทรงเป็นของทรงระลึก เรื่องนี้พระยาศักดาฯ ได้นำมาเล่าให้บุตรหลานฟังอยู่เสมอ

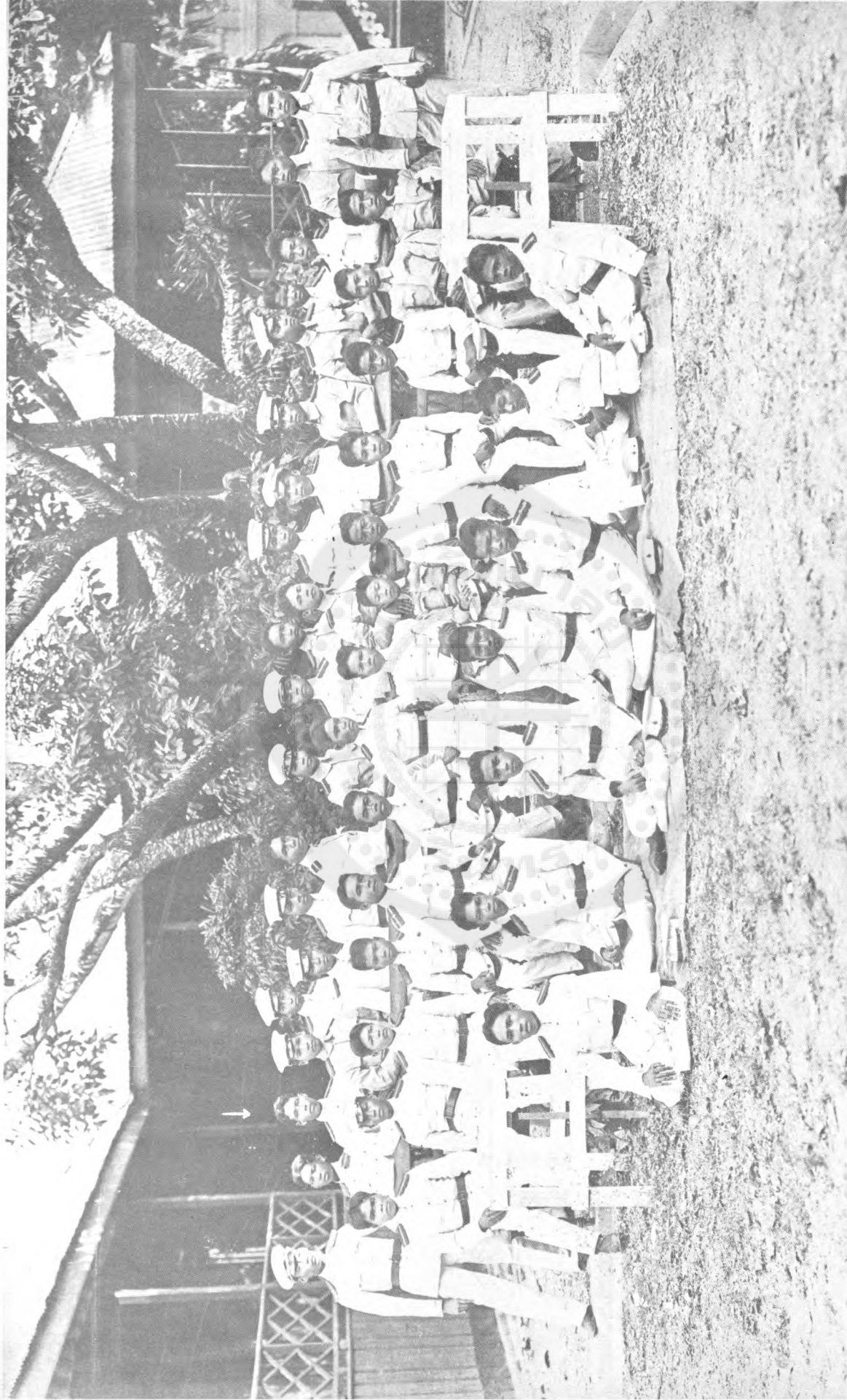
พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นผู้บังคับกองร้อยที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นผู้บังคับกองร้อยที่ ๘ กรมทหารราบที่ ๓ มหาดเล็กรักษาพระองค์

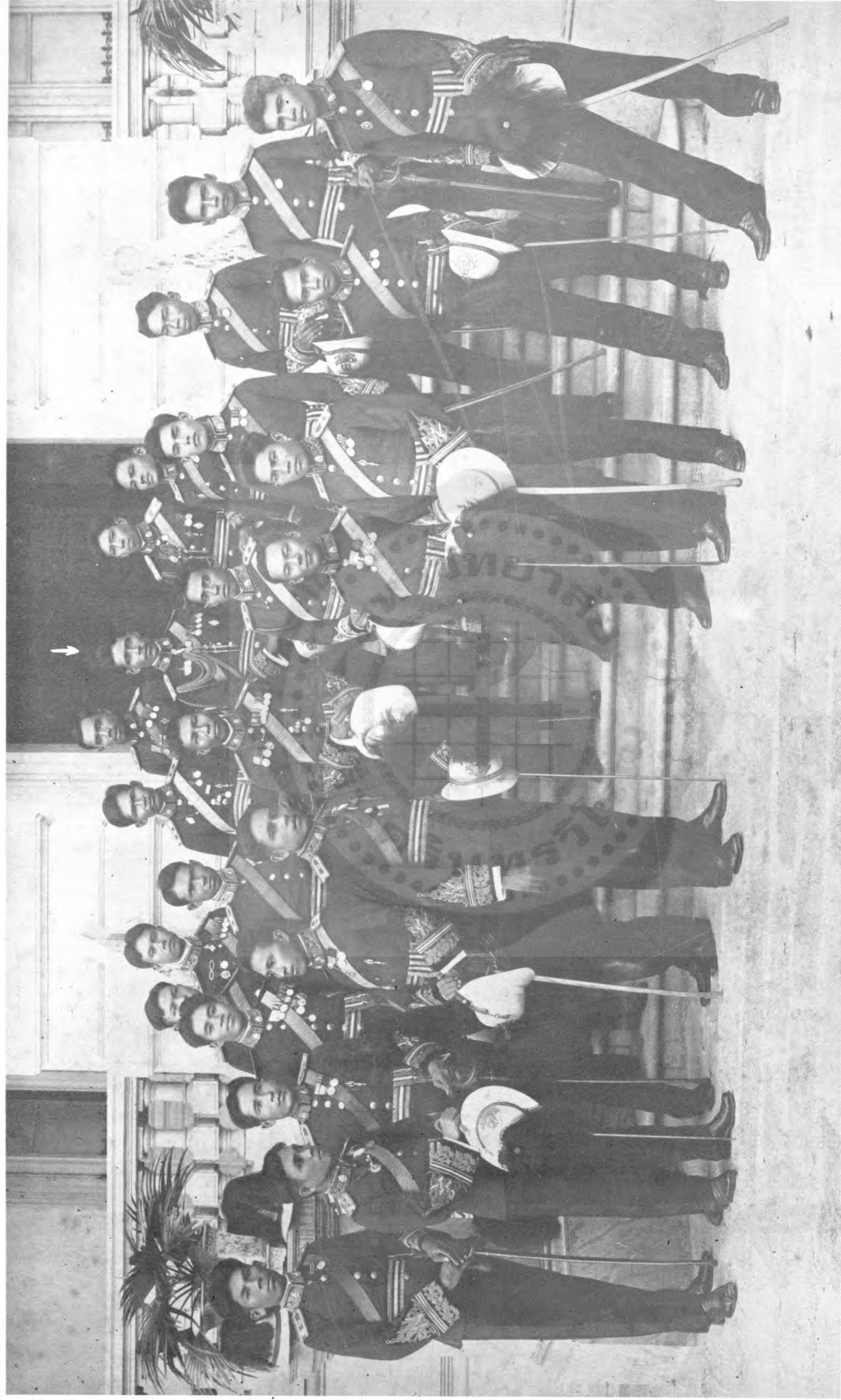
รับราชการในรัชกาลที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นผู้บังคับกองร้อยที่ ๘ กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

ในปีขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดตั้งกองเสือป่าอาสารักษาดินแดน โดยมี
พระราชประสงค์จะฝึกพลเรือนให้นิยมและมีความรอบรู้ในวิชาทหาร เพื่อไว้เป็นกำลังป้องกัน
ประเทศชาติในเวลาที่จำเป็น มีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วทุกจังหวัด รวมทั้งพ่อค้าคหบดีเข้าเป็น
สมาชิกเป็นจำนวนมาก การฝึกทหารทำมือเปล่าและทำอาวุธให้เกิดสมาชิกเสือป่าที่อาวุธใส่เช่นนี้
จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้คัดเอานายทหาร มหาดเล็กรักษาพระองค์ ผู้ที่มีมารยาทเรียบร้อย มาช่วย
ทำการฝึก และได้เสด็จมาทรงควบคุมการฝึกสอนสมาชิกด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด ในโอกาส

ถ่ายภาพเมื่อสำเร็จเป็นนายทหาร พ.ศ. ๒๔๔๘

ถ่ายแต่งเครื่องแบบเต็มยศ เมื่อเป็นพันตรี หลวงสรสิทธิธยานุการ ผู้บังคับกองพันที่ ๑ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(ง)

น พระยาคักดา ฯ (เมื่อยังเป็น ร้อยเอก แปลก) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นครูผู้ฝึกด้วยผู้หนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงสวัสดิทธานุการ และเป็นผู้รั้ง
ผู้บังคับกองพันที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๓ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เป็นราชองครักษ์เวร ดำรงตำแหน่งพิเศษไปจนตลอดรัชกาล

พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นผู้บังคับกองพันที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๓ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ได้รับ
พระราชทานเข็มพระบรมฉายาลักษณ์ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีพันปีหลวง ดงยา
กรอบทอง เนื่องด้วยถวายการอารักขาเป็นประจำ ในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่างๆ

ในปีนั้นได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “นิลกุล” ได้ทำการสมรสกับนางสาวจัมฉิม
เนียรกุล ณ บ้านเจ้าสาว ตำบลตรอกจันทร์ พระนคร ในงานมงคลสมรสนี้ มีเจ้านายหลาย
พระองค์ได้ทรงพระกรุณาเสด็จประทานนาตั้งธ อากิ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศาเสนาบดี กรมหลวงนครราชสีมา

สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา

พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นจันทวิชัยยุทธเดชาคนี ได้โปรดเกล้าฯ
ให้ย้ายไปรับตำแหน่งผู้บังคับการ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม จนถึง ๒๔๖๖

พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระวิชัยยุทธเดชาคนี

พ.ศ. ๒๔๖๗ ย้ายไปรับตำแหน่งผู้บังคับการ โรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม

รวมรับราชการในโรงเรียนนายร้อย ๓๐ ปี ศิษย์ของท่านที่สำเร็จเป็นนายทหารมีศักดิ์สูง
และตำแหน่งสำคัญในราชการเป็นจำนวนมากมายหลายรุ่น

พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระยาคักดาภิเดชวรฤทธิ

รับราชการในรัชกาลที่ ๗

พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นราชองครักษ์เวร (ดำรงตำแหน่ง
พิเศษตลอดรัชกาล)

พ.ศ. ๒๔๖๗-๒๔๗๐ ยังคงรับตำแหน่งผู้บังคับการทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๓
จังหวัดสระบุรี

พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นปลัดกรมจเรทหารบก คงรับตำแหน่งนี้มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔

(๖)

พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นผู้บังคับการจังหวัดทหารบกนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๔๗๖ เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์จึงได้กราบถวายบังคมลาออกเพื่อรับพระราชทานบำนาญ ด้รูปเลขาภิราชการทหาร ๒๗ ปี กลับไปอยู่บ้านเดิมหลังวัดราชดีถาวราม ชนบุรี

รัชกาลที่ ๘ และที่ ๙

ในระหว่างที่รับพระราชทานบำนาญนั้น พระยาศักดา ฯ มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติต่อไปอีก คือรัฐบาลได้ปรับปรุงพัฒนาการบ้านเมืองโดยจัดตั้งเทศบาลขึ้น ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเทศมนตรีของสภาเทศบาลนครชนบุรีอยู่ ๒ สมัย

ระยะแรก รับการแต่งตั้งวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงสิ้น ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

ระยะหลัง รับการแต่งตั้งวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึงสิ้น ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๘

รวมเวลาทั้งหมดประมาณ ๓ ปี ที่ได้ช่วยในกิจการของเทศบาลนครบุรี

ชีวิตบนปลาย

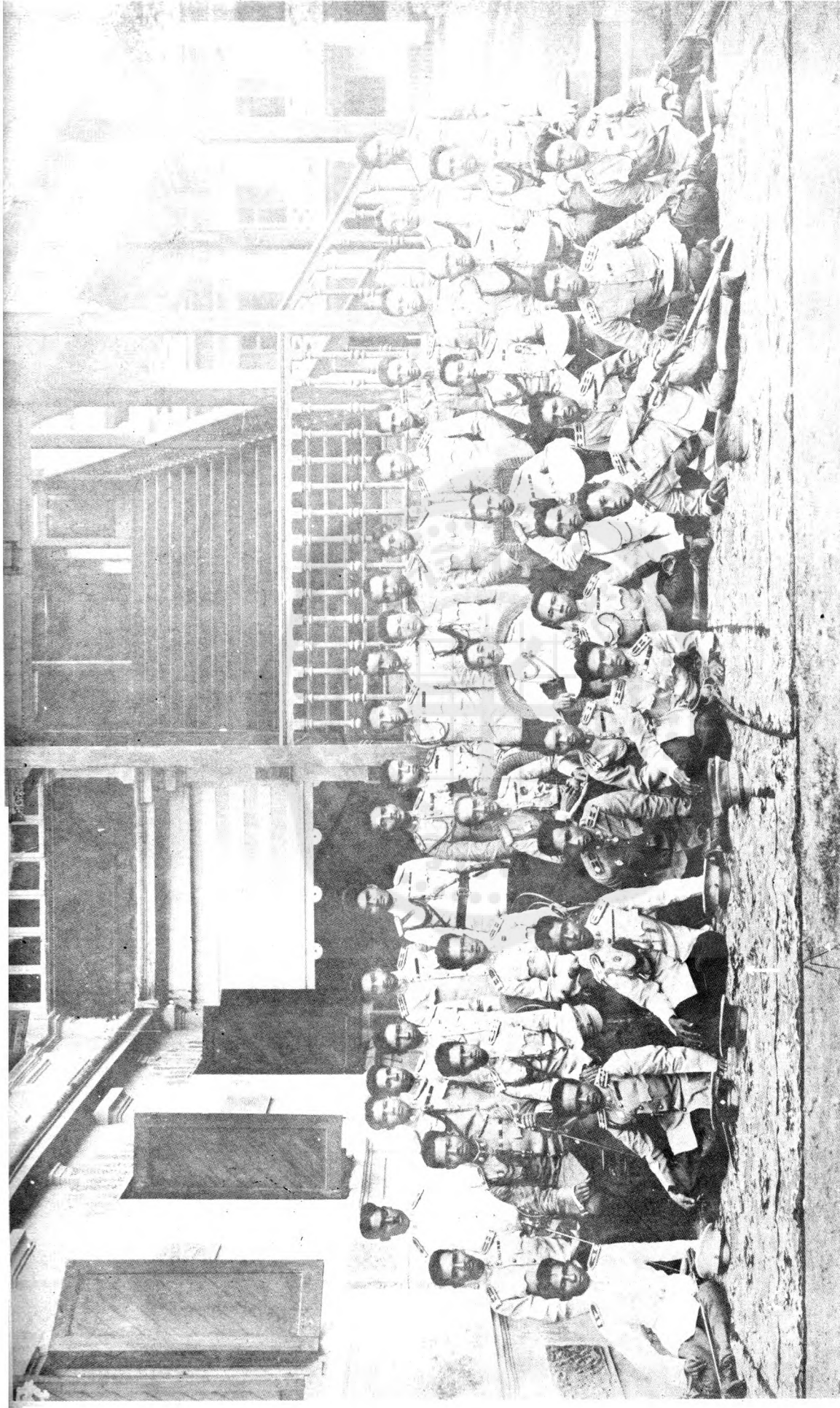
พระยาศักดา ฯ ได้หาความสงบเพลิดเพลินตามอัธยาศัยของผู้มีอายุสูง ด้วยการดูแลพืชพันธุ์ไม้ดอกและผลไม้ที่บ้านสวนหลังวัดดีถาวราม จนถึงอายุ ๗๐ ปี จึงได้ย้ายมาอยู่ฝั่งพระนคร ซอยปราโมทย์ ถนนสีลม เนื่องจากสุขภาพ เพื่อสะดวกแก่การเยียวยาของแพทย์ ในระยะ ๑๐ ปีหลังนี้ ได้เข้ารับการรักษาดำเนินในโรงพยาบาลวชิระ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงพยาบาลรถไฟ และโรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า รวมทั้งหมด ๗ ครั้ง

เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๐๕ ได้เข้ารับการรักษานในโรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า ตามคำแนะนำของแพทย์ ครั้นถึงวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๐๕ เวลา ๐๒.๐๐ น. ท่านได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคเส้นโลหิตตัน ศิริรวมอายุ ๗๐ ปี ๑๐ เดือน ๒๒ วัน ท่านมเกลฐภรรยา บุตรีธิดา และญาติที่ใกล้ชิด ซึ่งจำต้องสูญเสียท่านด้วยความเศร้าโศก เสียหาย อาลัยอาวรณ์อย่างสุดซึ้ง

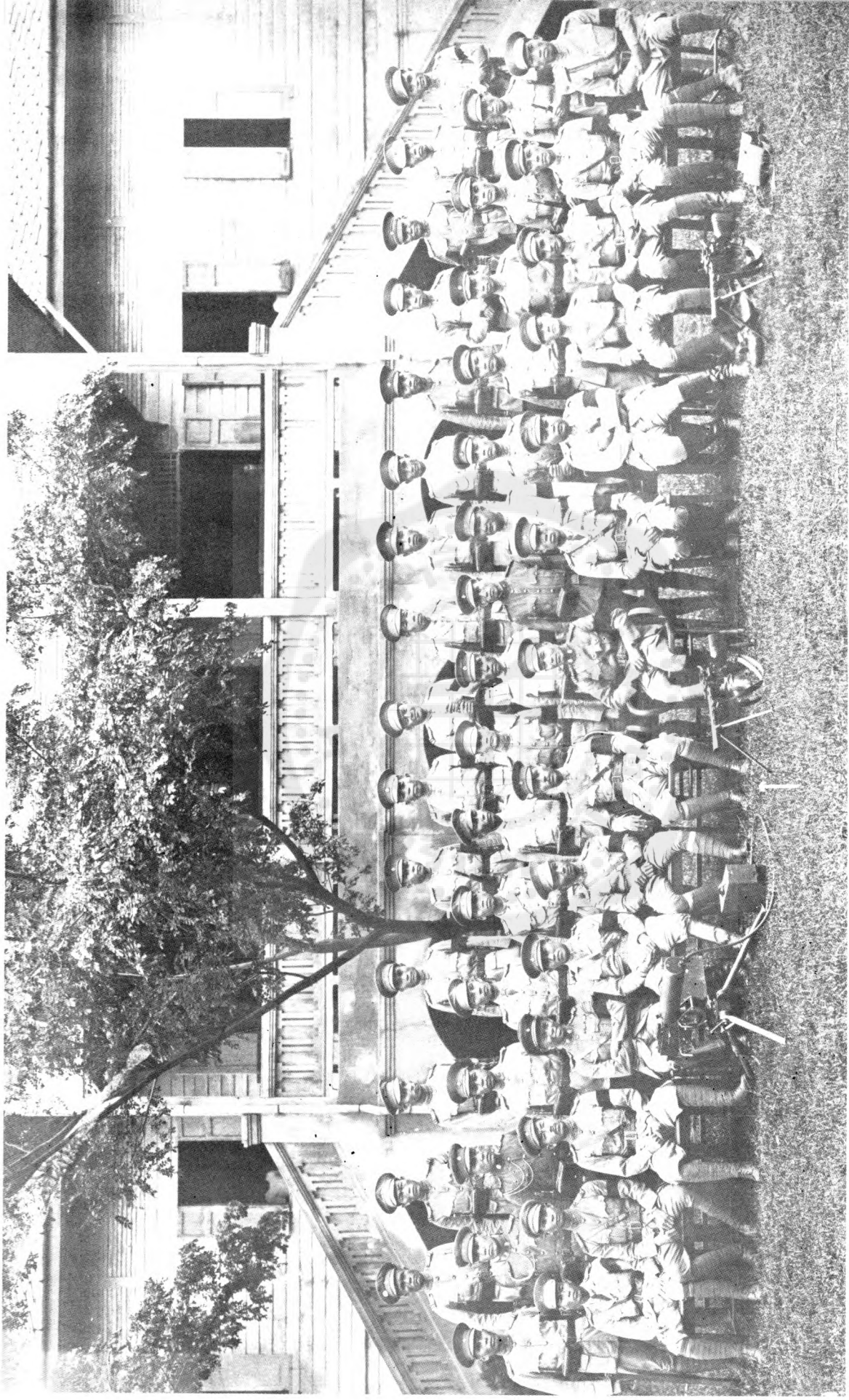
บรรดานายแพทย์ผู้อำนวยความสะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแพทย์ และผู้อำนวยการแห่งโรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า ได้ให้การรักษายบยบด้วยความเอาใจใส่อย่างยิ่ง คอยเฝ้าตรวจดูอาการทุกระยะอย่างใกล้ชิด ด้วยความเต็มอกเต็มใจจริง ๆ คุณหญิงจัมดัม คักตาทิเดช ภรรยา บุตรี ธิดา จึงขอแสดงความขอบคุณอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นด้วย

ตอนเย็นวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๐๕ ได้รับพระราชทานนาอาบศพ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหีบศพทองก้านแหยกเป็นเกียรติยศ และพระราชทานเพลิง ณ วัดโสมนัสวิหาร เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖

พระยาศักดา ฯ มีบุตร ธิดา กับคุณหญิงจัมดัม ๗ คน มีรายนามดังต่อไปนี้

ถ่ายภาพระหวางลาโหม เนื่องในการที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎวาทิตตาภิเศก (สมเด็จพระสังฆราช) ทรงประทานพระพรแก่คณะนักกีฬา และผู้ฝึกสอน (กลาง) พลเอก สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎวาทิตตาภิเศก (สมเด็จพระสังฆราช) พลโท กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน และ พลตรี สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎวาทิตตาภิเศก (สมเด็จพระสังฆราช)

ถ่ายภาพกับคณะนายทหารที่มาฝึกอบรมเป็นนกลหมึก ปี ๒๕๖๖ ในกองพลทหารบกที่ ๓ จังหวัดสระบุรี

(ณ)

นามบุตรและธิดา

ของ

พันเอก พระยาศักตภิกษุขรรพทนต์ (แปลก นิลกุล)

หญิง	กมลดา ไกรฤกษ์ อ.บ.ป.ม.	ข้าราชการ	ชั้นเอก	กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
,,	อัมใจ วุฒิกุล อ.บ.ป.ม.	,,	ชั้นเอก	สำนักงานสภาการศึกษา สำนักงานนายกรัฐมนตรี
,,	เนืองนิจ สุขสวัสดิ์ ฯ ป.ม.	,,	ชั้นตรี	กรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
,,	นันทนวล นิลกุล อนุปริญา	,,		พยาบาล ร.พ. สมเด็จพระปิยะเกล้า กองทัพเรือ
,,	พนอ นีวาทานนท์ อ.บ.ป.ม.	—		บริษัทการบินไทย
ชาย	ร้อยตำรวจเอก สมศักดิ์ นิลกุล	ข้าราชการ		กรมตำรวจ กระทรวงมหาดไทย
,,	ร้อยเอก สรทง นิลกุล	,,		สังกัดกองพันทหารปืนใหญ่ ต่อสู้อากาศยาน ที่ ๑

ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศทหาร

นายร้อยตรี	วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๘
นายร้อยโท	,, ๓๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓
นายร้อยเอก	,, ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๓
นายพันตรี	,, ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๖
นายพันโท	,, ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘
นายพันเอก	,, ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

(ข)

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์

เป็น หลวงสวัสดิ์นิยานุการ วันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๕
,, จมื่นวิชัยยุทธเดชาคนี ,, ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗
,, พระวิชัยยุทธเดชาคนี ,, ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑
,, พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ ,, ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ลำดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน

ตรา

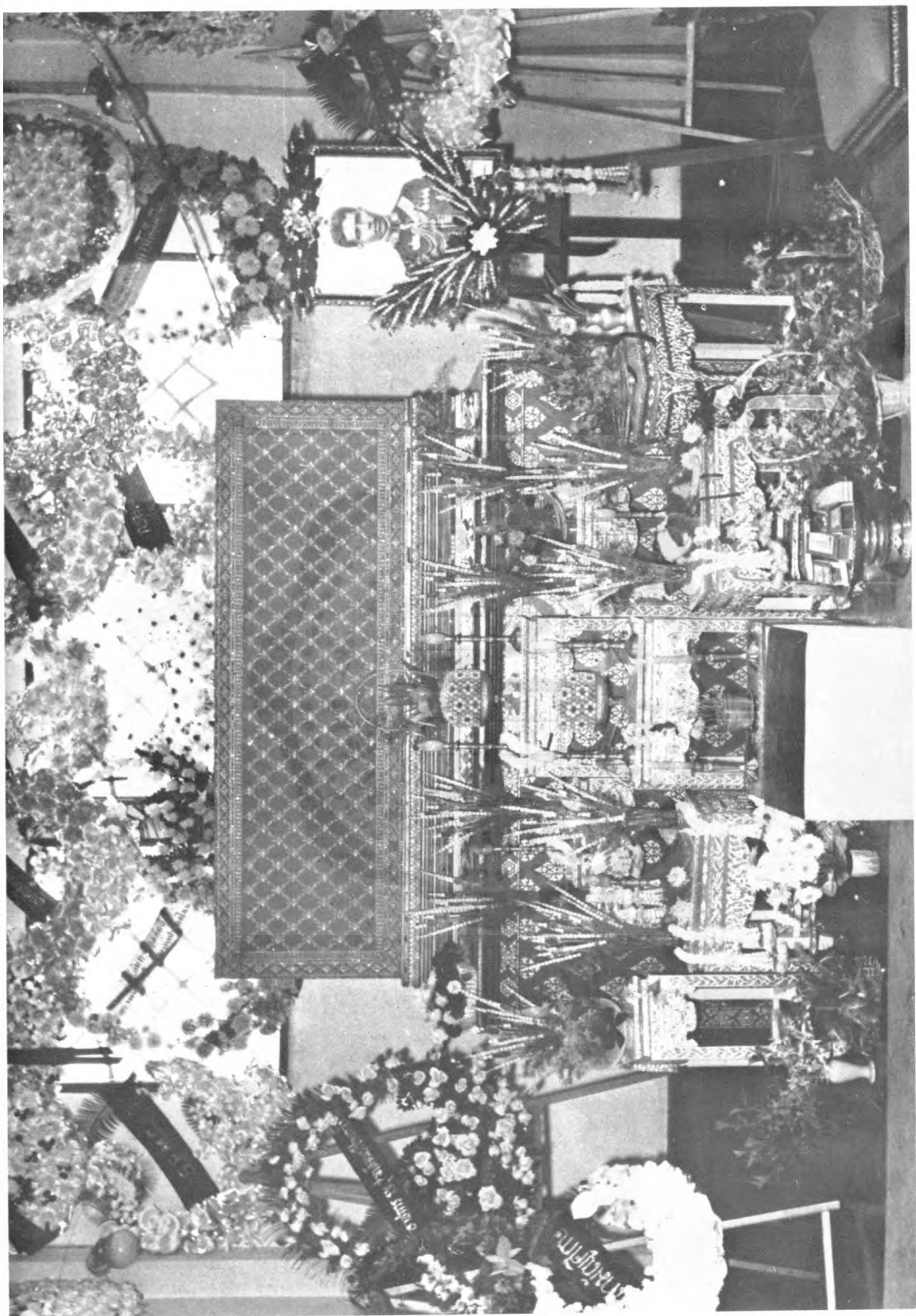
พ.ศ. ๒๔๕๗ ตราเบญจมาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๖๒ ตราจักรดาวภรณ์มงกุฎสยาม
พ.ศ. ๒๔๖๓ ตราจักรดาวภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๖๕ ตราตรีตาภรณ์มงกุฎสยาม
พ.ศ. ๒๔๗๒ ตราตรีตาภรณ์ช้างเผือก

เหรียญ

พ.ศ. ๒๔๕๑ เหรียญ รักษมณฑลพิเศษ
พ.ศ. ๒๔๕๑ เหรียญ รักษมณฑล
พ.ศ. ๒๔๕๓ เหรียญ รัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๕ จ.ป.ร.
พ.ศ. ๒๔๕๗ เหรียญ รัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๕ จ.ป.ร.
พ.ศ. ๒๔๖๕ เหรียญ จักรมาตา
พ.ศ. ๒๔๖๗ เหรียญ บรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๗
พ.ศ. ๒๔๗๔ เหรียญ เสด็จพระนคร ๓๕๐ ปี

เข็ม

พ.ศ. ๒๔๖๕ เข็มพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีพันปีหลวง
กรอบทองดงยา
พ.ศ. ๒๔๕๗ วัชรอาวุธ

ผู้
หีบศพเตงทศานวัดโสมนสวิหาร

คำชี้แจง

ของ

เซอร์ เออเนสต์ ซาเตา ผู้แต่ง

ในระหว่างรอบร้อยปีที่ผ่านไป นับแต่ เฟอแนเม้นเต บินโต ได้มาพบประเทศญี่ปุ่น จนกระทั่งถึงการปิดประเทศเกือบหมดสิ้นโดยไม่คบค้าสมาคมกับชาวต่างประเทศ ใน พ.ศ. ๒๓๗๘ (ค.ศ. ๑๖๓๖) ประชาชนชาวญี่ปุ่นได้ลงตระหนักรู้โดยดีเกี่ยวกับโบราณกาล มีความกระตือรือร้นที่จะรู้จะเห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุให้พวกเขากล้าเดินทางไปไกลแดนไกลจนกระทั่งถึงฝั่งทะเลของทวีปยุโรปอันไกลโพ้น

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ (ค.ศ. ๑๕๘๒) ญี่ปุ่นเคยแต่งทูตฝากพวงมโหรีขึ้นนาริคนะยะชูอิชิไปเจริญทางพระราชไมตรี และถวายอักษรสาส์นต่อพระเจ้าฟิวดิปีที ๒ กับพระดั่งมราชาริราช (โป๊ป) ผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดอยู่ในสมัยนั้นครั้งหนึ่ง แล้วต่อมาอีก ๓๐ ปี คือใน พ.ศ. ๒๓๕๕ (ค.ศ. ๑๖๑๒) หนะยิกุระ โรกะชิม้อง ก็ได้เป็นทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรี ต่อพระเจ้าฟิวดิปีอีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่าคณะทูตได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

เหตุที่ญี่ปุ่นต่างคบหาสมาคมกับชาวต่างประเทศได้มากเช่นนี้ บรรดาพ่อค้าวานิชของญี่ปุ่นในโอซากา หิราโตะ และนางาซากิ จึงพากันชวนชวนนำเรือบรรทุกสินค้าไปเร่ขายตามประเทศบ้านเมืองต่าง ๆ เช่น ญวน ตังเกีย เขมร สยาม เกาะฟอร์โมซา เกาะฟิวดิปีนังต์ และแหลมมลายู เป็นต้น

ชาวญี่ปุ่นบางเหล่าที่ชำนาญทางเรือ ก็ไปรับจ้างชาวต่างประเทศเป็นกะลาดำเนินเรือค้าขายตามท่าเรือต่าง ๆ และบางลำไปค้าขายถึงประเทศอังกฤษก็มี ส่วนผู้ที่ถนัดทางนักรบก็สมัครเป็นทหารของฮอลันดา ประจำการอยู่ที่มาคัสซาร์และแอมบอยนา จนปรากฏชื่อเสียงขึ้นด้วยการเข้าจับกุมเจ้าเมืองไต้หวันซึ่งเป็นชาวฮอลันดา เนื่องจากบรรดานักรบเหล่านี้ได้แสดงความสามารถกล้าหาญอาสาเข้าใช้ให้หักจับจนสำเร็จ นอกจากนั้นแม้เรือใบที่พอออกทะเล

ได้ ญี่ปุ่นก็นำไปเดินค้าขายแทนลำภาดำน้อย ๆ ซึ่งในสมัยก่อนญี่ปุ่นเคยใช้เดินในทะเลเหลือง โดยค่อย ๆ แล่นเลียบเกาะต่าง ๆ เพื่อข้ามช่องกรูเซินต์เดินและบรรตัน จึงจะปลอดภัยไปได้ ญี่ปุ่นคงใช้เรือใบเดินไปมาค้าขายอยู่เช่นนี้ จนกลายเป็นเหตุให้เกิดการแข่งขันในเชิงการค้าขาย กันขึ้นกับบรรดาเรือสินค้าของชาวยุโรปที่ไปมาค้าขายอยู่ทางประเทศแถบตะวันออกเนื่อง ๆ

นอกจากนี้ดูเหมือนญี่ปุ่นยังเคยเลียนแบบฮอลันดา อังกฤษ และโปรตุเกส เป็น ใจจดจ่อ เทียดซึ่งลำภาจันตามฝั่งโคชินไชน่า^(๑) อีกด้วย เพราะในสมัยนั้นไม่ถือว่าเป็น ความประพฤติดีชั่วร้าย อันควรดำเนินคดีแต่ประการใด กลับเห็นเป็นหน้าที่อันควรแก่บุรุษ เพศจะพึงทำ และถือเป็นอาชีพเช่นเดียวกับการเดินเรือค้าขายโดยปรกติเหมือนกันสุดแต่ว่าใคร จะทำอย่างใดก็เลือกทำเอาตามใจชอบ

อนึ่ง ได้มีหนังสือหลายเล่มบรรยายถึงความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างต่างประเทศกับญี่ปุ่น แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวงกิจการของประเทศยุโรปกับญี่ปุ่นในระหว่างหรือภายหลัง เวลาที่กล่าว ข้างต้นเท่านั้น ส่วนที่ญี่ปุ่นทำความสัมพันธ์กับนานาประเทศนอกจากนี้ แม้จะมีผู้บันทึกเรื่องราว ไว้บ้าง เหตุการณ์สำคัญในเรื่องก็ยังไม่กระจ่างชัดกระจัดกระจายไม่รวมกันเป็นหมวดหมู่ ข้าพเจ้าจึง จำเป็นต้องค้นคว้าคัดเลือกเรื่องราวและลำดับเหตุการณ์ให้ติดต่อกันเสียก่อนที่จะเรียบเรียงเรื่อง
ขึ้น

ฉะนั้นจึงนับว่าหนังสือเล่มนี้ได้อุบัติมาโดยอาศัยเรื่องราวและลำดับเหตุการณ์ ซึ่ง ข้าพเจ้าพยายามค้นคว้าคัดเลือกได้จากบันทึกและหลักฐานต่าง ๆ ที่ยังมีได้มีผู้ใดจัดพิมพ์ให้ แพร่หลาย มารวบรวมพิมพ์เป็นเล่มขึ้นได้ ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ซึ่งได้มีต่อกันมาในรอบร้อยปีที่ ๑๗ แห่งคริสต์ศักราช หวัง ว่าคงจะเป็นประโยชน์แม้ไม่มากนักก็ยิ่งแก่ผู้ใฝ่ใจศึกษาเรื่องนบ้าง

(๑) ที่ฝรั่งเรียก โคชินไชน่า เวลานั้นคือประเทศจาม.

เรื่องราวพระราชไมตรี

ระหว่าง

ไทยกับญี่ปุ่น

ทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๖๐๖) ตั้งแต่ โชนนอียะสึด้อมิอักษรดำนกวางพระเจ้ากรุงสยาม^(๑) เพื่อทูลขอเป็นใหญ่และไม่ยอม แต่ความจริงญี่ปุ่นกับไทยได้เคยเป็นสัมพันธไมตรีติดต่อกันมาช้านานแล้ว เพราะมีต้นฉบับใบเบิกร่องซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นออกให้ส่งไปฝากญี่ปุ่นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒)^(๒) เพื่อไปมาค้าขายในกรุงสยามตลอดถึงเมืองนครศรีธรรมราช ในแหลมมลายูและเมืองปัตตานี ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗ (ค.ศ. ๑๖๐๔) ไดเมียว^(๓) แห่งฮาริมานะโฮะเซ็นยังได้ขอให้ อียะสึด้อมิอักษรดำนกวางให้ส่งญี่ปุ่นที่ตั้งภูมิลำเนาค้าขายอยู่ในประเทศสยาม ๓ ฉบับ และภายหลังนั้นไดเมียวแห่งซัตซึมาซออีก ๓ ฉบับ ใบเบิกร่องเหล่านี้มีข้อความเพียงสั้น ๆ ว่า “เรือดำนั้นออกจากญี่ปุ่นไปสยาม” มีวันเดือนปีที่ออกใบเบิกร่องและนามผู้รับใบเบิกร่อง กับมีทะเบียนบันทึกข้อความไว้ทุกฉบับ ใบเบิกร่องชนิดนี้ยังมีอยู่ในแฟ้มเอกสารทางราชการของ กระทรวงทหารเรือญี่ปุ่นถึง ๕๓ ฉบับ

นอกจากที่ญี่ปุ่นออกใบเบิกร่องให้พ่อค้าชาติเดียวกันแล้ว ยังได้ช่วยเหลือเพื่อแผ่ขยายให้พ่อค้าชาวยุโรปอีกด้วย

คือ พ.ศ. ๒๓๕๒ (ค.ศ. ๑๖๐๙) ออกให้คริสเตียนปาเตรโทมัส (Christian Padre Thomas) และกิริสตันบาเตอรินโทมัส (Kirisutan Bateren Thomas)

พ.ศ. ๒๓๕๕ (ค.ศ. ๑๖๑๒) ออกให้ฮันยูเซ็น ชาวฮอลันดา (ชื่อในสมุดทะเบียนของญี่ปุ่นว่า ยาโยซุ)

(๑) สมเด็จพระเอกาทศรถ

(๒) แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร

(๓) เจ้าครองเมือง เป็นตระกูลหนึ่งของญี่ปุ่นซึ่งสืบต่อกันได้ แต่ไม่จำกัดว่าผู้เป็นทายาทจะต้องเป็นเจ้าครองเมืองเสมอไป

พ.ศ. ๒๓๕๖ (ค.ศ. ๑๖๑๓) ออกให้ชาวโปรตุเกส (หรือชาวสเปน) ชื่อมะโนหิรุ และในปีเดียวกันได้ออกให้ ยันยูเซ็น อีกฉบับหนึ่งด้วย

พ.ศ. ๒๓๕๗ (ค.ศ. ๑๖๑๔) ออกให้ “อันยิน” คือวัดเลียมอาตัมด์ ๆ ใช้นามนี้ เพื่อให้เป็นที่เข้าใจในระหว่างชาวญี่ปุ่นว่า “คนนำร่อง”

พ.ศ. ๒๓๕๘ (ค.ศ. ๑๖๑๕) ออกให้ชาวโปรตุเกส (หรือสเปน) ชื่อยาก็อบ (ยาโกเบ)

จดหมายเหตุของก๊อกซึ่งพรรณาน่าฟังถึงเรื่องการค้าขายของอังกฤษในญี่ปุ่น มีความตอนหนึ่งว่า ก๊อกเคยแต่งดำเกาชือ “ซีแอดเวนเจอร์” (Sea Adventure) บรรทุกสินค้ามาขายในประเทศสยามหลายครั้ง มีใบเบิกร่องซึ่งออกในนามของ “อันยิน” เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗ (ค.ศ. ๑๖๑๔) ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ ใบเบิกร่องฉบับนี้คงจะได้ใช้ในการเดินเรือดำน้ำ ไม่ครั้งใดก็ครั้งหนึ่งเป็นแน่ เรือซีแอดเวนเจอร์ซึ่งมีนายอาตัมด์เป็นผู้บังคับการ ได้ใช้ใบออกจากหิราโดเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๘ (ค.ศ. ๑๖๑๕) และกลับในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๙ (ค.ศ. ๑๖๑๖) รวมเวลาทั้งไปและกลับ ๗ เดือนครึ่ง การเดินเรือดำน้ำ ชาติไป ๆ โดยลมซึ่งพัดสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และจากกลับ ๆ โดยลมซึ่งพัดสู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ใบเบิกร่อง “โคชูอิงัน” นี้อัตราชาติของโรงขุนประทับ และต้องลงคืนเมื่อเรือกลับถึงท่า ต่อเมื่อจะไปอีกจึงออกฉบับใหม่ให้ ดังนั้นในแฟ้มเอกสารทางราชการของรัฐบาลญี่ปุ่นจึงมีใบเบิกร่องที่ใช้แล้วเก็บอยู่เป็นจำนวนมาก

อนึ่ง ที่ก๊อกเรียกใบเบิกร่องว่า “โกชู” นั้นผิด ที่ถูกควรเรียก “โกซา” อย่าง อี เอ็ม ทอมสัน เรียก ทั้งทะเบียนใบเบิกร่องเหล่านี้ก็ออกจะคลาดเคลื่อน ยังเชื่อถือไม่ใคร่ได้ เพราะปรากฏว่าญี่ปุ่นได้ออกใบเบิกร่องฉบับสุดท้ายเพียง พ.ศ. ๒๓๕๘ (ค.ศ. ๑๖๑๕) แต่ความจริงญี่ปุ่นยังทำการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศอยู่เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๗๘ (ค.ศ. ๑๖๓๖) จึงเริ่มกักกันสินค้ามิให้ส่งออกนอกประเทศต่อไป

อาจกล่าวได้ว่าการติดต่อยุทธหว่างโปรตุเกสกับประเทศสยาม ซึ่งได้เริ่มขึ้นเมื่อภายหลังที่ดัลโบแกร์ก (Dalboquerque) ได้ได้เกาะมะละกาใน พ.ศ. ๒๐๕๔ (ค.ศ. ๑๕๑๑) นั้น เป็นเหตุให้เกิดมีผู้คิดต่อเรือดำเกาชือในประเทศญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก เพื่อไปมาค้าขายติดต่อกับ

ประเทศสยามบ้าง แล้วต่อมาตามโรงงานของชาวอังกฤษที่เมืองหิราโตะ และชาวฮอลันดาก็ได้ลงมือต่อค้าเกาชนด้วยความมุ่งหมายเช่นเดียวกัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ (ค.ศ. ๑๖๐๙)^(๑) ญี่ปุ่นได้มีดำริตั้งเจริญทางพระราชไมตรีมายังประเทศสยามหลายฉบับ และประเทศสยามก็ได้แต่งตั้งเจริญพระราชดำริพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อประเทศญี่ปุ่นเป็นการตอบแทนด้วย นับแต่นั้นมาการค้าขายระหว่างประเทศทั้ง ๒ นี้ก็ดำเนินไปอย่างราบรื่นปราศจากอุปสรรคใด ๆ จนถึงคราวที่ญี่ปุ่นปิดดินค้าต่างประเทศมิให้เข้าประเทศของตนในที่สุด

ชาวญี่ปุ่นบางเหล่าพากันอพยพครอบครัวเข้ามาตั้งภูมิลำเนาในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในครั้งนั้นเป็นนครหลวงของประเทศสยามอยู่เนื่อง ๆ คราวละตั้งแต่ ๗๐๐ คนขึ้นไป (ที่กล่าวกันว่าถึง ๗๐๐๐ คนก็เคยมี) บางพวกก็ออกไปตั้งทำการค้าขายถึงเมืองปัตตานีและนครศรีธรรมราชด้วย ชาวญี่ปุ่นเป็นนักรบที่กล้าหาญฉลาดไหวพริบพร้อม พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงมักให้ช่วยปราบปรามพวกที่ก่อการเป็นขบถขึ้นตามหัวเมืองต่าง ๆ อยู่เสมอ

ในสมุดจดหมายเหตุเอเซียติก โซไซเอตีออฟเยแปน (Asiatic Society of Japan) เล่ม ๗ มีเรื่องความกล้าหาญของยามาดา นางามาซา นักพนันคนหนึ่ง ซึ่งชาวญี่ปุ่นเป็นผู้เขียน และกัปตัน เย เอ็ม เยมส์ แปลมาลงไว้ มีชื่อเมือง—เมืองหนึ่งในแหลมมลายู ซึ่งชาวญี่ปุ่นผู้เขียนเรียกว่า “ริกคอน” (Rikkon) นั่น ก็คือ “ลิกอร์” (Ligor) หรือ “ละคร” (Lakorn)^(๒) ตามที่คนไทยเรียกกันนั่นเอง

สมุดหมวดดำริ้นชื่อไกอ์ซันทูลุโจ ซึ่งข้าพเจ้าใช้เป็นหลักฐานในการเรียบเรียงหนังสือเรื่องนี้เป็นส่วนใหญ่ ได้กล่าวถึงจดหมายฉบับหนึ่งซึ่งยามาดานางามาซา มีถึงไดอิโนงามิผู้เป็นมุขมนตรีของโชงุน เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑) ครั้นต่อมาอีกปีหนึ่งไดอิโนงามิก็มีจดหมายตอบไป จดหมายทั้งสองฉบับที่กล่าวนี้รวมทั้งหมดฉบับอื่น ๆ ได้เรียงกันอยู่ตามลำดับเหตุการณ์ มีข้อความเกี่ยวกับเรื่องที่ประเทศสยามแต่งตั้งเจริญทางพระราชไมตรีต่อประเทศญี่ปุ่น และฝ่ายโชงุนได้กระทำการต้อนรับคณะทูตไทยที่กรุงเกียวโตและพิธีมิด้วยอาการอย่างไว

(๑) ตามหนังสือฉบับนี้ ปรากฏว่าญี่ปุ่นเริ่มมีสาส์นติดต่อกับไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๖๐๕).

(๒) คือเมืองนครศรีธรรมราช.

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓) พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๖๒๕) และ พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙) ประเทศสยามได้แต่งตั้งไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อประเทศญี่ปุ่น และทูตได้เข้าเฝ้าฯ ในกรุงทุกครั้ง นับแต่นั้นมาญี่ปุ่นกับไทยก็มีสัมพันธไมตรีต่อกันอย่างสันติสุข แต่ถึงเหตุญี่ปุ่นออกจะถือตัวว่าเป็นผู้มีอิทธิพลสูงกว่าไทย ในอักษรราชสันติญี่ปุ่นมีตอบพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยามเมื่อภายหลังรัชสมัยของอียะฮิโตะ จึงไม่ปรากฏว่าญี่ปุ่นได้เคยใช้คำนำหน้าพระนามพระเจ้ากรุงสยามว่า “ไฮเน็ด” (Highness) เลย เห็นเคยใช้แต่คำว่า “ยวอฮเนอร์” (Your Honour) หรือยวอชิป (Your Worship) เท่านั้น^(๑) ส่วนญี่ปุ่นชอบให้ไทยเรียกว่า “คิงออฟเจแปน” (King of Japan) แต่ก็ไม่เคยเห็นญี่ปุ่นนำคำนี้มาใช้ในหนังสือของตนเลย

ใน พ.ศ. ๒๓๗๙ (ค.ศ. ๑๖๓๖) รัฐบาลญี่ปุ่นมีประกาศห้ามไม่ให้ชนชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศ และได้สั่งให้ทำลายเรือสำเภาซึ่งญี่ปุ่นเคยใช้ไปมาค้าขายกับต่างประเทศเสียทั้งสิ้น คงเหลือเรือเพียง ๒ ลำที่โตมิโอะแห่งโยยาเมืองชิมามุเป็นเดนมาร์กกระทรวงทหารเรือของญี่ปุ่นกันไว้ได้ ในสมัยนั้นแม้ชาวญี่ปุ่นที่อพยพออกไปตั้งทำมาหากินอยู่ตามประเทศต่าง ๆ ก็ถูกห้ามมิให้กลับสู่ชาติภูมิของตน จึงเป็นเหตุให้ชาวญี่ปุ่นโดยมากเลยตั้งภูมิลำเนามั่นคงอยู่ในประเทศสยามสืบมา จนได้มีเรื่องราวปรากฏเป็นตำนานมาต้ง ๒๐๐ ปี แล้วว่าชาวญี่ปุ่นเหล่านั้นได้เข้ารับราชการเป็นทหารรักษาพระองค์พระเจ้ากรุงสยาม มีสมญาว่า “อาดาญี่ปุ่น” แต่พวกอาดาญี่ปุ่นเหล่านั้นไม่ถือว่าตนมีศักดิ์สืบเนื่องมาจากญี่ปุ่น เพราะมาได้ลูกเมียคนไทยจึงกลายเป็นไทยไป

ในหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าจะได้นำเอาคำแปลบรรดาจดหมายโต้ตอบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น และข้อความบางตอนในจดหมายเหตุของไทยกับของนักเขียนชาวยุโรป พร้อมทั้งเรื่องราวของยามาดา นางามาซาที่ปรากฏในจดหมายเหตุญี่ปุ่นมาเรียบเรียงขึ้นไว้ให้ละเอียดพิสดาร หวังว่าคงจะไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากข้อความตามจดหมายเหตุที่ชาวฮอลันดาผู้ชำนาญโบราณคดีเขียนไว้เป็นแน่ บรรดาจดหมายโต้ตอบที่ข้าพเจ้าได้มานี้ โดยมากเป็นภาษาจีน มีภาษาญี่ปุ่นซึ่งเป็นจดหมายของยามาดา นางามาซาอยู่เพียงฉบับต้องฉบับเท่านั้น ส่วนทางประเทศสยามก็มีต้นฉบับเป็นภาษาไทยจารึกไว้ในสุพรรณบัฏ ทำนองเดียวกับสุพรรณบัฏพระราชสาส์นของ

(๑) คงเป็นเพราะญี่ปุ่นเห็นว่า พระเจ้าทรงธรรมเป็นพระราชบุตรสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่เกิดด้วยพระสมม มิใช่เจ้าฟ้า.

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งทรงเจริญทางพระราชไมตรีไปยังพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ หนังสือ
เหล่านี้แทบทุกฉบับมีคำแปลภาษาจีนกำกับ เข้าใจว่าผู้แปลคงเป็นพวกจีนที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่
ในกรุงสยาม

อักษรลำดับฉบับแรกซึ่งลงวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๖๐๖) เป็นของ
อียะยัตต์ผู้ถวายพระเจ้ากรุงสยาม^(๑) ทูลขอเป็นใหญ่กับไม้หอม ส่วนอียะยัตต์ได้ส่งตามและเกราะ
มาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการ ต่อมาอีกประมาณสักหนึ่งเดือน พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นก็ประกาศ
อนุญาตให้ล้าเภาค้าขายของไทยเข้าไปค้าขายในประเทศญี่ปุ่นได้ ทั้งยังรับรองที่จะช่วยเหลือ
ทะนุบำรุงการค้าขายของไทยด้วย ครั้นอีก ๒ ปีต่อมา ฮอนดา โกลุเกะ โนดึเกะ เสนาบดีญี่ปุ่น
จึงมีศุภอักษรดำเนินกระแสนับตั้งของอียะยัตต์ให้ส่งเกราะมาถวายพระเจ้ากรุงสยามเป็นราช
บรรณาการ และทูลขอเป็นใหญ่ (ศุภอักษรฉบับนี้ เป็นฉบับที่ ๒ ของตอนที่ ๓) เป็นใหญ่
ที่ญี่ปุ่นขอเข้าใจว่าจะไม่ใช่เป็นที่ล่อลวงตนเองในประเทศสยาม คงเป็นเป็นที่พระเจ้ากรุงสยามขอ
จากพ่อค้าชาวยุโรปซึ่งไปมาค้าขายอยู่ทางปัตตานีอันเป็นเมืองท่าสำคัญของประเทศสยามในครั้ง
นั้น ญี่ปุ่นได้รับพระราชดำล้นตอบของพระเจ้ากรุงสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐) (แต่
พระราชดำล้นฉบับนี้ดูเหมือนญี่ปุ่นจะไม่ได้เก็บรักษาดำเนินไว้) แล้วต่อมาอียะยัตต์จึงมีอักษร
ดำล้นตอบ และส่งเครื่องราชบรรณาการ มาถวายอีกคราวหนึ่ง (อักษรลำดับฉบับนี้เป็น
ฉบับที่ ๓) นอกจากเครื่องราชบรรณาการเหล่านี้แล้ว อียะยัตต์ยังประทานสิ่งของต่าง ๆ เช่น
ปืนเล็ก เกราะ และดาบ เป็นต้น แก่มุขมนตรีไทยบางนายด้วย และในคราวเดียวกันฮอนดัตตา
ก็มีศุภอักษรถึงพระคลังหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เสนาบดีกรมท่าแห่งประเทศสยาม” แสดง
ความขอใจที่พระคลังรับรองว่าจะส่งปืนใหญ่กับสิ่งของอื่น ๆ ไปให้ ทั้งยังแสดงความหวังด้วย
ว่าทั้งสองประเทศคงจะแต่งตั้งล้าเภามาค้าขายถึงกันและกันเป็นอันดี (ศุภอักษรฉบับนี้เป็นฉบับ
ที่ ๔) แล้วล้าเภาไทยก็เริ่มเข้าไปค้าขายถึงประเทศญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕
(ค.ศ. ๑๖๑๒).

(๑) สมเด็จพระเอกาทศรถ

ตอนที่ ๑

๑. อักษรสาส์นของโขนนิเษย์สตุถวายพระเจ้ากรุงสยาม (๑)

อักษรสาส์นมีนาโมโต อียะ ยัตสึแห่งกรุงญี่ปุ่นเจริญทางพระราชไมตรีมายังพระเจ้ากรุงสยาม

ย่อมเป็นธรรมดาอยู่ว่าประเทศทั้งปวงถ้าได้มีสัมพันธไมตรีต่อเนื่องกันอยู่แล้ว ถึงประเทศนั้น ๆ จะอยู่ห่างไกลกัน ก็อาจดำรงความไมตรีติดต่อกันอยู่ได้โดยสนิทสนมเหมือนกับอยู่ใกล้กัน ถ้าประเทศที่ไม่มีทางพระราชไมตรีกันอยู่แล้ว แม้จะอยู่ใกล้ติดต่อกัน ก็ประจักษ์ห่างไกลกันนับตั้ง ๔๐๐ โยชน์

ในโอกาสที่ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะใคร่ได้ไม้หอมและเป็นใหญ่อย่างดีในประเทศอันรุ่งเรืองของพระองค์ ถ้าพระองค์จะทรงรับสั่งให้จัดหาและส่งไปยังประเทศญี่ปุ่นได้ จะเป็นพระกรุณาอันดีนัก ข้าพเจ้าได้ตั้งเกราะ ๓ ลำรับ ๆ หนึ่งมี ๓ ชั้น กับดาบญี่ปุ่นอย่างยาว ๑๐ เเด่ม มาถวายเป็นราชบรรณาการ ขอความอย่างอื่นข้าพเจ้าได้มอบหมายให้นายดำเภากราบทูลชี้แจงถวายต่อไปแล้ว

วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๖๐๖)

อักษรสาส์นฉบับนี้หาหน้าของถึงข้าราชการ ๒ นาย คือ เฟอห์นโต มิเคดัล กับยาโกเบ กวนารานากา (เห็นจะเป็นชาวโปรตุเกสหรือสเปน) ส่งมาพร้อมกับเครื่องราชบรรณาการทางเรือดำเภาญี่ปุ่น เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๖๐๖).

๒. คู่อักษรซอนดา มัตสึสุมิ ถึงราชเสวกแห่งกรุงสยาม

คู่อักษรซอนดา มัตสึสุมิ ขอแสดงความนับถือมายังท่านเสนาบดีแห่งกรุงสยาม (๒)

ด้วยเหตุที่หนทางไปมาของเรา แม้ทางน้ำก็เป็นทางที่ไกล ทางบกก็มีใช้ทางสะดวก มีแต่ภูเขาอยู่กีดขวางตลอดวันแต่เป็นเครื่องถ่วงเวลาและยืดยาวหนทางของเราให้ชักช้าไปทุกอย่าง จึงไม่มีโอกาสสื่อสารถึงกันได้

(๑) สมเด็จพระเอกาทศรถ

(๒) ออกญาพระคลัง

บัดนี้รับสั่งในพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นให้แจ้งมายังท่านว่า พระองค์ต้องพระประสงค์จะได้เป็นใหญ่ในประเทศอันมีเกียรติของท่านอย่างที่สุด ถ้าท่านช่วยนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบพระประสงค์ และโปรดประทานสั่งสอนตามกระบอกลงในบ่อนี้แล้ว พระองค์จะทรงยินดีและนับว่าเป็นเอกตลาอย่างยิ่ง ทั้งดินปืนในประเทศของท่านก็เป็นดินปืนชนิดที่ดีอย่างประหลาด ย่อมเป็นที่ทราบอยู่ว่ามีประเพณีไทยห้ามไม่ให้บรรทุกดินปืนออกนอกประเทศ แต่เฉพาะรายนี้ถ้าไม่เป็นการขัดข้องที่จะพระราชทานแล้ว ขอได้โปรดส่งถวายโดยทางเรือพร้อมกับปืนนี้ด้วย นับแต่บัดนี้ข้าพเจ้าจะตั้งใจคอยรับคำตอบอย่างละเอียดจากท่าน

เพื่อเป็นพระลัทธิและความหวังดี ข้าพเจ้าขอส่งเกราะซึ่งเป็นยุทธภัณฑ์ที่ทำขึ้นเองในประเทศญี่ปุ่นรวม ๖ ตำรับ มาถวายเป็นราชบรรณาการ

ในที่สุดขอท่านจงพยายามรักษาดูอย่าให้มีโรคพาหุติดลดอดเหม็นตฤณด้วย.

วันที่ ๓๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๙๑๐)

ฮอนดา โกสุเกะ โนสุเกะ ฟุยิวาระ โนมัสสึสุมิ

เสวกของพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น.

ศุภอักษรฉบับนี้ไม่ปรากฏข้อความที่ตอบว่าอย่างไร คงได้ความแต่ว่าพระเจ้ากรุงสยามยอมพระราชทานปืนใหญ่และดินปืนให้ตามความประสงค์ และเพื่อมิให้พระเจ้ากรุงสยามทรงลืมอิเยยัสต์ยังได้มีอักษรดำด้นเดือนมกราคมปีหนึ่งดังนี้

๓. อักษรสาส์นไปยังพระเจ้ากรุงสยาม

อักษรสาส์นมินาโมโตะ อิเยยัสต์ เจริญทางพระราชไมตรีมายังพระเจ้ากรุงสยาม

ด้วยแม้พระราชอาณาจักรของเราจะอยู่ห่างไกลกันนับตั้ง ๔๐๐ โยชน์ เมื่อได้มีทางพระราชไมตรีต่อกัน ก็ประจวบอยู่ใกล้ติดติดกัน ในฤดูคิมหันต์ข้าพเจ้าได้รับพระราชสาส์นของพระองค์ซึ่งประทานไปทางลำเภอฟุคาคา กระทำให้รู้สึกเบิกบานใจประจวบได้พบเห็นพระองค์ต่อหน้า ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ทราบจากในศุภอักษรของออกญาพระคลังว่า พระองค์จะทรงพระกรุณาประทานปืนใหญ่และดินปืนที่ข้าพเจ้าอยากจะได้ไปให้โดยทางเรือในบ่อนี้ ตามที่ฮอนดา โกสุเกะ โนสุเกะคนของข้าพเจ้ามีศุภอักษรบอกมายังออกญาพระคลังเมื่อปีกลายนี้ ขอส่งดังที่พระองค์จะประทานนี้เป็นของที่ต้องประสงค์ยิ่งกว่าฝ่ายกลางทอง

ความยั่งยืนแห่งการค้าขายทมิฬชนต่อกันระหว่างประเทศอันมีเกียรติของพระองค์กับประเทศอันต่ำต้อยของข้าพเจ้า โดยมีเรือพ่อค้าวานิชเดินไปมาถึงกันอยู่เสมอมิเช่นนี้เป็นการเจริญทางพระราชไมตรีและส่งเสริมให้บังเกิดความบริบูรณ์แห่งประเทศชาติและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของเรามาก แท้จริงอาณาเขตแม้จะอยู่ห่างไกลกัน เมื่อได้มีสัมพันธไมตรีกันอยู่เช่นนี้ก็เหมือนหวังได้ว่าคงจะเป็นไมตรีกันอยู่ตลอดไป

ประเทศบ้านเมืองของข้าพเจ้าไม่สู้มั่งคั่งสมบูรณ์ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความยินดีที่จะสนองพระคุณ จึงได้ตั้งตั้งของตามบัญญัติต่อไปนี้มาถวายเป็นราชบรรณาการ ขอพระองค์จงทรงพระเจริญในวสันตฤดูนี้เถิด

วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๓๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐)

บัญญัติรายละเอียดเครื่องราชบรรณาการ

๑. ปืนคาบศิลา ๕๐ กระบอก
๒. เกวรา ๑ ตำรับ
๓. คาบ ๓ เล่ม
๔. กนกหยัน ๑ เล่ม

ปืนคาบศิลาอีก ๕๐ กระบอกตำรับให้ออกญาพระคลัง.

๔. ศุภอักษรสอนดา โกสุเกะ โนสุเกะ พุยิวารา โนมัสสึสุมิ ถึงออกญาพระคลัง

ศุภอักษรสอนดา โกสุเกะ โนสุเกะ พุยิวารา โนมัสสึสุมิ เสด็จของพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น แสดงความนับถือมายังท่านออกญาพระคลัง

เมื่อ ๒ ปีมานี้ได้มีรับสั่งพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นให้ข้าพเจ้ามีศุภอักษรมายังท่าน ข้าพเจ้ายังระลึกถึงความเอื้อเฟื้อของท่านอยู่เสมอว่า เมื่อศุภอักษรถึงท่านแล้ว ท่านได้นำความขึ้นกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม และในคราวเรือออกปีหน้าท่านก็จะตั้งปืนใหญ่กับดินปืนไปถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นตามพระประสงค์ ทั้งยังได้แจ้งในศุภอักษรของท่านด้วยว่า ท่านได้ตั้งไม้จันทน์ พดอย และแหวนทองคำ ไปถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น พระองค์ทรงยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้าตอบขอบใจมายังท่าน

การบ้านเมืองของญี่ปุ่นเวลานี้ ตลอดจนวิธีปฏิบัติการของรัฐบาลและชนบทรวมนิยม
ประเพณีกันว่าเป็นที่เรียบร้อย หวังใจว่าพ่อค้าวาณิชของประเทศสยามที่ไปมาค้าขายในประ-
เทศญี่ปุ่นทุก ๆ ปี คงจะได้รับความทะนุบำรุงเป็นอย่างดี พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นได้ประทานสิ่งของ
แก่ท่านตามบัญชีที่ส่งมาพร้อมกับหนังสือนี้ ขอจงรับไว้เป็นที่ระลึกด้วย

ในที่สุดนี้ ด้วยความปรารถนาอันจริงใจของข้าพเจ้า ขอให้ประเทศบ้านเมืองของท่าน
จงมีความเจริญยั่งยืนนาน

เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐)

ในฤดูกิมหันต์แห่ง พ.ศ. ๒๓๕๕ (ค.ศ. ๑๖๑๒) ลำเภาไทยเข้าเทียบท่าเมืองนางาซากิ
และในวันที่ ๒๖ สิงหาคม นายลำเภาจึงเข้าเฝ้าฯ โงะซัน อิเอยะดัตสึ นอกราชสมบัติที่วังซันบุ (เคยอน
เปลี่ยนชื่อเป็นชิระ ดุโอะกะ) เพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการมีฝ่ายกลายทอง ผ้านักทาสีแดง
เข้ม หนังสือปลาฉลาม^(๑) เป็นต้น และอีกคราวหนึ่งมีต่อมาอีกได้มีลำเภาไทยไปยังท่าเมืองนางาซากิ
อีก ๒ ลำ.

ตอนที่ ๒

ดรรพหนังสือได้ตอบหมวดที่ ๒ เกี่ยวกับคณะทูตสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑)
มีอยู่รวม ๗ ฉบับ คือ

๑. ศุภอักษรราชเลขาของพระเจ้ากรุงสยาม ถึงเจ้าเมืองนางาซากิ
๒. ศุภอักษรเสนาบดีกรมท่าสยาม ถึงฮอนดา โทะสุเกะ โนสุเกะ
๓. พระราชดำรัสพระเจ้ากรุงสยาม ถึงโงะซัน อิเอยะดัตสึ ซึ่งได้ทรงพระราชทาน
พระเกียรติยศใช้คำนำหน้าพระนามพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นว่า “ฮิสไฮเนส เคอะคิงฮอฟ เยแปน”
(His Highness the King of Japan).

๔. อักษรดำรัสโงะซันโทะเคดาดา ถึงพระเจ้ากรุงสยาม แต่ใช้คำนำหน้าพระนามเพียง
เท่าที่ใช้เรียกนายทหารผู้มีอิทธิยศสูงในเมืองจีน ต่ำกว่า “ฮิสไฮเนส” (His Highness)

๕. หนังสือฮอนดาและเพื่อนข้าราชการของฮอนดาชื่อ โดอิเย โนคามิ ถึงเสนาบดี
กรมท่าสยาม

(๑) ภาษาอังกฤษใช้ว่า Sharks' skins

๖. หนังสือยามาตา นางามาซา ถึงโคอิเย โนคามิ

๗. หนังสือฮอนดาและโคอิเย ตอบยามาตา นางามาซา

คณะทูตสยามถึงเมืองเยโดเมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม และพักอยู่ในพุทธวิหารที่ตำบลเซียวกันจิ ทูตคณะนมตวทูตและบริวารทูตรวม ๖๐ หรือ ๗๐ นาย แต่บริวารทูตเหล่านั้นที่เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อยู่ ๑๘ นาย ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงไว้ดวงพระราชหฤทัยให้เข้าเฝ้าพระองค์ได้โดยเฉพาะ นอกจากนั้นยังมีชาวญี่ปุ่นชื่อโกยาโซเอมอน พ่อค้าเมืองซาไก ซึ่งเคยไปมาค้าขายอยู่ในกรุงสยามหลายครั้งกับ คอนโรกุ ซึ่งทำหน้าที่ล่าม ร่วมไปในคณะนี้ด้วย

วันที่ ๑๓ ตุลาคม ทูตเข้าเฝ้าโชงุน เมื่อพระองค์ทรงปฏิสังขารได้ตามถึงเจตน์จำนงของทูตเป็นการแสดงต้นถวไมตรีพอสมควรแล้ว ทูตก็ถวายพระราชสาส์นและบัญชีรายละเอียดเครื่องราชบรรณาการให้ทอดพระเนตรก่อนที่จะนำขึ้นถวาย เมื่อโชงุนได้ทรงอ่านพระราชสาส์นและรายละเอียดเครื่องราชบรรณาการเป็นที่พอพระทัยแล้ว จึงกำหนดให้นำถวายในวันที่ ๑๕ เดือนเดียวกัน เครื่องราชบรรณาการที่ส่งไปถวายโชงุนคราวนี้ มีดาบยาวและสั้น ๒ เล่ม หินฝนหมีที่ ๑ ก้อน ปืนคาบศิลา ๒๐ กระบอก ชามทองคำ ๑ ใบ ผ้า ๓๐ ไม้ (คงเป็นผ้าที่ทำในประเทศอินเดีย) งาช้าง ๔๕ กิ่ง เวนาเล็ดจอกอรัญทูต โชงุนทรงบัญชาให้นิยายเดยพระบาท ๓ หลา และทรงฉลองพระองค์ติดอินทรีขนดัดสีขาวอ่อน ประทับเหนือพระยี่ภู่ใหญ่ มีปลอกทำด้วยผ้าปักลายดอกไม้สีแดง ลาดอยู่บนคอนกลาง โยคาน หรือพนักบนของท้องพระโรง โอไบโรมา หลังพระวิสูตรแพร ซึ่งแหวกไว้พอให้เห็นพระพักตร์ ส่วนเครื่องราชบรรณาการให้วางเรียงรายอยู่บนโต๊ะในห้องท้องพระโรง ผู้ที่เฝ้าอยู่ ณ ที่นั้นเป็นคณะเสนาบดี คือ ซาโกอุตา โนคามิ ฮอนดาและโคอิเย ใช้เครื่องแต่งกายแบบเดียวกับโชงุน ส่วนโตเมียวและและซามูไร (๑) นั่งบนระเบียบชั้นนอกของห้องที่อยู่ถัดไป ส่วน ฮากามา (๒) ขึ้นแบบธรรมดาต้องช้างโชงุนมีมหาดเล็กสวมเสื้อสีม่วงนั่งขวา ตามที่พรรณนามานี้จะพึงเห็นได้ว่าชนบธรรมเนียมของชาวญี่ปุ่นครั้งโบราณนั้น ผู้ที่มาประชุมเฝ้าแทนเป็นทางราชการนั้นต้องนั่งราบกับพื้นหาได้ยืนอย่างปัจจุบันนี้

(๑) เป็นตำแหน่งนักรบ.

(๒) เป็นรูปกางเกงขากว้างมีจีบ ขาสุดเพียงเข้า เมื่อสวมแล้วมองดูคล้ายกระโปรง.

ชาโก อุตา โนคามิเป็นผู้นำพระราชดำรัสของพระเจ้ากรุงสยามถวายโอรส พระราช-
 ดำรัสมีเครื่องหุ้มห่อหลายชั้น ชั้นนอกติดราประจําครั้ง ภายในเป็นหีบรูปเรือขนาดยาว ในหีบ
 มีหลอดงาบรรจุสุพรรณบัฏพระราชดำรัส ขนาดกว้าง ๖ นิ้ว ยาว ๑๘ นิ้ว จารึกอักษรสยาม
 มีกระต๊ากเขียนคำแปลเป็นภาษาจีนและพิมพ์แบบจีนติดกำกับไว้ด้วย พระราชดำรัสฉบับนี้
 เจ้าหน้าที่ได้เชิญมาวางไว้บนโต๊ะ ใกล้หัดดีเบื่องขวาของโอรส ทูต ๒ นายกับล่ามหนึ่งคน
 ชั้นล่าง ห่างจากโอรสเกือบเท่าความยาวของท้องพระโรง ส่วนทูตอีกคนหนึ่งมิได้เข้าเฝ้าด้วย
 พอโอรสเสด็จออก ทูตก็ขอมิกระดงกับพันถวายบังคม และเมื่อได้ทรงปฏิสังขารตามประเพณี
 โดยสมควรแล้ว ทูตก็ทูลลากอวยออกไป จนวันที่ ๑๗ ตุลาคม เวลาเที่ยง จึงเข้าเฝ้าทูลลากลับ
 ประเทศสยาม

ส่วนอักษรดำรัสของโอรสถึงพระเจ้ากรุงสยามนั้นอยู่ในหีบเงินขนาดกว้าง ๗ นิ้ว ยาว
 ๑๘ นิ้ว สูง ๔ นิ้ว มีกุญแจและลูกพร้อม คาดเชือกสีแดงติดราประจําครั้ง ห่อด้วยแพรสีม่วง
 บรรจุไว้ในหีบไม้บดดีดเฝ้ายกชั้นหนึ่ง บนฝาหีบด้วยแพรปักเป็นลายดอกไม้ ทูตไทยได้
 เข้าเฝ้าโอรส ณ ท้องพระโรงใหญ่อย่างวันก่อน ตอนนั้นโอรสประทับบนอาสน์ชั้นบน มีหีบ
 อักษรดำรัสวางอยู่บนโต๊ะซึ่งตั้งอยู่หน้า โตโกโนมา^(๑) ส่วนเครื่องราชบรรณาการวางรายเรียง
 ไว้บนเฉลียงท้องพระโรงชั้นล่าง กับมีม้าอีกหลายม้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องราชบรรณาการ
 ร้อยมั่งเหียนและผูกอานเทียบคอยไว้ในสนามหน้านอกท้องพระโรง เจ้าหน้าที่ได้นำทูตไทย
 ไปรอเฝ้าอยู่ที่ระเบียงท้องพระโรง ซึ่งลาดด้วยเสื่อพร้อมกับเสนาบดีญี่ปุ่น ๓ นาย คือ ชาโก
 โคอิ และฮอนดา เมื่อโอรสเสด็จออก เจ้าหน้าที่จึงเชิญหีบอักษรดำรัสมาตั้ง และแก้หีบเปิดหีบ
 ต่อหน้าคณะทูตไทย แต่มิได้กะฉนั้ให้ทูตท่านอ่านทราบข้อความในอักษรดำรัสนั้น เมื่อทูต
 ตรวจเสร็จก็ปิดหีบฉนั้ และติดราประจําครั้งตามเดิมแล้วส่งมอบให้คณะทูตรับไปพร้อมกับ
 เครื่องราชบรรณาการ เมื่อเสร็จการมอบอักษรดำรัสและเครื่องราชบรรณาการแล้ว ทูตก็ถวาย
 บังคมลากลับออกไปยังเฉลียงและมีเจ้าหน้าที่นำคณะทูตไปยังอีกห้องหนึ่ง เพื่อรับพระราชทาน
 บำเหน็จรางวัลตามสมควร มีเงิน ๒๐๐ ต็ม เสื่อปักตรารูปโอรส ๓๐ ดำรับ ส่วนล่ามไทย
 พระราชทานเงิน ๕๐ ต็ม เสื่อ ๕ ดำรับ ล่ามญี่ปุ่นก็ทรงปูนบำเหน็จรางวัลให้เช่นเดียวกัน.

(๑) ที่ตั้งเครื่องบูชาในช่องซึ่งเจาะไว้กับผนังท้องพระโรง.

๑. ศุภอักษรออกพระจุฬา ถึงเจ้าเมืองนางาซากิ

ศุภอักษรออกพระจุฬา แจ้งราชการมายังเจ้าเมืองนางาซากิ

ด้วยข้าพเจ้าออกพระจุฬาได้รับบัญชาออกญาศรีธรรมราช ผู้รับพระกระแสรับสั่งของ พระเจ้ากรุงสยาม ให้แจ้งข้อราชการมายังท่านชะเงงาเว คนโรกุ เจ้าเมืองนางาซากิว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้ทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศสยามกับญี่ปุ่น เจริญถาวร เพื่อพื่อค้าทั้งสองประเทศได้ไปมาค้าขายถึงกันให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนพิจิตรสมบัติ ๓ ขุนประเสริฐ ๓ เป็นทูตจำทูตพระราชสาส์นมาเจริญทางพระราชไมตรีต่อ พระเจ้ากรุงญี่ปุ่น ฉะนั้นเมื่อทูตไทยทั้งสองถึงเมืองนางาซากิแล้ว ขอให้โปรดช่วยจัดการ รับรองพระราชสาส์น และอนุเคราะห์ให้พระราชกิจทั้งนี้ดำเนินไปโดยความเรียบร้อยสมพระราช ประสงค์ อีกประการหนึ่งขอท่านช่วยนำทูตไปยังพระราชวังเพื่อเฝ้าถวายพระราชสาส์นและเจริญ ทางพระราชไมตรีต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นด้วย

ถ้าเมื่อทูตทั้งสองมีเหตุขัดข้องอย่างใดในหน้าที่ ซึ่งจะต้องพึงพาขอความอนุเคราะห์ของ ท่านแล้ว ขอให้โปรดช่วยเหลือจนเต็มความสามารถ

ข้าพเจ้าทราบว่าคุณประเทศญี่ปุ่นมีม้าพันธุ์ดี ๆ อยู่มาก ม้าพันธุ์ดี ๆ พระเจ้ากรุงสยาม ต้องพระราชประสงค์อยู่หนักหนา แต่ยังหาไม่ได้ ถ้าท่านช่วยโปรดหามอบให้ทูตไปได้ จะเป็น พิพพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง และข้าพเจ้าจะไม่ลืมระลึกถึงบุญคุณของท่านเลย (ความมาถึง ตอนนั้นคล้ายจะจบข้อความในศุภอักษร ที่มีต่อไปคงเป็นปัจฉิมลิขิต)

มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าส่งคิบูก ๓๐ หาบ งาช้าง ๓ หาบ มายังท่าน ขอท่านจงรับไว้เป็นของพระราชทาน ส่วนเครื่องราชบรรณาการที่จะถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น คือ

๑. ดาบยาว ๓ เล่ม
๒. ดาบสั้น ๓ เล่ม
๓. ปืนยิงนก ๒ กระบอก
๔. ผ้าเทศ ๓๐ พับ
๕. ถาดทอง ๓ ถาด
๖. หินฝนหมึก ๓ แท่ง

๗. งามข้าง ๓๐ ทาบ

พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑)

๒. ศุภอักษรออกญาศรีธรรมราช ถึงฮอนดา มัสสิดุมิ

ศุภอักษรออกญาศรีธรรมราช แจ้งราชการมายังท่านฮอนดา มัสสิดุมิแห่งกรุงญี่ปุ่น ด้วยข้าพเจ้าได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แจ้งมายังท่านว่า มีพระราชประสงค์จะบำรุงทางพระราชไมตรีกับกรุงญี่ปุ่น เพื่อให้มีเรือไปมาค้าขายถึงกันมากขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนพิจิตรสมบัติ ๑ ขุนประเสริฐ ๑ เป็นทูตจำทูลพระราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น ฉะนั้นเมื่อทูตไทยทูลถวายนามทั้งสองนามถึง ขอท่านช่วยเป็นธุระจัดการรับรองพระราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการ แล้วนำทูตเฝ้าถวายสิ่งของทูลต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น ถิ่น พระราชวงศ์ตามธรรมเนียม เพื่อเป็นทางเจริญพระราชไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ถ้ามีราชกิจอันใดที่คณะทูตพึงประสงค์และขอความอนุเคราะห์ต่อท่านแล้ว หวังว่าท่านคงจะกรุณาช่วยเหลือเป็นแน่

ข้าพเจ้าทราบอยู่ว่าในพื้นเมืองญี่ปุ่นเป็นน้ำพันธุะ พระเจ้ากรุงสยามต้องพระราชประสงค์เป็นอย่างยิ่ง แต่ยังไม่ได้ ในคราวนี้ก็ได้สั่งให้ทูตเฝ้าเดชะหาซื้อด้วยเหมือนกัน หากท่านพอจะอนุเคราะห์เดชะแสดงเลือกซื้อที่ใด ๆ ให้ได้สัก ๓ ม้า คงจะเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก ถึงพระนครศรีอยุธยาไม่สู้จะบริบูรณ์ด้วยโรคทรพิษ แต่ถ้าท่านต้องประสงค์สิ่งใด ก็จงบอกให้ทราบ และถ้าหากทางพระราชไมตรีแห่ง ๒ พระนครนัดตรวจฉันทนาการอยู่สืบไป ทางสัตยาธิปไตยคงมีถึงกันอยู่โดยสะดวก โดยมีเรือสินค้าไปมาค้าขายติดต่อกันอยู่เสมอ ตลอดจนสภาพแห่งกิจการทุก ๆ อย่าง ระหว่างประเทศของเราได้ดำเนินไปโดยชอบด้วยท่านองคตองธรรม และสงบเรียบร้อยด้วยกันทั้งสองฝ่ายแล้ว ก็อาจจะยังให้เกิดความผาสุกแก่อาณาประชาราษฎร์ในประเทศของเราด้วยกัน และความชอบจะมีแก่ท่านผู้เป็นเสนาบดีญี่ปุ่น เพราะฉะนั้นขอให้ท่านเป็นธุระช่วยเหลือในเรื่องนี้จนสุดความสามารถ

อนึ่ง มีพระราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าส่งผ้าเทศของหลวงเป็นของพระราชทานท่าน ๓๐ พับ และที่เป็นส่วนของข้าพเจ้าเองส่งมาค่านับท่านอีก ๒ พับ เพื่อให้ท่านเก็บไว้เป็นที่ระลึกในความสัมพันธ์ไมตรีของเราซึ่งมีต่อกัน

ในที่สุดท้ายเจ้าขอตั้งบัญชีรายชื่อสิ่งของเครื่องราชบรรณาการซึ่งพระเจ้ากรุงสยาม พระราชทานพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นมาพร้อมกันด้วย (ต่อไปนี้เป็นบัญชีสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ อย่างในศุภอักษรฉบับของออกพระจุฬา)

๓. พระราชดำรัสพระเจ้าทรงธรรม ถึงโยขุน

พระราชดำรัสในสมเด็จพระบรมมพิตรพระเจ้าวรม (กรุงเทพ)^(๑) มหานคร ทวารวดี ศรีอยุธยา ทาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ เจริญทางพระราชไมตรีมายังพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น เป็นธรรมเนียมมาแต่อดีต สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชเจ้าผู้ทรงพระปรีชาญาณ ย่อม ดำรงทศพิธราชธรรมทะนุบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และรักษาทางพระราชไมตรีกับพระนครอื่น มิให้ฉวหมอง เพราะฉะนั้นประชาชนชาวนครที่อยู่ใกล้ก็ได้รับเย็นเป็นสุข ประชาชนชาวต่าง ประเทศก็พากันมาพึ่งโพธิสมภาร

กรุงเทพมหานครกับกรุงญี่ปุ่นก็เป็นประเทศอันมีเกียรติเสมอกัน เราประสงค์จะให้สอง พระนครคงเป็นมิตรไมตรีกันตั้งแต่กาลก่อน พระนครของเราทั้งสองห่างไกลกัน และมีมหาสมุทร คั่นอยู่ จึงไม่มีใครจะได้ไปมาหากันตามความประสงค์ พระนครของเราทั้งสองนับถือพระบวร พุทธศาสนาและมีขนบธรรมเนียมคล้ายคลึงกัน เป็นแต่เรายังไม่ได้ว่าเรียนคัมภีร์ทางลัทธิ มหายาน พระองค์ย่อมจะได้ทรงศึกษาแล้ว ถ้าแจ้งมาให้ทราบบ้างก็จะดี

เรื่อกพวกพ่อค้าญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายถึงกรุงสยามเดิมมาหลายปีแล้ว เราได้เอาเป็นธุระ ทะนุบำรุงพวกญี่ปุ่น โดยมีเมตตาเสียยิ่งกว่าประชาชนชาวเมืองของเราเองก็ได้ เราได้กำชับตั้ง เจ้าหน้าทำให้เอาเป็นธุระช่วยเหลือเกื้อกูลชาวญี่ปุ่นที่มาค้าขายให้ได้ค้าขายโดยสะดวก และได้ ตั้งให้ขุนขัยสุนทรวเป็นนายอำเภอ มีหน้าที่ตรวจตราดูแลชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาตั้งพำนักอาศัย ทั้งที่ มาใหม่และเก่าให้ได้รับความเกื้อหนุนในการค้าขายโดยเสมอหน้ากัน จะได้เป็นการจูงใจให้ ชาวญี่ปุ่นเข้ามาตั้งการค้าขายยังพระนครมากยิ่งขึ้น เพื่อให้พระองค์ทราบความประสงค์ของเรา ดังกล่าวแล้ว ได้แต่งให้ขุนพิจิตรสมบัติ ๓ ขุนประเสริฐ ๓ เป็นทูตจำทูลพระราชดำรัสและเครื่อง ราชบรรณาการมาถวายเป็นที่ระลึกและอำนวยพร

ถ้าและพระองค์มีพระประสงค์จะให้ความสัมพันธ์ไมตรีของเราทั้งสองชาติดำรงคงอยู่ แล้ว จงอย่าให้การคมนาคมของเราในอนาคตขาดจากกันเสียเลย การที่เรามีความสัตย์สุจริต

(๑) ภาษาอังกฤษเขียนว่า Vora Phana เข้าใจว่าคงจะเป็น “ผู้ผ่าน” ก.อ.

อยู่ต่อกัน ไฟฟ้าเข้าแผ่นดินของเราทั้งสองประเทศก็จะได้รับความร่วมมือเป็นสุขโดยทั่วหน้า

ประเทศสยามไม่ผู้จะบังคับสมบูรณ์ แต่ถึงกระนั้นถ้าพระองค์ต้องพระประสงค์ดังอันใด ก็จงได้ออกพระโอษฐ์รับสั่งแก่ผู้เป็นมิตรของพระองค์ชวกาลนานเกิด อนึ่งเราทั้งสองร่วมมือกับ พระบวรพุทธศาสนาด้วยกัน ย่อมเป็นเหตุอย่างหนึ่งซึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์ไมตรีและความ เจริญของเรารุ่งเรืองอยู่ได้ชั่วฟ้าและดิน การที่เราจัดการบ้านเมืองดีขึ้นเป็นที่พอใจของประชาราษฎร์ที่มาพึ่งพาโพธิ์ธรรมนั้น จะเป็นแบบอย่างแก่ประเทศอื่น ๆ ด้วย

หวังใจว่าเมื่อทูตได้มาเจริญทางพระราชไมตรีและเสด็จกิจการแล้ว พระองค์คงจะทรง จัดให้ได้ออกไปแจ้งข้อราชการให้เราทราบโดยเร็ว

๔. อักษรสาส์นโชงุน ถวายพระเจ้ากรุงสยาม

อักษรสาส์นนิมาโมโตโน ฮิเดทาคะ เจริญทางพระราชไมตรีมายังพระเจ้ากรุงสยาม

ด้วยเหตุว่าถิ่นฐานบ้านเมืองของข้าพเจ้ากับของพระองค์มีมหาสมุทรอันกว้างใหญ่คั่นขวางอยู่ จึงมิได้มีการคมนาคมติดต่อกันมาแต่กาลก่อน แต่เพราะเหตุที่เรือพ่อค้าไปมาอยู่บ้าง ข้าพเจ้าจึงได้ทราบขนบธรรมเนียมของพระองค์พอเป็นเลาความ ครั้นเมื่อได้ทราบความใน พระราชสาส์นซึ่งขุนพิจิตรสมบัติและขุนประเสริฐเชิณมา กับทั้งถ้อยคำซึ่งทูตทั้งสองได้ให้ถ่าม แปลแจ้งแก่ข้าพเจ้าโดยตลอดแล้ว จึงเป็นอันเข้าใจการแจ่มแจ้งทุกข้อ ประสงค์ได้ไปถึงพระนคร ศรีอยุธยาและได้เห็นกิจการทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตาของข้าพเจ้าเอง ถึงแม้จะมีได้เคลื่อนที่ไปเพียง ถิ่นหน่งกิด

ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดีที่พระองค์มีพระทัยตั้งตั้งของ ๖ อย่างมาประทาน ถึงของ เหล่านั้นข้าพเจ้าได้รับแล้ว ที่พระองค์ทรงกล่าวถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และว่า ทั้งสองพระนครย่อมนิยมคุณความดีเป็นอย่างเดียวกันนั้น นับได้ว่าบุญราศีได้มีอยู่ในบ้านเมือง ของเราจริง ตั้งแต่ประเทศญี่ปุ่นสถาปนาชนกได้มีคตินิยมถือสืบต่อกันตลอดมา และทั้งธรรมเนียม ตามดักษิในพระพุทธศาสนาที่ได้มาประดิษฐานในประเทศญี่ปุ่น ก็เป็นธรรมเนียมอันพิเศษโดยมาก ทั้งสองอย่าง บุคคลชั้นสูงในประเทศญี่ปุ่นนับถือทั้งคตินิยมตามดักษิอาจารย์ขงจื๊อ อัน

กอบด้วยกำลัง ๓ ประการ^(๑) หน้าที่ทั้ง ๕ ประการ^(๒) และพุทธบัญญัติมีอริยสัจ ๓^(๓) เป็นต้น ตลอดจนศีล ๕^(๔) ประชาชนพลเมืองทุกจำพวกตลอดจนนักบวช ชวาณา พ่อค้าพาณิชย์ ต่างก็ประพฤติธรรมานุธรรมปฏิบัติตามสมควรแก่สภาพแห่งตน ๆ เพราะฉะนั้นในประเทศญี่ปุ่นจึงมีคัมภีร์เป็นอันมาก ทั้งคัมภีร์ที่ได้มาจากอินเดียประเทศและคัมภีร์ที่ได้มาจากประเทศจีน ตั้งแต่เกิดกำพร้ามาชาวเมืองญี่ปุ่นไม่ใช้เต้านับถือพระพุทธศาสนาเท่านั้น ถึงอักษรธัมมัยและพุทธศาสตร์ก็อ่านชำนาญมาก ดังที่ทูตไทยได้มาเห็นและทราบประเพณีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องชี้แจงยิ่งไปอีก ข้าพเจ้ามีความยินดีที่พระองค์ตั้งพระทัยจะให้มีสาส์นไปมาถึงกันทุกปี ข้าพเจ้าก็ตั้งใจที่จะรักษาไมตรีไว้ในฐานะที่เป็นประเทศอยู่ใกล้เคียงกัน

ข้าพเจ้าได้สดับถึงของอันมีค่าเพียงเล็กน้อยมาถวายเป็นราชบรรณาการตอบแทน ตามบัญญัติได้แนบมาพร้อมกับอักษรสาส์นนี้นี้ ขอพระองค์โปรดรับไว้และจงทรงพระเจริญตลอดทุกกาล

ณ วันชน ๕ ค่ำ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๖๒๓)

๕. หนังสือเสนาบดีญี่ปุ่นตอบสุกัอักษรออกญาพระคลัง

หนังสือฮอนดา โกลุเกะ โนสุเกะ มัตสึดสุมิและโตอิ โอเย โนสุเกะ โทชิคัตสึ คณะเสนาบดีแห่งกรุงญี่ปุ่นมายังท่านออกญาศรีธรรมราช^(๕) เสนาบดีกรมท่าแห่งประเทศสยาม

ด้วยข้าพเจ้าได้รับสุกัอักษรดำเนินกระแสนับตั้งของพระเจ้ากรุงสยาม อันเป็นประเทศที่มีเกียรติของท่านแล้ว มีความยินดีมาก เมื่อขุนพิจิตรสมบัติและขุนประเสริฐ ทูตไทยทั้ง ๒ นาย จำทูลพระราชสาส์นเจริญทางพระราชไมตรีและคุมเครื่องราชบรรณาการทั้ง ๖ อย่าง ดังรายชื่อตามบัญชีของท่านมาถึงกรุงญี่ปุ่นนั้น ข้าพเจ้าได้ประชุมกันนำซึ่งกิจจานุกิจนั้นกราบทูลโษงุน

(๑) ได้แก่ ๑. สวรรค์ ๒. พัว (หรือชาย) ๓. แผ่นดิน (หรือหญิง) สองพวกหลังนี้ถือเป็นมูลเดิมของโลก ก็ต้องมีคู่กันเป็นบวกลบ จึงจะเกิดขึ้นได้.

(๒) ได้แก่ หน้าที่ระหว่าง ๑. พระมหากษัตริย์กับราษฎร (จำกัดเจ้า บ่าวกับนาย) ๒. พ่อกับลูก ๓. ที่กันน้อง ๔. สามัคคีภรรยา ๕. สหายกับสหาย (ทำนองเดียวกับทิสหก ในพระพุทธศาสนา)

(๓) กงหมายถึงอริยสัจ ๔ ซึ่งได้แก่ ๑. ทุกข์ ๒. สมุทัย (เหตุให้เกิดทุกข์) ๓. นิโรธ (ความดับทุกข์) ๔. มรรค (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)

(๔) อริยสัจ ๔ และศีล ๕ ของเถรวาทและมหายาน (รวมกันด้วยต้องกันกับของเราทั้งหลักและรายละเอียด)

(๕) ออกญาพระคลัง.

มินาโมโตให้ทรงทราบ พระองค์ทรงพระปรีดาปราโมทย์ที่ได้พบทูตทั้ง ๒ เป็นอย่างยิ่ง และได้มอบอักษรดำล้นมากับทูตทั้ง ๒ แล้ว ข้อที่ท่านกล่าวว่าการมีดำล้นไปมาถึงกันทุก ๆ ปี และมีเรือค้าขายเดินไปมาอยู่เสมอ จะกระทำใ้เรามีสัมพันธไมตรีฉันฉันกันนั้น ข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วยว่าเป็นความจริง และทว่าพระเจ้ากรุงสยามโปรดมา แม้นญี่ปุ่นก็เช่นกัน เพราะญี่ปุ่นเป็นชาติที่มีนิสัยรักรบ ย่อมชอบที่จะมีมาตี ๆ ไร้อับชื โสgunมินาโมโตทรงยินดีที่ได้ทรงทราบพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงสยาม จึงได้จัดมาหลายมากับเครื่องราชบรรณาการอื่น ๆ ที่หาได้ในประเทศญี่ปุ่นส่งมาถวาย ขอท่านช่วยนำถวายด้วย อนึ่งข้าพเจ้ารู้สึกในพระมหากรุณาที่ได้พระราชทานสิ่งของแก่ข้าพเจ้า ทั้งขอบบุญคุณท่านที่ได้ส่งสิ่งของมาให้เป็นส่วนตัว ฉะนั้นเพื่อเป็นการตอบแทนของพระคุณ ข้าพเจ้าขอส่งมาซึ่งไม้ธูปจะมีมูลค่ากระโถนอีกมาถวาย ๓ ม้า กับตามญี่ปุ่นอย่างคมให้ท่าน ๓ เล่ม ส่วนข้อความนอกจากนี้ทุกคงจะได้แจ้งแก่ท่านแล้ว.

ฮอนดา โกสุเกะ โนสุเกะ มัสสึสุมิ
โคอิ โอเอ โนสุเกะ โทชิคัสสุ

รายชื่อเครื่องราชบรรณาการตามบัญชีที่ส่งของมา

๑. ฉากญี่ปุ่นทำด้วยกระดาษทอง ๓ ฉาก
๒. เกราะ ๓ ลำรับ
๓. ดาบ ๒ เล่ม
๔. ม้ามีอานและบังเหียนพร้อม ๓ ม้า

๖. หนังสือยามาดา นางามาซา ถึงโคอิ โทชิคัสสุ

หนังสือยามาดา นางามาซา มายังโคอิ โทชิคัสสุ

ด้วยทูตไทยได้เชิญพระสุพรรณราชดำล้น ของพระเจ้ากรุงสยาม มาเจริญทาง พระราชไมตรีต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น ฉะนั้นขอท่านโปรดเป็นธุระช่วยเหลือทูตตามที่พอจะช่วยให้ ทูตคนนี้เป็นไทย ๒ นาย เป็นญี่ปุ่น ๓ นาย ชื่อ อิตา กินเคย์ เพื่อทำหน้าที่ตาม ได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น ดังรายชื่อที่แจ้งอยู่ในบัญชีนี้ จึงขอให้ท่านช่วยนำ

ทูต. ผ่าถวายเครื่องราชบรรณาการเกล้าต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น และพร้อมกับหนังสือ^๕ ขาฟเจ้า
ได้ส่งหนังสือไปตาม ๒ ผืน กับดินเป็นหนัก ๒๐๐ ชั่ง มาให้ท่านด้วย.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

ยามาดา อิชายิมอน นางามามาซา

วันที่ ๓๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑)

๗. หนังสือสอนดา โกสุเกะ และโคอิ โอเฮคอบยามาดา นางามามาซา

หนังสือสอนดา โกสุเกะและโคอิ โอเฮ โนสุเกะ โทซึกัสสุ มายังยามาดา นางามามาซา
พระราชดำรัสและหนังสือของท่านที่ทูตไทยทั้ง ๒ เชิญไปพร้อมกับเครื่องราชบรรณาการ
นั้น ถึงกรุงญี่ปุ่นโดยสวัสดิภาพและข้าพเจ้าได้นำทูตผ่าถวายพระราชดำรัสกับเครื่องราชบรรณา-
การเหล่านั้นต่อโชกุนแล้ว พระองค์ทรงมีอักษรดำรัสตอบมอบให้ทูตเชิญกลับมาถวายพระเจ้า
กรุงสยามแล้ว ข้อความพิสดารนั้น อีก ล่ามคงจะได้แจ้งให้ท่านทราบอีกทางหนึ่ง หนังสือปลาด-
ตาม ๒ ผืน กับดินเป็นหนัก ๒๐๐ ชั่งนั้น ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ได้รับแล้วด้วยความขอบใจในความเอื้อเฟื้อ
ของท่านเป็นอันมาก พร้อมนข้าพเจ้าขอส่งผ้าขาว ๒๐ ผืนมาให้ท่าน เพื่อเป็นเบี่ยงปรับหนังสือ
ของข้าพเจ้าออกจะย่นย่อเกินไป.

สอนดา โกสุเกะ โนสุเกะ

โคอิ โอเฮ โนสุเกะ โทซึกัสสุ

เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑)

ตอนที่ ๓

ใน พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๘๒๓) มีดำรัสจากไทยในญี่ปุ่นรวม ๕ ฉบับ กล่าวถึงเรื่อง
ที่กัมพูชาเป็นขบถและขอให้โชกุนห้ามชาวญี่ปุ่นมิให้ไปมาค้าขายในกรุงกัมพูชา หรือช่วยเหลือ
เกื้อหนุนพวกขบถโดยเด็ดขาด โชกุนก็ได้มีอักษรดำรัสตอบด้วยอาการอันสม่ำเสมออย่างฉันท
มิตร ว่าให้พระเจ้ากรุงสยามทรงไฉ่พระทัยในชนชาวญี่ปุ่นซึ่งจะซื้อตรงจงรักภักดีต่อพระองค์
และรักษาสัมพันธไมตรีมิให้มัวหมอง

ทูตไทยเชิญพระราชดำล้นของพระเจ้ากรุงสยาม ไปถึงเมืองนางาซากิ เมื่อเดือนสิงหาคม แล้วเดินทางต่อไปยังกรุงโตเกียวเพื่อเข้าเฝ้าถวายพระราชดำล้นต่อโชงุนโทเคดาดานอกราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓) ณ ท้องพระโรงใหญ่แห่งราชสำนักนิกโก เช่นคราวก่อน และในวันที่ ๒๔ เดือนเดียวกัน ทูตไทยก็เข้าเฝ้าถวายตัวต่อโชงุนในราชสมบัติ โอริสของโชงุนโทเคดาดา ณ ราชสำนักฟุจิมิอีกคราวหนึ่ง ต่อมาอีก ๒ วัน โชงุนจึงให้ทำอักษรดำล้นตอบรับพระราชดำล้นของพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเขียนเป็นภาษาจีนถึงโชงุนโทเคดาดาผู้เป็นพระราชบิดา ดำล้นหลายฉบับที่ญี่ปุ่นกับไทยมิได้ตอบกัน ปราภฏข้อความเป็นหลักฐานอยู่ดังต่อไปนี้

๑. พระราชดำล้นพระเจ้ากรุงสยาม ถึงพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น

พระราชดำล้นในพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าธรพน^(๑) มหานครทวารวดีศรีอยุธยา มหาตติงกภพพรตวันราชธานีบรมมย์ พระเจ้ากรุงสยาม เจริญทางพระราชไมตรีมายังพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น

ด้วยเมื่อปีกหลายเราได้รับอักษรดำล้นอันไพเราะของพระองค์ ตามเนื้อความกระทำให้มั่นใจว่า พระองค์ปรารถนาจะให้ทางพระราชไมตรีของเราดำรงคงอยู่ต่อไป ได้ทราบว่าคุณพระองค์เป็นผู้ทรงธรรมอันประเสริฐ ทั้งเสนาบดีกษัตริย์ บ้านเมืองสงบราบคาบ ประชาชนพลเมืองมีความสุขสำราญ พระพุทธศาสนารุ่งเรือง และรักษานบธรรมเนียมั่นคง จึงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

กรุงสยามกับกรุงญี่ปุ่นมีมหาสมุทรคั่นอยู่ ในกาลก่อนจึงไม่สามารถจะสื่อสารถึงกัน แต่บัดนี้เมื่อค้าขายไปมาถึงกันแล้วย่อมเป็นโอกาสให้เจริญทางพระราชไมตรีติดต่อกันได้ เวลาที่เราทราบประจักษ์แล้วว่า พระองค์ไมตรีต่อเรายิ่งกว่าที่เป็นประยูรญาติกันเสียอีก

เมื่อปีกหลายเราตั้งใจจะมีพระราชดำล้นถามข่าวคราวพระองค์ แต่มีเหตุเกิดขึ้น คือ พระเชษฐาบุตร ผู้เป็นทายาทของพระศรีสุพรรณราช เจ้ากรุงกัมพูชา ซึ่งเป็นข้าขอบขัณฑสีมา มีความซื่อสัตย์ต่อกรุงสยาม เราตั้งใจให้เป็นผู้ครอบครองเมือง และได้ประพฤติดังมาโดยเรียบร้อยตลอดจนถึงพิราลัย มิได้กระทำตามคำสั่งของบิดาที่ให้ความซื่อตรงต่อไทย ขนทรงราชย์โดยพลการ

(๑) น่าจะเป็น “พระพุทธเจ้าอยู่หัวพระมหานครทวารวดี ฯลฯ”.

กระทำความลำบากไม่ตั้งราชบรรณาการและไม่พึ่งบังคับบัญชาของกรุงสยาม บรรดาขุนมนตรีแห่งกรุงสยามจึงปรึกษาเห็นพร้อมกันให้แต่งทูตไปว่ากล่าวแต่โดยดี เจ้ากรุงกัมพูชาองค์ใหม่ก็หาเชื่อฟังไม่ กลับก่อการกำเริบต่าง ๆ จึงทำให้เราต้องพะวักพะวน มิได้มีพระราชดำริหมายังพระองค์

บัดนี้กรุงสยามกำลังเตรียมทัพบกและเรือเพื่อยกไปปราบปรามกรุงกัมพูชาให้สงบราบคาบ แต่ชาวญีปุ่นที่ไปมาค้าขาย ณ กรุงกัมพูชาก็มีอยู่ ถ้าหากไทยกับเขมรเกิดรบพุ่งกัน ชาวญีปุ่นไปช่วยเขมรรบ ถูกบาดเจ็บล้มตาย ก็จะเป็นเหตุให้ทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับญีปุ่นมัวหมอง ฉะนั้นจึงขอพระองค์ทรงห้ามปรามชาวญีปุ่นอย่าให้ไปยังกรุงกัมพูชา จนกว่าจะเสร็จสงคราม ด้วยเหตุเราต้องพระนครเป็นดัมพนาไมตรีกันอย่างสนิทสนมเปรียบประดุจอริอันต่อชิดติดกับมั่งดัง และประโยชน์ทั้งปวงก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทุกสิ่งและสุขร่วมกัน ขอจงอย่าให้สรรพสิ่งอันใดมาเป็นอุปสรรคขัดขวาง และให้การไปมาของเราคงมีอยู่ได้มอทุกปีอย่าได้ขาด ถ้ามีสิ่งใดในเมืองเราที่พระองค์ประสงค์ จงออกพระโอรสให้ทราบ จะจัดถวายตามพระประสงค์ทุกอย่างเพื่อให้ทางพระราชไมตรีในระหว่าง ๒ พระนครเจริญยิ่งขึ้น ได้แต่งให้หลวงทองสัมฤทธิ์ ๑ ขุนสวัสดิ์ ๑ เป็นทูตจำทูลพระราชดำริอันจารึกอยู่ในสุพรรณบัฏ มีคำแปลเป็นภาษาจีน พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย คือ

๑. หมวกล้านด้วยผิวไม้
๒. ไม้หอมหนัก ๔ ชั่ง
๓. การบูรหนัก ๒ ชั่ง
๔. ผ้ารวง ๕ สี พันทอง ๑ พับ
๕. ผ้ารวง ๕ สี พนเงิน ๑ พับ
๖. ผ้ารวง ๕ สี พนเหลือง ๑ พับ
๗. ผ้ารวง ๓ สี พนเงิน ๑ พับ
๘. ผ้าโปร่งสีขาว ๓๐ พับ
๙. ผ้าเทศสีขาวดอกสีทอง ๓๐ พับ
๑๐. ปิ่นปักผม กระบอกกว้าทอง ๒ กระบอก
๑๑. ขนนกการเวกสีขาวหนัก ๓๐ ชั่ง

๒. อักษรลำนโง่นมโนโต หิตทาคะ ตอปลระราชลำนพระเจ้ากรุงสยาม
อักษรลำนโง่นมโนโต หิตทาคะ เจริญทงพระราชไมตรีมายังพระเจ้ากรุงสยาม
ข้าพเจ้ามีความยินดีททรวบว่า พระองค์ได้ทรงรับอักษรลำนของข้าพเจ้าซึ่งมีมาเมื่อ
๒ ปีนั้แล้ว และขอขอบพระทัยอย่างยิ่งททงโปรดให้ทูตไทย ๒ นายเจริญพระราชลำนไปใน
คราวนอก

ในเรื่องที่พระเจ้ากรุงกัมพูชาขึ้นครองราชสมบัติโดยพลการ และกระทำความลบหลูมิได้
ถึงราชบรรณาการถวาย คณะมนตรีของพระองค์ จึงได้ ปรีกษาคกลงให้ กริษาทักไป
ปรามปราม แต่ย้งเกรงว่าถ้าชาวญุ่นที่เป็นพ่อค้าวาณิชไปตั้งพำนักอาศัยอยู่ ณ กรุงกัมพูชา
เข้าช่วยเหลือเขมรรบดูลูกบาตเจ็บล้มตาย ทงพระราชไมตรีจะมัวหมองนั้น ขออย่าได้ทรงพระ
วิตกกังวลเลย เพราะการททพระองค์ทรงกระทำ ก็เป็นการชอบธรรมอยู่แล้ว

ธรรมดาพ่อค้าควรพระวงแต่จะแสวงหากำไรและผลประโยชน์ ถ้ากลับไปประพฤติกการ
อันมิชอบก็ไมควรจะพระราชทานอภัย เพราะฉะนั้นขอให้ทรงจัดการปรามปรามพวกขบถตาม
พอพระทัยเถิด อย่าได้ทรงเกรงใจเลย ที่พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้เรือค้าขายไปมาถึงกัน
อยู่ทุกปีนั้น ข้าพเจ้าจะเอาเป็นธุระให้ลัมถึงพระราชประสงค์ ส่วนข้อความนอกจากนี้ได้ลัมมา
กับลำน (ทูต) ให้ทูตส่งแจ้งด้วยวาจาแล้ว ข้าพเจ้าได้ลัมถึงของเพียงเล็กน้อยมาถวายเป็น
ราชบรรณาการตามรายชื่อในบัญชีที่แนบมา

อักษรลำน

ในที่ลุดขอพระองค์ทงพระเจริญ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๖๖ (ค.ศ. ๑๙๒๓)

รายชื่อเครื่องราชบรรณาการ

๑. โตมร ๒ อัน

๒. เลื่อ ๓๐ ตัว

๓. ม้ามอานและม้งเหียนพร้อม ๒ ม้า

๓. หนังสือออกญาศรีธรรมราช ถึงชาโกฏ ตาโนคามิ

หนังสือออกญาศรีธรรมราชมายังชาโกฏ ตาโนคามิ เสนาบดีแห่งกรุงญุ่น

ด้วยข้าพเจ้าได้ทรวบว่า พระเจ้ากรุงญุ่นมีพระทัยที่จะรักษาทงพระราชไมตรีกับ

กรุงสยาม ทงนกเพราะท่านเสนาบดีช่วยอนุเคราะห์ลัมลันอยู่ จึงรู้สึกขอบคุณท่านมาก

ห้อง ขจร ตูลุทท

อักษรดำด้นของพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นนั้น เมื่อได้อ่านแล้วก็เหมือนกับไฉยินกระแด้รับสั่งของพระองค์ โดยเฉพาะหน้า ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกถึงพระเดชพระคุณเหลือที่จะพรรณนา ได้ทราบของท่าน ได้รับรับสั่งให้ส่งม้างามหลายม้าไปเป็นราชบรรณาการตอบแทน จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบด้วยว่า พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นทรงพระเจริญรุ่งโรจน์

เมื่อปีกกลายหนึ่งใจจะถามข่าวคราวมายังท่าน แต่เสียใจที่ยังไม่มีเหตุฉุกเฉินเกิดขึ้นทางบ้านเมือง จึงมิได้ไต่ถามไป บัดนี้ข้าพเจ้าได้แต่งดำเกาถาหนึ่งให้หลวงท่องเที่ยวสมุทรกับขุนสัวดัดเป็นทูตเชิญสุพรรณบัฏ พระราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการมายังกรุงญี่ปุ่น เพื่อนำถวายโซงุน เมื่อทูตมาถึง ขอท่านจงรับรองฉันทิมิตรและอนุเคราะห์ให้ทูตได้เข้าเฝ้าถวายพระราชดำรัสกับเครื่องราชบรรณาการนั้นด้วย หวังว่าท่านคงจะกรุณาช่วยเหลือเป็นแน่

อนึ่ง ในเมืองญี่ปุ่นมีมัตสึ ๆ อยู่มาก ขอท่านช่วยเสาะหาที่ขนาดใหญ่แข็งแรงมีผีทำรวดเร็ว แล้วแนะนำให้ทูตจัดซื้อให้ด้วย ถ้าในกรุงสยามมีสิ่งใดที่ท่านพึงปรารถนา ขอจงแจ้งให้ทราบ ข้าพเจ้าจะจัดส่งมาให้ตามประสงค์ ซึ่งทั้งนี้ก็เป็นพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงสยามเป็นอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้ายังได้ฝากสิ่งของบางอย่างมาให้ท่านด้วยน้ำใจไมตรี คือ

๑. งาช้าง ๓ ทาบ
๒. ผ้าขาว ๔ พับ
๓. ผ้าโปร่ง ๔ พับ

พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓)

๔. หนังสือฟูยิวารา ทาดาโอ อูตา โนคามิ ถึงออกญาพระคลัง (*)

หนังสือฟูยิวารา ทาดาโอ อูตา โนคามิ เสนาบดีแห่งกรุงญี่ปุ่น มายังออกญาพระคลัง เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านและอ่านทบทวนหนังสือของท่านตลอดแล้ว จึงนำความเสนอทูล เสนาบดี และกราบทูลให้โซงุนทรงทราบ ว่า หลวงท่องเที่ยวสมุทรกับขุนสัวดัดเป็นทูตสยามเชิญสุพรรณบัฏพระราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการมาเจริญทางพระราชไมตรี แต่บังเอิญขณะนั้นโซงุนเสด็จแปรพระราชสำนักจากเมืองเยโดไปยังเมืองเกียวโต ข้าพเจ้าจึงได้นำทูตไป

(*) คือออกญาศรีธรรมราช

เผ้าถวายสุพรรณบัฏพระราชดำรัสพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการ ณ ทนิน และบันคนพระองค์
ได้มีอักษรดำรัสตอบมอบให้ทูตทั้ง ๒ รับไปแล้ว ส่วนเครื่องราชบรรณาการที่ถวายไซ้
องค์ใหม่ ข้าพเจ้าก็ได้นำทูตเผ้าถวายแล้วเช่นเดียวกัน พระองค์ทรงโปรดให้จัดม้าที่มีลักษณะ
ดีมีเครื่องพร้อมส่งมาถวายเป็นการตอบแทน ขอท่านช่วยนำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้
ทรงทราบด้วย

การที่ข้าพเจ้าพลอยได้รับบำเหน็จรางวัลเป็นสิ่งของถึง ๓ สิ่งนั้น ไม่ทราบว่าจะแสดง
ความชอบใจอย่างไร จึงจะสมกับความรู้ดีอันจริงใจของข้าพเจ้า ส่วนทางพระราชไมตรี
ระหว่าง ๒ พระนครนั้นสำคัญอยู่ที่ใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ข้อที่อยู่ระยะทางห่างไกลกันด้วยมี
มหาสมุทรอันมหิพาครอบงำนั้นไม่สำคัญ ข้าพเจ้าได้จัดม้า ๓ ม้าส่งมาถวาย ขอท่านช่วย
นำถวายด้วย ไซ้ทั้ง ๒ พระองค์จะเสด็จกลับเมืองเยโด ข้าพเจ้าต้องรีบไปคอยรับเสด็จ ไม่
สามารถจะเขียนข้อความให้ยืดยาวกว่านี้ได้ หวังใจว่าการทวงทูตคงจะกลับมาแจ้งให้ท่าน
ทราบ

ในที่สุดขอความสุจริตใจจริงมีแต่ท่าน

วันที่ ๒๗ กันยายน - วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓)

อูตา โนคามิ ฟุยิวารา ทาดาโย

๕. หนังสือฉบับหนึ่งเป็นของออกญาศรีธรรมราชถึงโคอิ โทมิคัสสุ ขุนนางผู้ใหญ่
ฝ่ายญี่ปุ่นอีกนายหนึ่ง แต่มีเนื้อความอย่างเดียวกับฉบับที่ถึง ซาโก อูตา โนคามิ (ฉบับที่ ๓)

๖. หนังสือโคอิ โทมิคัสสุ ตอบออกญาพระคลัง (๐)

หนังสือโคอิ โนคามิ ฟุยิวารา โทมิคัสสุ เสนาบดี มายังออกญาศรีธรรมราช

ข้าพเจ้าได้กราบทูลไซ้ให้ทรงทราบแล้วว่า ทูตไทยทั้ง ๒ นายเชิญพระราชดำรัส
มายังกรุงญี่ปุ่น และได้ทูตถึงทูตไทยคณะแรกที่เชิญพระราชดำรัสมาเจริญทางพระราชไมตรี
เมื่อ ๒ ปีก่อน ให้ทรงทราบด้วยว่า เมื่อทูตกลับถึงประเทศสยามโดยสวัสดิภาพแล้ว ก็เชิญ
อักษรดำรัสตอบของไซ้ขุนนางถวายพระเจ้ากรุงสยาม และพรรณนาถึงความเจริญต่าง ๆ ใน
กรุงญี่ปุ่นที่ทูตได้ประสบพบเห็นถวายโดยตลอด

ด้านการมาของทูตไทย ๒ นาย ความเป็นประจวบกับเวลาที่ไซ่ง่อนได้ตั้งเขียนเมืองเกียวกโต ข้าพเจ้าจึงนำทูตไปเฝ้าถวายพระพรราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการ ณ ที่นั้น ไซ่ง่อนก็ได้ทรงมีอักษรดำรัสตอบและมอบเครื่องราชบรรณาการตอบแทนให้ทูตคุมไป ขอท่านโปรดนำถวายพระเจ้ากรุงสยามด้วย

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบจากหนังสือของท่านว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงพระเจริญสุขดำรงอายุ และข้าพเจ้าขอขอบใจท่านที่กรุณาส่งของ ๓ สิ่งมาให้

ขอที่จะให้เรามีเรือค้าขายไปมาถึงกันนั้น ข้าพเจ้าก็เห็นพ้องด้วย เพราะเมื่อทางพระราชไมตรีระหว่าง ๒ พระนครของเราเจริญถาวรรุ่งขึ้นแล้ว ประโยชน์ของเราทั้ง ๒ ประเทศก็คงจะเจริญงอกงามขึ้นเหมือนกัน

ส่วนม้าในประเทศญี่ปุ่น นอกจากที่ได้ช่วยทูตเหล่านี้ให้ตามความประสงค์ของท่านแล้ว ข้าพเจ้ายังได้มอบม้ามีสกุลอีก ๓ ม้า มากำหนดแก่ท่านด้วย

ในที่สุดขอท่านจงมีความสุขกตานาน.

วันที่ ๒๗ กันยายน และวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓)

๗. หนังสืออิตากุระ สุกุโตะ ตอบออกญาศรีธรรมราช (ออกญาพระคลัง)

หนังสืออิตากุระ สุกุโตะ ในคามิ มินาโมโต โนอาซอน ชิเนมุเน มายังออกญาศรีธรรมราช ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านแล้ว แม้จะอยู่ห่างไกลนับตั้ง ๓๐๐๐ โยชน์ ก็ยังรู้สึกประจักษ์ได้สนิทปราศรัยกันต่อหน้า ยิ่งเมื่อทราบด้วยว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงพระดำรงอายุ ข้าพเจ้าก็ยิ่งทวีความยินดีขึ้นอีกเป็นอเนก การที่พระเจ้ากรุงสยามส่งทูตจากทูตพระราชดำรัสมาเจริญทางพระราชไมตรีเมื่อปีกลาย จนมีสัมพันธไมตรีสนิทสนมต่อกันขึ้นเช่นนี้ พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นทรงพระปรีดาปราโมทย์ยิ่งนัก จึงมีกระแสรับสั่งให้ข้าพเจ้าและเหล่าขุนมนตรีอีกหลายนาย นำทูตไทยขึ้นเฝ้าถวายสุพรรณบัฏพระราชดำรัสกับเครื่องราชบรรณาการต่างๆ ซึ่งท่านคงจะทราบตามอักษรดำรัสที่พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นมอบไปกับทูตและจากปากคำของทูตทุกประการ

ข้าพเจ้าได้รับงาช้าง ๑ คู่ ฝ่าชาวเทะ ๔ ฝ่า ซึ่งท่านส่งมาให้แล้ว ขอขอบใจอย่างยิ่ง

ความสัมพันธไมตรีแม้แต่ในโบราณกาล ก็ย่อมจะถือเอาซึ่งกิจจานุกิจใหญ่น้อยต่างๆ เหล่านี้เป็นเกณฑ์ ทะเลเวดนานใกล้บเรียวร้อย จึงเป็นโอกาสอันดีที่เรือค้าขายของเราจะไปมาค้า

ขายแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกันได้เสมอ ข้าพเจ้าได้ส่งฉลากหุ้มทอง ๑ คู่ มาให้ท่าน เพื่อเป็น
พยานแห่งความสัมพันธ์ไมตรีของเราซึ่งกว่าที่ตั้งใจจะให้เป็นอย่างนี้

เดือน ๘ ปีกุน วันที่ ๑๕-๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๑๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓)

ตอนที่ ๔

๑. หนังสือมะกิโน โนบุเนริ ถึงออกญาพระคลัง

หนังสือมะกิโน ตะกุมิ โนบุเนริ แจ้งความมายังออกญาศรีธรรมราช

ประจวบกับคราวที่เรือจะออกข้าพเจ้าจึงถือโอกาสมีหนังสือมาแสดงความยินดีต่อท่าน ที่
ได้ทราบว่าท่านมีความสุขสบายดี เมื่อปีหรือสองปีมานี้ ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่าน พอเปิด
ผนึกออกอ่านก็รู้สึกดีใจ ประจวบได้สนทนากับท่านต่อหน้า เป็นบุญคุณอย่างยิ่งที่
ข้าพเจ้าพลอยได้รับของกำนัลเป็นหลายสิ่งหลายอย่างจากท่านด้วย คราวนั้นก็คุยอยู่เหมือนกัน
ว่าจะตอบหนังสือของท่าน แต่ขัดข้องด้วยทางคมนาคมของเราต้องผ่านมหาสมุทรอันกว้างใหญ่
ตอบไม่ทันความประสงค์ จึงต้องขอภัยที่ทำให้ท่านต้องคอยล่าช้ามา อนึ่งขอท่านช่วยกราบ
ทูลแสดงความดีความชอบของข้าพเจ้าต่อพระเจ้ากรุงสยามด้วย

นายดำเภาผู้ถือหนังสือนี้เป็นคนชอบพอกับข้าพเจ้ามาก ขอท่านจงอนุเคราะห์ให้เขาได้
ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า อันอาจเป็นผลประโยชน์แก่เราทั้ง ๒ ประเทศ ตามสมควร

ถ้าท่านประสงค์สิ่งใดที่มีในประเทศญี่ปุ่น ขอได้บอกให้ทราบ ข้าพเจ้ายินดีจะช่วยเหลือ
จัดหาให้ตามความประสงค์ เพื่อเป็นไมตรีจิตข้าพเจ้าขอมอบเกราะญี่ปุ่นเครื่องพร้อมให้ท่าน ๑
ตัว

ในที่สุดขอท่านจงพิจารณาข้อความในหนังสือด้วยพิจารณาและความเห็นใจ เพราะ
สภาพความเป็นอยู่และเหตุการณ์ในประเทศของข้าพเจ้าย่อมแตกต่างกับประเทศของท่านอยู่

โอกาสนี้ขอท่านจงมีความสุขและความเจริญ.

เดือน ๘ ปีมดถุ กันยายน พ.ศ. ๒๑๖๘ (ค.ศ. ๑๖๒๕)

ตอนที่ ๕

๑. ศุภอักษรออกญาพระคลัง ถึงข้าไท ทาภาโค

ศุภอักษรออกญาศรีธรรมราชอำมาตยานุชิตพิพิวัตน์ราชโกษาธิบดี ถึงข้าไท อุตา
โนคามิ แห่งประเทศญี่ปุ่น

ด้วยความปรากฏแก่ข้าพเจ้าว่า ขนบธรรมเนียมแบบแผนการปกครองในประเทศญี่ปุ่น
ได้เป็นไปโดยเรียบร้อย และท่านเป็นผู้รักษาความสงบในประเทศของท่านเป็นอันดี ประสงค์ความ
แข็งแรงแห่งกำแพงพระนคร ทั้งได้มีความเมตตากรุณาอุปถัมภ์ค้ำชูประชาราษฎร์ให้ได้รับความ
ผาสุกสันติสุขอยู่เสมอ รัฐบาลอันรุ่งเรืองของท่านนับถือศรัทธาเลื่อมใสไปทั่วทุกหนแห่ง
ทั้งนี้ พระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีเป็นอย่างยิ่ง

มีพระราชโองการในพระบาทพระบรมมพิตรพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธเจ้ากรุงมหานครทวาร
วาศีศรีอยุธยา โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าแจ้งต่อท่านว่า “บรรดาประเทศในโลกซึ่งร่วมฟ้า
อันเดียวกันนี้ ย่อมมีมนุษย์ทั้งหลายซึ่งรวมชาติกันปกครองเป็นประเทศๆ มีผู้คนอยู่ แต่ถ้าจะ
พิเคราะห์ดูไปให้ทั่วทุกประเทศแล้ว ประเทศสยามกับประเทศญี่ปุ่นนับว่าเป็นประเทศที่สำคัญ”

ในโบราณกาลแม้ประเทศเราทั้งสองสื่อสารถึงกันไม่ได้โดยทางเรือก็ดี ข้าพเจ้าก็ยังได้
ทราบอภิสรรยศาสตร์และเกียรติคุณของท่านอยู่เสมอ จึงเชื่อว่าอาณาประชาราษฎร์ของนานา
ประเทศคงจะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่รุ่งเรืองผดุงกว่าประเทศอื่น ๆ ประดุจฟ้าและแผ่นดิน มา
ในบัดนี้นั้นแม้เราจะอยู่ห่างไกลกันก็จริง แต่เมื่อมีรถยนต์ไปมาถึงกัน จนถึงได้เป็นลัมพันธ
ไมตรีต่อกันอย่างสนิทสนมเช่นนี้ ต้องนับว่าเป็นโชคลาภที่น่ายินดีอย่างยิ่ง แต่น่าเสียดายที่ประเทศ
สยามมีมหาสมุทรคั่นอยู่ จึงไม่สามารถที่จะเข้ามาสู่ความรุ่งเรืองของประเทศท่านได้ ถึงแม้มีเรือ
ดำเกาฬการค้าขายไปมาค้าขายอยู่เสมอมีติดต่อ ก็ยังไม่สามารถทราบข่าวคราวจากท่านได้ดียิ่ง
ไปกว่าที่ท่านแต่งทูตไปมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ และตั้งข่าวให้ทราบว่าคุณประเทศของท่านตั้งอยู่ใน
ความสงบเรียบร้อยและได้บำเพ็ญกรณียกิจต่างๆ ดำรงไปโดยสะดวก ด้วยเหตุนี้ถ้าหาก
ประเทศจะพากันวิษยาว่าเรามีไมตรีและรักใคร่กันอย่างสนิทสนม ก็ไม่เป็นข้อควรพิศวง

เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๗๒๓) ข้าพเจ้าได้จัดให้ทูตนำหนังสือและของฝากเด็กน้อย
มายังท่าน เพื่อแสดงความเคารพและถามข่าวทุกข์สุข ท่านก็ได้มีหนังสือตอบและมอบสิ่งของอัน
งดงามให้ทูตนำมาให้ ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบด้วยว่าการปกครองและกิจการบ้านเมืองใน

ประเทศญี่ปุ่นเปรียบร้อยเป็นปรกติ ทั้งท่านกษัตริย์และชนบทรวมเนียบมีอันดีเป็นที่น่ายกย่อง
นิยมแก่ทุกคน ไซ้แต่ท่าน ท่านยังประสงค์จะให้ทางพระราชไมตรีของเราทั้งสองประเทศดำรง
คงอยู่ชดถาวรนาน ข้อความทงนเพียงแต่ได้ทราบจากทูตจึงยังมีผู้จะเข้าใจเหตุผลตระหนักดูได้
สนทนาปราศรัยกับท่านด้วยตนเอง

ด้วยความเกื้อกูลแห่งพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น พระราชอาชวโรในประเทศนี้ จึงมีความสุข
ดำรงอยู่ การเพาะปลูกก็มีผลออกงามดี แต่การขบถในกรุงก็มีผู้ชานนยังมีถึงบราบคาบ กรุง
สยามคิดจะยกกองทัพไปปราบปรามให้สำเร็จเด็ดขาด จึงได้แต่งขุนรักษาสถิตและวาทีวจินอง
อาจ ดำเนินทูตจำทูลพระราชดำล้นมาถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นเพื่อทรงทราบ เพราะยอมตระหนัก
อยู่ว่าพระองค์ทรงนับว่าประเทศสยามก็เหมือนกับประเทศของพระองค์ จึงหวังใจว่าทางพระราช
ไมตรีระหว่างเราทั้งสอง ประเทศ จะดำรงคงอยู่ชดถาวรและฟ้า นอกจากนั้นข้าพเจ้ายังมีความมุ่งหมาย
ที่จะให้ทูตของเราทั้งสอง ประเทศได้ไปมาถึงกันอยู่เสมอมานเป็นเนืองนิตย์ เมื่อท่านต้องประสงค์
สิ่งใดจะได้แจ้งให้ทราบ และข้าพเจ้าก็จะจัดส่งมาให้ตามความประสงค์ ถ้ามีพ่อค้าวาณิชของ
ไทยมาค้าขายในญี่ปุ่น ท่านคงจะช่วยเหลือขจัดขัดป่วนมิให้มีเหตุอันจะเป็นอุปสรรคต่อการค้าขาย
เพื่อพ่อค้าจะได้กลับสู่บ้านเมืองโดยเร็ว ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าความปรารถนาของข้าพเจ้าทั้งสองจะ
เป็นผลสัมความประสงค์ เมื่อ ๓ ปีมาแล้ว หลวงไชยาธรรมพ เวदानัน เป็น พระยาคุณรักษามนตรี^(๑)
ได้แต่งลำเภามาค้าขายในประเทศญี่ปุ่น แต่จนบัดนี้ยังไม่กลับ ไม่ทราบว่าจะมีเหตุขัดข้องอย่างไร
ถ้าแม่ท่านช่วยเอาใจใส่และอนุเคราะห์ให้กลับกรุงสยามโดยเร็วได้จะขอบคุณมาก

พระเจ้ากรุงสยามทรงพอพระทัยในมาที่ลำพองและเป็นมาพันธิตในประเทศอันมีเกียรติ
ของท่านมาก เมื่อ ๒-๓ ปีมาแล้วได้ให้คนมาซื้อ แต่ไม่ได้ จึงจำเป็นต้องรบกวนท่านให้ช่วยเสาะ
หาและจัดการให้ทูตซื้อไปฝากด้วย พระราชประสงค์ที่จะได้มาพันธิตๆ เช่นนี้ มีมาช้านานหนัก
หนาแล้ว จึงจำเป็นต้องพยายามหาถวายให้ล้นประสงค์ อนึ่งข้าพเจ้าขออรรถเจริญว่า ท่านเป็นผู้มี
ความซื่อสัตย์ต่อแผ่นดินเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังมีแก้ไขช่วยเหลือสนับสนุนให้ประเทศทั้งสองของเรา
ได้เป็นลัมพันธไมตรีประดุจชาติเดียวกัน ขอท่านโปรดตอบมอบไปกับทูตและให้ทูตได้กลับ
กรุงสยามโดยเร็วด้วย.

ในที่สุดขอแสดงความนับถือมายังท่าน

แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๖๒๕)

(๑) ภาษาอังกฤษเขียนว่า Phrayah Khun Raxa muntri

รายการสิ่งของฝาก

๑. ผักตอก & พับ

๒. ผ่าโปร่งดีชาว & พับ

ขอท่านจงรับสิ่งของนี้ไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความเคารพของข้าพเจ้า ๆ จะมีความยินดีมาก.

๒. หนังสือชาโก ทากาโอ ตอบออกญาพระคลัง

หนังสืออุตา โนคามิ ฟุยิวารา โนทากาโอ มุขมนตรีญี่ปุ่น ขอแสดงความนับถือมายังท่านออกญาพระคลัง

ข้าพเจ้าได้อ่านศุภอักษรอันงดงามของท่านทบทวนไปมาและได้รับของฝาก คือผักตอก และผ่าโปร่งอย่างละ & พับแล้ว ชอบใจเป็นอันมาก

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ทราบว่า ท่านได้รับหนังสือตอบฉบับก่อนของข้าพเจ้าเมื่อสองสามปีมาแล้ว ส่วนพ่อค้าไทยที่มากำขายในญี่ปุ่นข้าพเจ้าจะช่วยเหลือจัดให้ได้กลับโดยสะดวกที่จริงเคยคิดจะให้พ่อค้าผู้กลับประเทศสยามอยู่เหมือนกัน แต่ขัดข้องที่ยังขายสินค้าไม่หมด บัดนี้ข้าพเจ้าได้จัดให้กลับไปแล้วโดยเรือสำเภากราวนั้นแล้ว

อนึ่ง ได้ทราบว่าประเทศอันมีเกียรติของท่านเกิดการกบฏขึ้นที่ชายแดน และท่านประสงค์จะปราบปรามให้สงบราบคาบ อันที่จริงพวกกบฏมีกำลังน้อยคงจะไม่สามารถต้านทานฝ่ายที่ซื่อสัตย์เห็นอกว่าได้เป็นแน่ ข้าพเจ้าจึงหวังว่าท่านคงจะปราบปรามพวกขบถให้สงบราบคาบลงภายในเวลาไม่นาน

มาพันธุ ๆ ที่ท่านประสงค์นั้น ข้าพเจ้ายินดีจะหาให้ และคราวนี้ทูตก็ได้จัดซื้อไว้แล้วเหมือนกัน นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังได้จดมาพันธุมรูปทรงงามอีก ๓ ม้าส่งมาถวาย ขอท่านโปรดนำความกราบทูลด้วย

ส่วนความขัดตรงต่อกันระหว่างเรา ๒ ประเทศ และการที่มเรือพ่อค้าวานิชไปมาค้าขายถึงกันนั้น ถ้ายิ่งมีมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งเป็นถึงประเสริฐสุด ข้าพเจ้าไม่พึงต้องกล่าวให้เสียว่าท่านยอมจำทราบดีอยู่แล้ว.

อุตา โนคามิ ฟุยิวารา ทากาโอ

ชน ๓๐ ค่ำ มีษาด พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๗๒๕)

๓. หนังสือฉบับที่ ๓ ซึ่งมุขมนตรีไทยมีถึง โดอิ โทซึกัตสึ และซาไก ทากาโอนัน ช้อความขาดตกบกพร่องจึงมิได้นำมารวบรวมไว้ คงมีแต่หนังสือตอบดังต่อไปนี้

๔. หนังสือโอเย โนคามิ ฟุยิวาระ โทซึกัตสึ ถึงออกญาพระคลัง

หนังสือโอเย โนคามิ ฟุยิวาระ โทซึกัตสึ มุขมนตรีญี่ปุ่น แจ้งราชการมายังท่านเสนาบดีแห่งกรุงสยาม

ในเที่ยวลำแพนทูตไทยมาถึงประเทศญี่ปุ่น และได้นำหนังสือกับของฝาก ๒ ถึงมาให้ ข้าพเจ้าได้รับแล้วด้วยความพอใจเป็นอันมาก ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเอกฉลาอย่างยิ่งที่ได้ทราบว่าท่านได้รับหนังสือตอบของข้าพเจ้าที่มียังท่านเมื่อสองสามปีนั้นแล้ว ข้าพเจ้าได้ทราบว่าการกรุงสยามมีความประสงค์จะปราบปรามพวกกบฏชายเซตแดน แต่เห็นว่าการทำศึกสงครามย่อมเป็นการประหัตประหารอันน่าสยดสยอง ฉะนั้นหากมีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ก็ควรหลีกเลี่ยง แต่ความสงบก็มีเหตุผลแห่งการที่เราจะเพิกเฉยไม่จับอาวุธเสียเลย

ในราชอาณาจักรญี่ปุ่นปัจจุบันนี้สงบราบคาบ มีชนบทร่มเย็นและความเจริญอยู่เป็นอันดี สมจริงดังที่ทูตไทยได้มาเห็นและแจ้งแก่ท่าน คงไม่มีเหตุอันใดที่จะกระทำให้ทางพระราชไมตรีระหว่าง ๒ พระนครของเราห่างเหินกันได้เป็นแน่ การที่พ่อค้าไทยมาค้าขายในญี่ปุ่นและต้องอยู่นานหลายปีนั้น ญี่ปุ่นมิได้ขัดขวางต่อกิจการค้าขายแม้เด็กเล็กน้อยเลย เหตุที่ต้องอยู่นานเกินไปเพราะยังขายสินค้าไม่หมด บัดนี้ได้ออกให้กลับโดยลำเภาทิยอนแล้ว

ข้อที่พระเจ้ากรุงสยามต้องพระราชประสงค์จะได้มาดี ๆ อีก เพราะที่ได้ไปคราวก่อนไม่ใช่เป็นผ้าสีเท่านั้น ข้าพเจ้าไม่ขัดข้อง ทูตไทยอาจจะหาซื้อได้ทุกเมื่อ ข้าพเจ้าได้ส่งผ้าสีเท่าที่ ๓ ม้ามาถวาย ขอท่านได้นำถวายพระเจ้ากรุงสยามด้วย ข้อความอื่น ๆ ท่านจะได้ทราบละเอียดจากหนังสือซึ่งจะมีมาภายหลัง.

โอเย โนคามิ ฟุยิวาระ โนโทซึกัตสึ

เดือน ๓๐ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๖๒๕)

ตอนที่ ๖

ในราวปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙) ยามาตา จิซาโยม็อง^(๑) ได้แต่ง
 ลำเภาโดยชาวจีนเป็นต้นหน นำทูตไทยไปญี่ปุ่น ๓ นาย คือหลวงสกลเดชะ ขุนลัสด์ และ
 ขุนโยธามาตย์ ทูตไทยคนะนั้นถึงเมืองเยโดและพักที่วิหารโคโตกุจิ ตำบลชิตาซา

ครั้นวันที่ ๔ พฤศจิกายน ทูตจึงเข้าเฝ้าโชงุนอียะมิสุ ฌ เว็คอมมารู และเฝ้า
 โชงุนทิดะตากานะอากะราสุมัตสึเป็นพระบิดา ฌ เว็อนชิโรมารู แล้วจึงถวายพระพรราชดำเนิน
 กับเครื่องราชบรรณาการ พระราชดำเนินฉบับนั้นเขียนบนสุพรรณบัฏ มีคำแปลภาษาจีน ได้
 รวมกันไว้ในกระบอกซึ่งทำด้วยงาช้างมีจุดได้เหมือนพระราชดำเนินฉบับก่อน

การที่พระเจ้ากรุงสยามทรงแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นครั้ง
 นี้เพื่อแจ้งให้ทราบว่า พระอาทิตย์วงศ์^(๒) ได้เสด็จผ่านพิภพ มีพระราชประสงค์จะดำเนินทาง
 พระราชไมตรีต่อกันให้เจริญถาวรสืบไป นอกจากพระราชดำเนินยังมีศุภอักษร^(๓) ถึงโคอิ^(๔)
 ซาไก^(๕) และอิตะกุระ เสนาบดีของโชงุนอีกฉบับหนึ่ง ท้ายยามาตาจิซาโยม็องก็ได้มีหนังสือไป
 ยังซาไกในคราวนี้ด้วย ส่วนเครื่องราชบรรณาการและสิ่งของอื่นๆ มิใช่แต่จะมีถวายโชงุนทั้ง ๒
 พระองค์หรือพระราชทานแก่บรรดาเสนาบดีญี่ปุ่นเท่านั้น ยังได้เผื่อแผ่ให้สำหรับประทับพระ
 ราชวังในเมืองนางาซากิ และพระราชทานแก่ผู้รักษาเมืองอีกด้วย คณะทูตได้เข้าเฝ้าโชงุนเพื่อ
 ทูลลากลับเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน และได้รับพระราชทานสิ่งของรางวัล มีเสื้อผ้ากับเงินตาม
 สสมควร ส่วนอักษรราชดำเนินและเครื่องราชบรรณาการก็ทรงมอบให้คณะทูตรับไป

นอกจากนี้ ซาไกและโคอิ เสนาบดีทั้ง ๒ นาย ยังได้มีหนังสือถึงเสนาบดีไทยและ
 ยามาตา จิซาโยม็องด้วย.

(๑) ยามาตานางามะซา (ออกญาเสนาภิมุข).

(๒) ในหนังสือพระราชพงศาวดาร เรียกพระนามว่า พระเชษฐาธิราช.

(๓) ศุภอักษรออกญาพระคลังดำเนินกระแสนับสั่งของพระเชษฐาธิราช (พระเจ้ากรุงสยาม).

(๔) โคอิ โอเฮ โนกามิ ฟูฮัวรา โทซึกัสสุ.

(๕) ซาไก อูตา โนกามิ.

๑. พระราชดำรัสของพระเจ้ากรุงสยาม (๑) ถึงโชงุน

พระราชดำรัสในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชวรพนมทานครทวารวดีศรีอยุธยา มหาดีลก
ภพนพรัตนราชธานีบรมมัย พระเจ้ากรุงสยาม เจริญทางพระราชไมตรีมายังพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น

ด้วยได้ทราบอยู่ว่าเป็นราชประเพณีมาแต่โบราณกาล ที่ควรจะมีพระราชไมตรีกันไว้
กับประเทศซึ่งอยู่ใกล้เคียง พระราชบิดาของเราที่ได้ตั้งอยู่สวรรคตแล้ว ได้เคยกระทำทาง
พระราชไมตรีกับต่างประเทศเป็นแบบแผนมา และที่กรุงสยามได้รับผลประโยชน์อันองกาม
จนบ้านเมืองได้เข้าสู่ความเจริญเช่นนี้ ก็ด้วยมีพระราชไมตรีกับประเทศอันมีเกียรติของพระองค์
บัดนี้เมื่อเราผู้เป็นรัชทายาทได้เถลิงถวัลยราชสมบัติสืบชาติวงศ์ต่อไปแล้ว จึงขอดำเนินทาง
พระราชไมตรีกับพระองค์ให้เจริญยิ่งขึ้นโดยมิแปรผันสืบต่อไป เราได้ตั้งใจช่วยเหลือทะนุบำรุง
พ่อค้าญี่ปุ่นประดุจช่วยเหลือพ่อค้าชาวณิชของไทย และได้สั่งให้เจ้าหน้าที่ดูแลให้พ่อค้าเหล่านั้น
กระทำการค้าขายได้โดยสะดวก ให้มีการใช้จ่ายน้อยและช่วยเหลือให้กลับโดยเร็ว

บัดนี้ เราได้แต่งตั้ง คือ หลวงปลัดเกษะ ชุนส่วลัด และชุนโยชามาตย์ ให้จำพูด
พระสุพรรณราชดำรัส กับเครื่องราชบรรณาการมาเจริญทางพระราชไมตรีต่อพระองค์ และ
ยังตั้งใจอยู่เสมอว่าจะแต่งเรือให้พูดมาเจริญทางพระราชไมตรี ตามข่าวคราวถึงความสงบ
เรียบร้อย ความเจริญแห่งการเพาะปลูก ความสุขสำราญของประชาชนพลเมือง อันเป็นเหตุ
ที่จะนำมาซึ่งความยากเข็ญแก่การปกครองในประเทศของพระองค์ให้ทราบถึงกันเสมอทุก ๆ ปี

แม้ประเทศอันต่ำต้อยของเรามีแต่ของไม่สู้มีมูลค่า แต่ถ้าพระองค์ต้องประสงค์ก็เต็มใจ
ที่จะจัดส่งมาถวายทุกเมื่อ ขอจงให้เราทั้ง ๒ ประเทศนมพระราชไมตรีกันชวกาลนานเถิด หวังว่า
พระพรอันประเสริฐของพระองค์คงจะอำนวยผลให้เราถึงซึ่งความสุขความเจริญยิ่งขึ้น

ชน & คำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙)

บัญชาเครื่องราชบรรณาการ

๑. ไม้หอมชนิดที่ ๑

๒. ไม้หอมชนิดที่ ๒

๓. การบูรบอเนียวชนิดที่ ๑

๔. การบูรบอเนียวชนิดที่ ๒

} หนักอย่างละ ๑ ชั่งไทย

๕. แพรฝรั่ง ๕ พับ
๖. แพรฝรั่งอย่างมีดอก ๕ พับ
๗. ผ้าชนิดตัวมีลาย ๒ พับ
๘. งา ๕ หาบ

บัญชีเครื่องราชบรรณาการถวายไช้ขุนนอกราชสมบัติ

๑. ไม้หอมหนัก ๑ ชั่งไทย
๒. การบูรบดเนยหนัก ๑ ชั่งไทย
๓. แพรฝรั่ง ๒ พับ
๔. ผ้าม่วง ๔ พับ
๕. แพรดอก ๔ พับ

๒. อักษรสาส์นไช้ขุน ถวายพระเจ้ากรุงสยาม

อักษรสาส์นไช้ขุนมินาโมโตะ อีเมมิสุ พระเจ้ากรุงญี่ปุ่น เจริญทางพระราชไมตรีมายัง
พระเจ้ากรุงสยาม

ข้าพเจ้าได้รับพระราชสาส์น และได้ทราบพระราชประสงค์ ที่จะเป็นมิตรไมตรีของ
พระองค์ ซึ่งทรงแสดงมาในพระราชสาส์นนั้นแล้ว มีความยินดีอย่างมีที่เปรียบปาน
อีกประการหนึ่งบรรดาเครื่องราชบรรณาการซึ่งพระราชทานมา ก็ล้วนแต่เป็นสิ่งทรงงามใน
ประเทศของพระองค์ และมีมูลค่าอันสูงเป็นที่พอใจมาก ความมีใจจงรักภักดีต่อเพื่อนมนุษย์
และอารยธรรมาต่อเพื่อนบ้านทั้ง ๒ ประการนี้ ย่อมเป็นหลักฐานประเพณีแห่งการปกครอง
ประเทศมาแต่บรรพกาล เมื่อประเทศอันมีเกียรติของพระองค์ใคร่จะดำเนินทางพระราชไมตรีกับ
ประเทศของข้าพเจ้าเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ปิติยินดีอย่างยิ่ง ถ้าปฏิเสธรักดีมีอันเป็นผู้ปราศจากจรรยา
ในรัชกาลพระราชบิดาของพระองค์ได้เคยมีพระราชไมตรีติดต่อกันมากับประเทศของข้าพเจ้าชั
กาดนาน เพราะฉะนั้นจึงไม่มีเหตุอันใดที่จะเป็นอุปสรรคต่อทางพระราชไมตรีของเรา และการ
ไปมาค้าขายของเรือพ่อค้าวาณิชระหว่าง ๒ ประเทศนี้เป็นแน่ อนึ่งขอพระองค์อย่าได้ทรง
ประหลาดพระทัยในอารยภาพแห่งประเทศญี่ปุ่นว่าจะเป็นอย่างไรรวมไปอย่างไรเลย ความเป็นไปก็คงเท่าที่
ทุกทั้ง ๓ นายของพระองค์ได้เห็นมาแล้วเท่านั้น

ข้าพเจ้าได้ ดั่งสิ่งของอันเล็กน้อยตามรายชื่อที่แนบมากับอักษรดำฉันทน์ น ถวายเป็นราช
บรรณาการ ขอพระองค์จงทรงรับไว้และจงทรงพระเจริญตลอดทุกกาล
เดือน ๘ ปีมะเส็ง วันที่ ๓๗ ตุลาคม - วันที่ ๓๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ (ค.ศ. ๑๙๒๙)
บัญชีเครื่องราชบรรณาการ

๑. นากทอง ๓ คู่ (หุ้มด้วยทองใบ)
๒. เกราะ ๓ ตำรับ
๓. ดาบ ๒ เล่ม
๔. ผ้าสีเท้า ๓ ผืน มีเครื่องและอาวนพร้อม
๕. ผ้าสีเท้าอีก ๒ ผืน มีเครื่องและอาวนพร้อม

สิ่งของประเภทานแก่ทูต คือ ทูตที่ ๑ เงิน ๒๐๐ ดิม เสื้อแพร ๓๐ ตัว
ทูตที่ ๒ เงิน ๑๐๐ ดิม เสื้อแพร ๓๐ ตัว
ทูตที่ ๓ (ซึ่งมีหน้าที่เป็นล่ามภาษาไทย) เงิน ๕๐ ดิม
เสื้อแพร ๖ ตัว

ล่ามภาษาญี่ปุ่น ชื่อ โคยิมอง เงิน ๒๐ ดิม เสื้อ ๑ ตัว

สิ่งของที่โอรุณนอกราชสมบัติประเภทานแก่ทูต

ทูตที่ ๑ เงิน ๑๐๐ ดิม
ทูตที่ ๒ เงิน ๕๐ ดิม
ทูตที่ ๓ เงิน ๓๐ ดิม
ล่ามภาษาญี่ปุ่น เงิน ๒๐ ดิม

๓. ศุภอักษรเสนาบดีกรมท่า ถึงข้าไถ ทาคาโย

ศุภอักษรออกญาว่าที่พระคลังศรีธรรมราช มายังข้าไถ อุตาโน งามิ แห่งกรุงญี่ปุ่น
ด้วยมีพระราชโองการพระเจ้ากรุงสยามโปรดเกล้าฯ ให้แจ้งมายังท่านว่าเมื่อเดือน ๑๓
ปีมะโรง พระราชบิดาของพระองค์ผู้ดำรงตำแหน่งพระเจ้ากรุงสยามเสด็จสู่สวรรคต พระองค์
ได้ราชสมบัติและเสด็จผ่านพิภพพระนครศรีอยุธยา

พระองค์ทรงทราบอยู่ว่าในรัชกาลของพระราชบิดา กรุงสยามได้มีทางพระราชไมตรีติดต่อกับประเทศญี่ปุ่นเป็นอันดี ราษฎรพลเมืองที่เป็นพ่อค้าวานิชก็ได้แต่งเรือไปมาค้าขาย และมีการติดต่อถึงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว เพราะฉะนั้นพระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะเชื่อมต่อทางพระราชไมตรีให้ดำรงคงอยู่สืบไปและยิ่งให้ทวีมากยิ่งขึ้น แม้ประเทศทั้ง ๒ ของเราจะมีมหาสมุทรคั่นอยู่ก็ดี เมื่อมีเรือพ่อค้าวานิชไปมาค้าขายติดต่อกัน และการคมนาคมมิได้ขาดจากกันเช่นนั้น ก็นับประดุจว่าพระองค์ได้เจรจาปราศรัยกับพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นด้วยพระองค์เองเหมือนกัน พระองค์จึงมีพระราชดำริสั่งให้ข้าพเจ้าผู้เป็นเจ้าหน้าที่มีศุภอักษรมายังท่าน เพื่อแสดงพระราชประสงค์ที่จะดำเนินทางพระราชไมตรีต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นมิให้แปรผันต่อไป การที่กรุงสยามกับกรุงญี่ปุ่นมีสัมพันธไมตรีต่อกันโดยใกล้ชิดเที่ยงตรงเช่นนั้น นับว่าเป็นโชคลาภที่พระผู้เป็นใหญ่ได้บันดาลให้เป็นไปโดยเที่ยงแท้ พระองค์หวังว่าการไปมาค้าขายของเรือพ่อค้าวานิชระหว่าง ๒ ประเทศนั้นคงจะมีอยู่สืบไป และต่างก็จะทะนุบำรุงซึ่งกันและกัน ทั้งในการที่จะอนุเคราะห์ให้พ่อค้าเหล่านั้นมีโอกาสกลับได้โดยสะดวกอยู่เป็นนิจวันนิต หนึ่งยอมจะนำผลมาสู่ประเทศทั้ง ๒ โดยตรง ด้วยพระราชประสงค์คนพระองค์จึงทรงแต่งตั้ง คือ หลวงดัดดเดชะ ๑ ขุนลัทธิ ๑ ขุนโยธามาตย์ ๑ ลำม ๑ จำทูลพระสุพรรณราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการ คือ หม้อหอมชนิดที่ ๑ และที่ ๒ อย่างละ ๑ ชั่งไทย การบูรบอเนียวชนิดที่ ๑ และที่ ๒ อย่างละ ๑ ชั่งไทย แพรฝรั่ง ๔ พับ แพรดอก ๕ พับ พรหมดอก ๒ ผืน งา ๕ หาบ มาถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น กับหม้อหอม การบูรบอเนียวอย่างละ ๑ ชั่ง แพรฝรั่ง ๒ พับ ผ้าม่วง ๔ พับ แพรลายเงินและลายทอง ๔ พับ แพรดอก ๔ พับ มาถวายโอรสนอกราชสมบัติด้วย ฉะนั้นเมื่อทูลผู้นำเครื่องราชบรรณาการและพระสุพรรณราชดำรัสมาถึง ขอให้ท่านช่วยนำทูลเกล้าถวายพระราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นทั้ง ๒ พระองค์ด้วย นอกจากนั้นพระองค์ยังได้พระราชทานงาช้าง ๒ หาบ แพรเลียน ๕ พับ แพรดอก ๕ พับ ให้แก่ท่าน และข้าพเจ้าก็ได้จัดตั้งแพรดอก ๑ พับ ผ้าไหม ๓ พับ มาให้ท่านเพื่อเป็นพระสีกด้วย

เดือน ๔ ปีมะเด็ง พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙)

๔. หนังสือชาไก ทาดาโยและโคอิ โทชิคัสสุ ถึงเสนาบดีกรมท่า

หนังสือชาไก อูตา โนงามิ และโคอิ โนคามิ โทชิคัสสุ แห่งกรุงญี่ปุ่น ถึงออกญาว่าที่พระคลังแห่งกรุงสยาม

เมื่อทูตไทย ๓ นาย ได้เชิญพระสุพรรณราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการมาถึงประเทศญี่ปุ่นแล้ว ข้าพเจ้าทั้ง ๒ จึงร่วมกันนำความขึ้นกราบทูลในชั้นที่ ๒ พระองค์ ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะแจ้งให้ทราบว่า ทูตไทยได้ปฏิบัติหน้าที่โดยเรียบร้อยและมีมรรยาทงดงาม และเมื่อเปิดผนึกศุภอักษรของท่านออกอ่าน พอทราบข่าวว่าพระราชบิดาของพระเจ้ากรุงสยามองค์ปัจจุบันเสด็จสู่สวรรคตเมื่อฤดูเหมันต์ปีก่อน ทำให้ข้าพเจ้าถึงกับงงันและเต็มไปด้วยความเศร้าสลด แต่การที่ข้าพเจ้าเพิกเฉยมิได้แสดงความเสียใจมาถึงท่านในทันทีทันใด ก็เพราะความดำริว่าจะได้ทราบข่าวคราวจากประเทศของท่าน ไม่เช่นนั้นข้าพเจ้าคงไม่คำนึงสนใจมาจนถึงบัดนี้ การที่พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะเจริญรอยพระราชบิดาในข้อที่จะให้ประเทศทั้ง ๒ มีพระราชไมตรีต่อกันสนิทสนมยิ่งขึ้น และให้มีเรือพ่อค้าพาณิชย์ไปมาค้าขายถึงกันอยู่เสมอนั้น พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นทรงเห็นเป็นการสมควรอย่างยิ่ง

พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นได้อักษรดำรัสตอบมอบมากับทูตไทยทั้ง ๓ นาย พร้อมกับเครื่องราชบรรณาการเพื่อนำถวายพระเจ้ากรุงสยามแล้ว หวังว่าพระองค์คงจะทรงปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง อนึ่งการที่ได้มีพระกรุณาพระราชทานสิ่งของให้แก่ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ด้วยนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างจะหาอันใดมาเปรียบปานมิได้ จึงขอส่งมาใส่เท้าคนละ ๑ มามิเครื่องพร้อมมาทูลเกล้าฯ ถวาย ขอท่านได้นำถวายด้วย

ส่วนกิจการปกครองในราชอาณาจักรญี่ปุ่นนั้นได้ดำเนินไปโดยสงบเรียบร้อย ประชาชนพลเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข ข้าพเจ้าได้สั่งให้ทูตทั้ง ๓ แจ้งข้อความที่มิได้ปรากฏในหนังสืออื่นให้ท่านฟังด้วยแล้ว ส่วนข้อความอื่นๆ ของดไว์กล่าวในหนังสือฉบับหลังๆ ต่อไป

ป.ล. ข้าพเจ้าได้ส่งผ้าเท็ค ๒๐ พับมาให้ท่านเป็นที่ระลึกด้วย.

๕. หนังสืออิตะกุระ ทิเคมุเน ถึงออกญาพระคลัง

หนังสืออิตะกุระ ชูโง โนคามิ มินาโมโต โนอาซอน ทิเคมุเน มายังออกญาว่าที่พระคลังศรีธรรมราชแห่งกรุงสยาม

ได้รับศุภอักษรของท่านแล้วรู้สึกพอใจอย่างยิ่ง ถ้าบ้านเมืองของเรามีได้อยู่ห่างไกลกันเช่นนั้น ก็แทบจะกล่าวได้ว่าได้ยินถ้อยคำของท่านทุกข้อคำ เมื่อได้ทราบศุภอักษรของท่านซึ่งผ่านมาแต่ทางอันไกลนับถึง ๔๐๐ โยชน์กว่า พระเจ้ากรุงสยามพระองค์ก่อนเสด็จสู่สวรรคต ทำให้

ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดอย่างเหลือเกิน ประการหนึ่งเหตุนี้ได้มาบังเกิดขึ้นเฉพาะหน้า และการที่พระเจ้ากรุงสยามผู้เป็นพระราชโอรสได้สืบราชสมบัติต่อมานั้น ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดีด้วย

อีกประการหนึ่งที่พระองค์มีพระราชประสงค์จะดำเนินทางพระราชไมตรีสืบต่อไป โดยแต่งตั้ง ๓ นายมาเจรจาตามราชประเพณีที่พระราชบิดาของพระองค์เคยทรงกระทำมาแต่กาลก่อนนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกพอใจในน้ำพระทัยอันดีของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าและคณะเสนาบดีได้นำความกราบทูลโอรสให้ทรงทราบ พระองค์จึงโปรดให้ทูตเข้าเฝ้ากราบทูลขอราชการนั้น ทูตทั้ง ๓ นายได้นำพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการถวายโอรสแล้วเรียบร้อยแล้ว จึงทูลทูลถามจะได้ทราบจากอัครราชทูตของโอรสและที่ดำรงตั้งมากับทูตอีกด้วย

ข้าพเจ้าได้รับสิ่งของพระราชทาน คือ งา ๒ หาบ แพร่ฝ้าย ๕ พับ แพร่ดอก ๔ พับ แล้ว เป็นพระมหากรุณาอันเกล้าฯ และชอบใจที่ท่านส่งแพรดอก ๑ พับ ผ้าไหม ๒ พับ มาให้

ขรรคมหาแห่งการเป็นสัมพันธไมตรีกันระหว่างประเทศที่ใกล้เคียง ย่อมถือเอาความครองธรรมซึ่งจะพึงมีต่อกันและกันเป็นใหญ่ หาได้คำนึงถึงหนทางอันห่างไกลจากกันนั้นมิได้ ในเวลานี้ทะเลถึงบึงทะเลและลม พ้อคำวานิชอาจไปมาค้าขายได้สะดวก และจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศของทั้ง ๒ นาน

ข้าพเจ้าได้ส่งฉลากหุ้มทอง ๑ คู่ มากำหนดแต่ท่าน และขอให้เราจงเป็นมิตรไมตรีกันอยู่โดยมิแปรผันชั่วกาลนานเถิด.

เดือน ๑๐ ปีมะเส็ง วันที่ ๕-๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙)

๖. หนังสือยามาตา นางามาซา ถึงขุนนางในซาไก ทาดาย

หนังสือยามาตา นางามาซา มายังขุนนางในซาไก ทาดาย

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านแล้ว รู้สึกเป็นโชคอย่างยิ่งที่ได้ทราบว่าท่านได้นำสิ่งของของข้าพเจ้าขึ้นถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นเมื่อปีกลาย ส่วนฉันทับ ๕ คู่ ซึ่งพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นส่งไปประทานนั้น ข้าพเจ้าก็ได้รับแล้ว เมื่อปีกลายนี้พระเจ้ากรุงสยามได้ตั้งผู้ตรวจพระ-
ราชโอรสผู้เป็นรัชทายาทได้สืบราชสมบัติต่อมา พระองค์จึงแต่งตั้ง ๓ นาย คือ ขุนด้กลเดระ ๑ ขุนด้ด้ ๑ ขุนโยซามาตย์ ๑ กับนิโกซายิมอง โนโจ ล่าม จำทูลพระราชสาส์นมาเจริญทางพระราชไมตรีและแจ้งให้ทราบว่า พระองค์ได้เสด็จผ่านพิภพกรุงสยามสืบต่อไป

ข้าพเจ้าเป็นผู้แต่งเรือให้ทูตจําทูตพระสุพรรณราชลําดับมาเจริญทางพระราชไมตรี เพราะฉะนั้นขอท่านได้โปรดจัดให้ทูตเข้าเฝ้าถวายพระราชลําดับตามประเพณีด้วย

ที่จริงได้คิดอยู่ว่าจะแต่งเรือมาตั้งแต่ปีกลายนั้นแล้ว หากขัดข้องด้วยเกิดโจรสลัดชาวโปรตุเกสชุกชุมขึ้นในท้องทะเล เรือดำเภาไม่กล้าจะเดินไปมาได้ จึงตอบรับหนังสือของท่านล่าช้าไป หวังว่าต่อไปคงจะแต่งเรือมายังประเทศญี่ปุ่นได้เช่นเคย

อนึ่ง ข้าพเจ้าอยากจะได้ใคร่ได้ไปเบิกร่อง ซึ่งเคยขอไว้ครั้งหนึ่งแล้วนั้นด้วย การออกไปเบิกร่องให้แก่ชนต่างชาตินี้ ความจริงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชื่อเสียงของประเทศญี่ปุ่นอยู่ ขอท่านได้โปรดจัดการออกให้ด้วย

ข้าพเจ้ายังเกรงอยู่ว่าจะเป็นการ อาจเอื่อมเกินตัวที่ได้ส่งสิ่งของเพียงเล็กน้อยมาถวาย ไชยงทั้ง ๒ พระองค์ แต่ถ้าท่านเห็นเป็นการสมควร ขอได้โปรดนำถวายต่อไป

สำหรับท่านนั้นข้าพเจ้าได้ส่งแพร โปร่งสีแดง ๓๐ พับ กับพรมดอก ๒ ผืน มาให้เป็นที่ระลึก.

ในที่นี้ขอแสดงความเคารพนับถืออย่างสูง

ชน ๓ คำ เดือน ๓ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ (ค.ศ. ๑๙๒๙)

ยามาดา จิซาบุมิโงะโนะโจ นางามาช่า

ขอได้นำหนังสือนี้เสนอท่านซาไก ชิฮาร่า ในสุเกะด้วย.

๗. หนังสือซาไก ทาดายิ ถึงยามาดา นางามาช่า

หนังสือซาไก ทาดายิ มายังยามาดา นางามาช่า

ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือของท่านตลอดแล้ว มีความเศร้าสลดใจที่ได้ทราบว่า พระเจ้ากรุงสยามเสด็จสู่สวรรคตโดยรวดเร็วประดุจกระแสน้ำในมหาสมุทร ข้าพเจ้าได้นำความขึ้นกราบทูลไชยงทั้ง ๒ พระองค์ว่า พระเจ้ากรุงสยามองค์ใหม่ทรงแต่งตั้งดำเภาให้ทูตจําทูตพระสุพรรณราชลําดับมา เพื่อแจ้งให้ทราบว่า พระองค์ทรงสืบราชสมบัติและเสด็จผ่านพิภพพระนครศรีอยุธยา ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะกล่าวด้วยว่า พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นได้รับพระราชลําดับไว้ด้วยความเคารพ และได้มีอักษรลําดับตอบมอบมากับทูตทั้ง ๓ นายนั้นแล้ว ส่วนสิ่งของซึ่งท่านส่งไปถวาย พระองค์ก็ได้ทรงรับไว้แล้วเช่นกัน

ขอใบที่ท่านดั่งสิ่งของ ๒ ชนิดไปให้ ฉะนั้นเพื่อตอบแทนบุญคุณท่านและเป็นทางไมตรี
จึงขอส่งผ้าเท็ค ๒๐ พับมายังท่าน ส่วนความประสงค์ที่จะให้มีเรือพ่อค้าวาณิชเดินไปมาค้าขาย
ถึงกันอยู่เสมอนั้น ข้าพเจ้าก็เห็นพ้องด้วย และได้เอาใจใส่ที่จะให้การเป็นไปประจวบความประ-
สงค์ของท่าน ข้อความอื่นๆ ทูตทั้ง ๓ นายคงจะได้แจ้งแก่ท่านต่อไป

ชน ๓ คำ เดือน ๑๐ ปีมะเส็ง วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙)

ซาไก อุตา โนงามิ ทาดาย.

ต่อแต่นั้นมาการเจริญทางพระราชไมตรี และติดต่อสื่อสารถึงกัน ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับ
สยาม ก็เป็นอันสะดุดหยุดลง มิได้ดำเนินเป็นปรกติอย่างแต่ก่อน เหตุที่ต้องมีอันเป็นไปเช่นนี้
อันฉิบหาย ชาวฮอลันดากล่าวว่า “เนื่องจากญี่ปุ่นไม่ยอมรับรองว่าพระเจ้าปราสาททองเป็นพระเจ้า
กรุงสยาม ดังนั้นเมื่อพระเจ้าปราสาททองแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี ญี่ปุ่นจึงไม่ยอมรับ
รองทูตและขับไล่ให้กลับหมด เรื่องนี้แม้พระเจ้าปราสาททองผู้เสวยราชสมบัติโดยมิเป็นธรรมก็
คงจะทรงตระหนักในพระทัยอยู่เหมือนกันว่า เป็นอันหมดหวังที่จะดำเนินทางพระราชไมตรีเชื่อม
ต่อกับประเทศญี่ปุ่นเช่นกาลก่อนได้โดยสิ้นเชิง เพราะพระองค์ทรงก่อการุณกรรมอันร้ายกาจต่อ
พวกญี่ปุ่นที่อพยพครอบครัวไปตั้งภูมิลำเนาพึ่งพระโพธิ์สัมภาร ทำมาค้าขายอยู่ใน ประเทศสยาม
เป็นอันมาก ”

“พระเจ้าปราสาททองพระองค์นั้นในชั้นแรกทรงรับสั่งให้พระคลัง แต่งทูตจำทูตพระราช-
ดำรัสและ เครื่อง ราชบรรณาการ มาเจริญ ทาง พระราชไมตรีต่อเจ้าเมือง นางาซากิเพื่อขออภัย
ในความผิดพลาดที่ได้ทรงกระทำไปแต่หนหลัง ทั้งได้ขอให้พ่อค้าวาณิชของญี่ปุ่นไปมาค้าขาย
ในประเทศสยามอย่างแต่ก่อน แต่เจ้าเมืองนางาซากิก็ได้รับรองทูตให้เป็นเกียรติชายังขับไล่
ให้กลับประเทศสยามด้วยกิริยาอันดูหมิ่น และกล่าวว่า “พระเจ้ากรุงสยามมิได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
อันชอบด้วยท่านองครองธรรม พระองค์เป็นขบถก่อกองการกบฏดื้อรั้นโทษร้ายหาญผู้ตีราช-
สมบัติและเจ้านาย ” ทุกคณะนั้นต้องได้รับความอับอายอดสู์ เดินทางกลับประเทศสยามโดยเรือ
ดำเกาทัณฑ์ยังมีสินค้าอยู่เต็มลำมิได้จำหน่าย อนึ่งเมื่อคราวที่วันฉัตรมงคลกลับจากประเทศสยาม
พระเจ้ากรุงสยาม พระองค์นั้น ยังทรงแต่งตั้ง พระราชประสงค์ที่จะแต่งทูต เจริญทางพระราชไมตรีต่อ
พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นเป็นการถาวรตามคำคิดและผูกไมตรีกับเหล่ามุขมนตรีของญี่ปุ่น เพื่อจะได้มีเรือ

พ่อค้าวานิชเดินไปมาค้าขายติดต่อกันเหมือนแต่ก่อน พระราชประสงค์ของฉันทนวิตไม่เห็นว่าจะมีทางสำเร็จ แต่ก็ยังมีชาวญี่ปุ่นส่งพลอบางคนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยาม พยายามเพ็ดทูลโดยเห็นแก่ประโยชน์ข้างตนว่า การค้าขายของญี่ปุ่นมีความสำคัญต่อไทยมาก เพราะญี่ปุ่นพวกนี้ครุ่นคิดอยู่ว่า ถ้าตนมิได้ค้าขายแล้วอาจถึงแก่ยากไร้อนาถา ถูกคนไทยเหยียดหยาม จึงใคร่ให้มีเรือพ่อค้าวานิชของญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายในกรุงสยามดังแต่ก่อน ตนจะได้เป็นคนกว้างขวางมีเกียรติยศชื่อเสียงขึ้น แล่นโยบายข้อนี้ยังขัดต่อความประสงค์และทะนงในเกียรติของคนไทย มิควรให้พระมหากษัตริย์ต้องลดพระองค์ลงอ่อนน้อมต่อผู้ซึ่งมีโอกาสน้อย ที่จะก่อภัยแวงแก่พระองค์โดยหวังผลประโยชน์เพียงเล็กน้อยเช่นนั้น อนึ่งพระองค์ย่อมทรงทราบดีว่า ในรัชกาลของพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นพระองค์หนึ่งไม่อนุญาตให้ชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศ หรือที่ออกไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในต่างประเทศแล้ว ก็คงไม่มีโอกาสจะได้กลับคืนสู่ประเทศของตนเช่นเดียวกัน เมื่อเช่นนั้นแล้วก็ไม่จำเป็นอย่างไรที่จะต้องมีสัมพันธไมตรีต่อกัน โดยถึงแก่ยอมเป็นเบี้ยล่างเขา แต่อย่างไรก็ดี บรรดามุขมนตรีในประเทศสยามสามารถเก็บความรู้สึกนี้ได้โดยมิดชิด และแสดงกล่าวไปในทำนองว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงมีพระทัยอารีอารอบต่อชาวต่างประเทศอยู่เป็นเนืองนิตย์ทรงคิดที่จะดำเนินทางพระราชไมตรีติดต่อกับชาวต่างประเทศ และเจ้าผู้ครอบครองประเทศใกล้เคียงอยู่เสมอ เพื่อพระราชอาณาจักรของพระองค์จะได้อยู่เย็นเป็นสุข แม้เมื่อเดิกรู้สัจจรรคแล้วก็จะปรากฏพระนามว่าเป็นกษัตริย์ผู้สงบ ”

ที่จริงฉันทนวิตยังได้กล่าวด้วยว่า “แต่เดิมมาพ่อค้าวานิชญี่ปุ่นบางคนไปมาค้าขายอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลายาวนาน มีเรือสำเภาบรรทุกสินค้าประเทศญี่ปุ่นมาขายในประเทศสยาม และซื้อหนังสือตัวในประเทศสยามกลับไปขายในประเทศญี่ปุ่น มีกำไรอย่างงดงาม จึงทำให้ชาวญี่ปุ่นบังเกิดโง่เจตนาที่จะดำเนินการค้าขายให้กว้างขวางยิ่งขึ้น จนถึงกับมีญี่ปุ่นบางคนอพยพเข้ามาตั้งภูมิลำเนาทำมาค้าขายอยู่ในประเทศสยาม ซึ่งในสมัยนั้นพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงพอพระทัยในพ่อค้าชาวต่างประเทศอยู่ จึงทรงโปรดปรานชาวญี่ปุ่นมาก เพราะพ่อค้าญี่ปุ่นเหล่านี้ทำรายได้เป็นจำนวนมาให้แก่ประเทศสยามเสมอมา จนถึงกับพระเจ้ากรุงสยามทรงแต่งตั้งทูตจากทูตพระราชสาส์นไปเฝ้าขอพระเกียรติ พร้อมทั้งแต่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น และพระองค์ได้ทรงต้อนรับเป็นอย่างดีดังที่ปรากฏมาแต่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙) และ พ.ศ. ๒๓๗๓ (ค.ศ. ๑๖๓๐) ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายที่คณะทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อประ-

เทศญี่ปุ่น ด้วยเหตุที่ญี่ปุ่นได้พากันเข้ามาตั้งพำนักอาศัยอยู่ในประเทศสยามทวีจำนวนมากขึ้น
 เสด็จครั้งนี้ จึงคิดการกำเริบโจมตีพระราชวังด้วยน้ำใจอันโหดร้าย ตลอดจนเข้าควบคุมบีบบังคับ
 พระเจ้ากรุงสยามให้ทรงยอมพระราชทานสิทธิและผลประโยชน์แก่ตนตามประสงค์ และให้ทรง
 สัญญาว่าจะไม่เจตจำหรือกระทำการแก้แค้นตอบแทนการที่ญี่ปุ่นได้กระทำต่อพระองค์แต่อย่างใด
 ทั้งให้คงรับพวญี่ปุ่นไว้เป็นทหารรักษาพระองค์จนตลอดรัชกาล ด้วยคำปฏิญาณของพระเจ้า
 กรุงสยามนี้ จึงยังผลให้ญี่ปุ่นเหล่านี้ร้ายดื้อโอกาสประพบัติเป็นพาดเกรทารุณร้ายต่อคนไทย
 และพ่อค้าวาณิชชาวต่างประเทศอยู่เนื่อง ๆ แต่พฤติการณ์เช่นนั้นไม่ยั่งยืน ผลกรรมย่อมตาม
 ตนเองจนได้ กล่าวคือต่อมาอีกไม่นาน พระเจ้ากรุงสยามกลับทรงรู้จักชิงชังชาวญี่ปุ่น (ผู้ที่เคย
 ช่วยเหลือป้องกันพระองค์ให้พ้นจากอันตรายในที่คับขันเมื่อคราวชิงราชสมบัติ) ทั้งทรงเกรง
 ในโลกเจตนาของชาวญี่ปุ่นดังที่เห็นมา จึงตกลงปลงพระทัยหักเหียงให้พ้นภัยที่ญี่ปุ่นจะพึง
 ทรยศต่อพระองค์ เช่นที่ญี่ปุ่นเคยกระทำแก่พระองค์อย่างโจ่งแจ้งมาแล้ว โดยทรงปรึกษาโทษ
 ญี่ปุ่นเหล่านี้ว่า เป็นผู้ปราศจากความจงรักภักดีต่อเจ้านายและผู้เป็นรัชทายาทและให้ตั้งพระ-
 ราชอาณาประหารชีวิตเสียมากมาย นอกจากนั้นก็ทรงขับไล่ออกนอกพระราชอาณาเขต เพื่อ
 ให้สิ้นเสียงหนามของแผ่นดิน ประชาชนพลเมืองจะได้มีความสุขสำราญต่อไป ชาวญี่ปุ่นเหล่านี้
 แม้แต่บรรดาขุนนางและขุนนางข้าราชการทุกชั้นก็ย่อมลงความเห็นว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรไว้วางใจและ
 อาจเป็นภัยแก่ประเทศชาติได้ เพราะได้เคยก่อการทารุณร้ายกาจเข้าจับกุมพระเจ้าแผ่นดินมาครั้ง
 หนึ่งแล้วดั่งกล่าวข้างต้น ขณะนั้นมีญี่ปุ่นที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยามประมาณ ๖๐๐ คน
 คงเหลือกลับประเทศญี่ปุ่นโดยทางเรือสำเภาได้ด้วยความลำบากยากแค้นเพียง ๖๐ คน หรือ ๗๐
 คนเท่านั้น นอกนั้นถูกประหารชีวิตหรือแตกฉานชานเช่นไปจนหมดสิ้น นับแต่นั้นมาพระเจ้า
 กรุงสยามก็ทรงเลิกไม่ใช้ทหารญี่ปุ่น และไม่ทรงอนุญาตให้เรือสินค้าญี่ปุ่นเข้ามาขายในประเทศ
 สยามอีกต่อไป เพราะเกรงญี่ปุ่นจะคิดแก้แค้นแทนกัน การเป็นอยู่เช่นนั้นไม่นานพระองค์ก็ทรง
 อนุญาตให้ญี่ปุ่นที่ยังมีชีวิตอยู่กลับเข้ามาตั้งภูมิลำเนาในประเทศสยามตามเดิม (ที่ทรงทำเช่นนั้น
 เป็นที่เห็นได้อย่าง ชัดแจ้งว่าพระเจ้า กรุงสยาม คงจะมีให้ ญี่ปุ่นคุมแค้นและพยายามมาดร้าย ต่อ
 พระองค์) มีชาวญี่ปุ่นที่หลบหนีออกจากประเทศสยามไปแต่ครั้งนั้นกลับคืนมาประมาณ ๖๐-๗๐
 คน พระองค์ทรงจัดที่ทางให้อยู่ในบริเวณเดียวกัน และคัดเลือกแต่งตั้งผู้สมควรชน ๓ นาย
 ให้มีตำแหน่งยศเป็นหัวหน้าควบคุมดูแลพวกของตน

ล่อนจดหมายเหตุของญี่ปุ่นไม่ปรากฏเหตุการณ์ระหว่างที่ประเทศสยามมีไมตรีกับประเทศญี่ปุ่นในแผ่นดินพระเจ้าปরাสาททองแต่ประการใด จนในแผ่นดินเจ้าฟ้ารัชจึงปรากฏว่าได้มีดำเณไทยพร้อมด้วยคณะทูตจำทูลพระราชดำล้นไปยังกรุงนางาซากิ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๖๔๖) อีกคราวหนึ่ง พระราชดำล้นฉบับนั้นมีข้อความเป็นเชิงปฏิเสธคำกล่าวหาของญี่ปุ่นว่า “ตามที่พ่อค้าญี่ปุ่นพากันกราบทูลกล่าวโทษพระองค์ว่าทรงใช้อาณัติให้ให้ออกจากประเทศสยามไปนั้นไม่เป็นความจริง อันที่จริงประเทศสยามประสงค์ที่จะทะนุบำรุงกิจการค้าขายระหว่างญี่ปุ่นกับสยามให้เจริญถาวรวงยิ่งขึ้นเสียอีก” พระราชดำล้นฉบับนี้เขียนเป็นอักษรสยาม มีคำแปลเป็นภาษาจีน ส่งไปพร้อมกับเครื่องราชบรรณาการ มุขมนตรีญี่ปุ่นจึงนำความกราบทูลโงกุโนในขณะประทับแรมอยู่ ณ เมืองเยโด แต่โงกุโนไม่ยอมรับเครื่องราชบรรณาการ โดยรับสั่งว่าเนื่องจากเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ (ค.ศ. ๑๖๓๖) ประเทศญี่ปุ่นได้ประกาศห้ามมิให้ชนชาติญี่ปุ่นออกนอกประเทศ จึงเป็นอันจกใจที่จะอนุญาตให้ชนชาติญี่ปุ่นออกไปทำการค้าขายต่างประเทศได้ ถ้าเณดินค้าที่นำคณะทูตไทยไปญี่ปุ่นคราวนี้ โงกุโนอนุญาตให้ขายสินค้าได้แต่พอให้มีเงินซื้อข้าวปลาอาหารพื้นและน้ำใช้ระหว่างเดินทางกลับเท่านั้น ส่วนลูกเรือยอมให้ขึ้นบกได้แต่เฉพาะเป็นจีนและแขกมลายูเท่านั้น ถ้าเณไทยกลับจากประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม

ตั้งแต่นั้นมาการติดต่อยระหว่างญี่ปุ่นกับไทยจึงเป็นอันระงับหยุดลง จนนานเข้าการกวดขันห้ามปรามก็ชักจะเหลวเบาบางลง มีจีนพ่อค้าที่ขโมยสินค้าเณอยู่ในประเทศสยามนำสินค้าเข้าเข้าไปขายให้กับห้างและร้านค้าของจีนในนางาซากิได้

ดำล้นที่กรุงสยามมีไปยังประเทศญี่ปุ่นฉบับหลังที่สุดเป็นของออกญาพระคลัง ถึงขุนนางในพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ (ค.ศ. ๑๖๘๗) มีดำเณปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของไคอฮันทูเจามีใจความว่า บรรดาสินค้าญี่ปุ่นที่ส่งเข้าไปขายในประเทศสยาม เช่นภาชนะทำด้วยไม้ ทอง เงิน และทองแดง เป็นต้นนั้น เป็นประติษฐกรรม อันดีเยี่ยมยิ่งกว่าที่ประเทศสยามจะทำได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๕) ได้มีดำเณไทยนำสินค้ามาขายในประเทศญี่ปุ่นอีก แต่ต้องประสบอุบัติเหตุอัปปางลงลำหนึ่ง ส่วนลำอื่นๆ ที่พนักยมาถึงญี่ปุ่นได้ ก็ได้รับอนุญาตให้ขายสินค้าแต่พอให้มีเงินเป็นค่าใช้จ่ายระหว่างเดินทางกลับเท่านั้น พ่อค้าไทยจึงไม่มีโอกาสที่จะซื้อหาแลกเปลี่ยนนำเอาสินค้าของญี่ปุ่นไปขายในประเทศสยามได้อย่างแต่ก่อน ข้าใน

ตอนเดินทางกลับเรือดำเภอดินค้าของไทยก็เกิดอุปปางลงอีกดำหนึ่งที่ชายฝั่งเมืองญวน ครั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๖) จึงมีพ่อค้าไทยแต่งดำเภเข้ามาค้าขายถึงประเทศญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือเกื้อหนุนเช่นเดียวกัน พ่อค้าไทยจึงกลับไปแจ้งทางกรุงสยามว่าทางประเทศญี่ปุ่นได้มีประกาศบังคับให้ขายสินค้าออกนอกประเทศ ได้ในปีหนึ่งเป็นจำนวนจำกัด ซึ่งนับว่าเป็นพระปรีชาสามารถอันสูงส่งและมีเกียรติภาพของโชงุน และเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ประเทศสยามจึงใคร่ให้ดำเภไทยได้มาถึงประเทศญี่ปุ่นเสียแต่ต้นปี เพื่อจะได้มีส่วนได้ซื้อสินค้าญี่ปุ่นอย่างเสมอหน้า หากแต่เป็นระยะทางไกลจึงมาถึงไม่ทันต่อถึงที่ แต่เนื่องด้วยประเทศสยามก็มีทางพระราชไมตรีติดต่อกับประเทศญี่ปุ่นอยู่อย่างกระชับชิดยิ่งกว่าประเทศอื่น ๆ จึงใคร่จะได้แต่งดำเภเข้ามาค้าขายและซื้อสินค้าของญี่ปุ่นเท่าที่จะอนุญาตให้ซื้อได้ เพื่อนำไปขายในประเทศสยามต่อไป หวังใจว่าท่านคงจะนำความกราบทูลโชงุนเพื่อทรงอนุญาตให้พ่อค้าไทยได้เข้ามาซื้อขายสินค้าในประเทศญี่ปุ่นเสมอด้วยพ่อค้าชาวฮอลันดาที่เข้ามาค้าขายอยู่นั้นด้วย ”

ข้อที่ว่าแม้ประเทศญี่ปุ่นจะได้กักกันห้ามปรามมิให้คนไทยไปค้าขายในประเทศญี่ปุ่นอย่างโจ่งแจ้งแต่ก็มิได้ แต่ประเทศสยามก็ยังสนิทติดต่อกับค้าขายกับญี่ปุ่นอยู่อีก มีนักเขียนชาวยุโรปหลาย นายในสมัยนั้นต่างกล่าวรับรองกันว่าเป็นความจริง

เดอ โฮมอง ที่เคยเข้ามาเป็นทูตอยู่ในประเทศสยามตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๕) ถึง พ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๖) กล่าวว่า “พระเจ้ากรุงสยามเคยแต่งดำเภบรรทุกเงินปีละตั้ง ๒-๓ ลำไปซื้อสินค้าในประเทศญี่ปุ่น คือ ทองคำ เงิน ทองแดง ทองรูปพรรณ ฉากญี่ปุ่น ตู้ลายรดน้ำ เครื่องกระเบื้อง ใบชา และสิ่งของบางอย่างเช่นที่สมเด็จพระนารายณ์ และพ่อตคอนเคยส่งไปถวายพระเจ้าหลุยส์ ๑๔ และพระราชวงศ์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก ”

แอมเบ เดอชัวซิดหยาของเดอโฮมองกล่าวว่า “ได้เคยเห็นดำเภพ่อค้าญี่ปุ่นทอดสมออยู่ในประเทศสยาม” แต่ที่กล่าวถึงนั้นคงเข้าใจผิด เพราะแปรดาชาติกล่าวไปอีกอย่างหนึ่งว่า “การค้าขายระหว่างญี่ปุ่นกับสยามนั้นจนกระทั่งเป็นส่วนใหญ่” ลาตูแบร์ผู้เคยอยู่ในประเทศสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๓ (ค.ศ. ๑๖๘๗-๑๖๘๘) กล่าวว่า “ทองแดงเป็นสินค้าที่ส่งจากประเทศญี่ปุ่น ส่วนหนึ่งกับเขาเป็นสินค้าที่ประเทศสยามส่งไปยังบริษัทชาวฮอลันดา ในสมัยนั้นการค้าขายของไทยตกอยู่ในเงื้อมมือชาวฮอลันดาและจีนเป็นส่วนใหญ่ ”

แยบยลว่า “พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นมีสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยามเป็นอย่างดี และได้มีพระราชดำริตั้งเครื่องราชบรรณาการไปมาถึงกันอยู่เสมอมิได้เว้นว่างจนมีเดียวก แต่พอพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นทรงทราบว่า พระเจ้าปราสาททอง^(๑) ซึ่งราชสมบัติและตั้งตัวเป็นพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ญี่ปุ่นก็ตั้งความเคารพนับถือไทย ต่อมาความรู้สึกเช่นนี้ยิ่งทวีมากขึ้น จนญี่ปุ่นถึงกับออกประกาศห้ามมิให้ไทยไปค้าขายในประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังได้ห้ามตลอดไปถึงชนชาติอื่นด้วย ยกเว้นแต่จีนที่เป็นชาติซึ่งญี่ปุ่นมีความไว้วางใจอย่างสนิทสนม ดังนั้นจึงเป็นโอกาสให้ประเทศสยามได้อาศัยพวกจีนที่มาตั้งภูมิลำเนาค้าขายอยู่ในพระราชอาณาเขตโดยมาก ดำเนินการค้าขายติดต่อกับญี่ปุ่นตลอดทุกปีมา จนมีผลประโยชน์เป็นรายได้อย่างงดงาม วิธีที่ทำการคือ จัดให้ขุนนางไทยเป็นผู้กำกับไปในลำเภานั่นเป็นชนชาติจีนทั้งสิ้น ขุนนางไทยที่ไปนั้นต้องถูกส่งกำชับมิให้จนจากเรือเป็นอันขาด แต่ก็ยังพอทราบเหตุการณ์ซึ่งเป็นไปในประเทศญี่ปุ่นได้โดยตลอดด้วยความปรีชาสามารถของตนเอง ทั้งอาจจะหวังรักษาผลประโยชน์แห่งการค้าขายมิให้ขาดตกบกพร่องด้วย ”

ในหนังสือทูโกจิจิรอันซึ่งเป็นจดหมายเหตุฉบับหลังที่สุดที่ได้พบ กล่าวว่า “มีลำเภไทยเข้าไปค้าขายในประเทศญี่ปุ่นอีก ๖ ครั้ง คือเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ. ๑๖๘๐) พ.ศ. ๒๒๓๐ (ค.ศ. ๑๖๘๗) พ.ศ. ๒๒๓๖ (ค.ศ. ๑๖๙๓) พ.ศ. ๒๒๕๙ (ค.ศ. ๑๗๑๖) พ.ศ. ๒๒๖๓ (ค.ศ. ๑๗๒๐) และ พ.ศ. ๒๒๘๘ (ค.ศ. ๑๗๔๕) แต่ญี่ปุ่นก็ให้ถามค่าให้การของพวกที่ไปในเรื่องเสมอทุกครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๙ (ค.ศ. ๑๗๑๖) ลำเภไทยไปอับปางที่ชายทะเล แต่ยังพอมีทางที่จะนำสินค้าและพินขึ้นไปขายเอาเงินมาจัดจ่ายให้ลูกเรือได้ทั้งหมด บรรดาลำเภซึ่งไปค้าขายในประเทศญี่ปุ่นตอนนั้นขุนนางไทยประจำตามเคย แต่ใช้ลูกเรือเป็นจีน

พระราชพงศาวดารประเทศสยามมิได้มีข้อความปรากฏชัดแจ้งว่า ประเทศสยามกับญี่ปุ่นได้เคยมีสัมพันธไมตรีต่อกันอย่างไร ดังจะเห็นได้เช่น การที่ประเทศญี่ปุ่นและประเทศสยามเคยมีสำนัไปมาถึงกัน และการที่ประเทศสยามได้แต่งตั้งไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อญี่ปุ่นอยู่เนือง ๆ ตลอดจนการที่ได้มีพ่อค้าชาวโปรตุเกส อังกฤษ และฮอลันดา เข้ามาทำการค้าขายอยู่ในประเทศสยามในสมัยนั้น ก็ได้ปรากฏข้อบกพร่องเหล่านี้ ถ้าคิดเดี่ยวว่าพระราชพงศาวดารของประเทศสยามนั้นเพียงจะเก็บรวบรวมทำขึ้นใหม่ โดยมีได้มีจดหมายเหตุแต่สมัยโบราณ

(๑) เมื่อครั้งเป็นเจ้าพระยาตากสิน.

มาประกอบเป็นหลักฐาน ด้วยจดหมายเหตุเหล่านั้นได้กระจัดกระจายหายสูญไปเสียมากต่อมาก เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกใน พ.ศ. ๒๓๑๐ (ค.ศ. ๑๗๖๗) แล้วก็ไม่เป็นที่น่าพิศวง ส่วนพระราชพงศาวดารที่ใช้กันอยู่ในเวลานี้เป็นฉบับ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามรัชกาลที่ ๓ ทรงรวบรวมขึ้นจากเอกสารเบ็ดเตล็ดที่ผู้เก็บรักษาไว้ตามวัดวาอารามต่าง ๆ และตามเรื่องราวที่ผู้เล่าบอกกันมาระหว่างพระสงฆ์องค์เจ้าบ้างเท่านั้น^(๑) ส่วนเรื่องราวของยามาตาที่กล่าวนามข้างต้น และจะได้กล่าวต่อไปในหนังสือเล่มนี้นั้น ได้อาศัยเรื่องราวซึ่งเก็บจากจดหมายเหตุของบรรดานักท่องเที่ยว นายเรือและนายห้างที่เป็นชาวยุโรป และข้อความซึ่งมีผู้เล่าต่อ ๆ กันมาประกอบอีกชั้นหนึ่ง จึงพอได้เรื่องราวประติดปะต่อเป็นหลักฐานมั่นคงขึ้น อีกประการหนึ่งยังมีชาวญี่ปุ่นบางคนชอบกล่าวถึงเรื่องราวของประเทศสยามอยู่เสมอ จึงทำให้เห็นว่ามีญี่ปุ่นหลายคนเคยเข้ามาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศสยามจริง แต่ก่อนที่จะเริ่มเรื่องราวของยามาตา จะได้ นำเรื่องของผู้ที่เคยประสบพบเห็นประเทศสยามก่อนยามาตา และเรื่องที่สอดส่อนได้จากที่ต่าง ๆ มากกล่าว เพื่อเป็นทางดำเนินพื้นฐานอีกชั้นหนึ่งด้วย

เรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่นที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารสยามเป็นเรื่องแรกก็คือ ครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๒ (ค.ศ. ๑๕๗๙) พม่าและลาวยกกองทัพมาล้อมประชิดพระนครศรีอยุธยา มีญี่ปุ่นประมาณ ๕๐๐ คน เข้ามาสมัครเป็นทหารขออาสา ออกสมทบทัพไทยรบกับพม่าและลาวข้าศึกจนได้ชัยชนะ แต่เรื่องนั้นได้ปรากฏในหนังสืออื่น นอกจากพระราชพงศาวดารสยาม ฉะนั้นถ้าเป็นความจริง อาดาญี่ปุ่นเหล่านั้นคงเป็นพวกญี่ปุ่นที่ชาวโปรตุเกสชักชวนเข้ามาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น

นอกจากนี้ยังมีชาวอังกฤษคนหนึ่งชื่อ ฟลอริด ซึ่งเคยอยู่ในเมืองปัตตานี เมื่อพ.ศ. ๒๓๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐)^(๒) แล้วกลับประเทศอังกฤษ ครั้น พ.ศ. ๒๓๕๕ (ค.ศ. ๑๖๑๒) จึงกลับมาอยู่ที่เมืองนอก เมื่อฟลอริดกลับจากประเทศสยามไปอยู่อังกฤษแล้ว^(๓) จึงได้เขียนจดหมายเหตุไว้เป็นข้อความว่า “เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ (ค.ศ. ๑๖๑๕) สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้มั่งคั่งมีฐานะภาพครอบงำเมืองเขมร เมืองล้านช้าง เมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เมืองปัตตานี เมืองตะนาวศรี

(๑) ความที่กล่าวตรงนี้เป็นความเข้าใจของ เซอร์ เออเนสต์ ซาเดา.

(๒) แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ

(๓) ไม่ปรากฏว่ากลับเมื่อไร ปรากฏแต่ว่าถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ (ค.ศ. ๑๖๑๕)

และเมืองอื่น ๆ อีกมากมาย เด็จผู้สืบทอดโดยมิได้มีพระราชโอรสผู้เป็นรัชทายาท ราชสมบัติ จึงตกแก่พระราชอนุชา กษัตริย์สองพระองค์นี้ บรรดานักเขียนครั้งโบราณชอบขนาน พระนามพระองค์ว่า “กษัตริย์พระองค์ดำ” (Black King) และ “กษัตริย์พระองค์ขาว” (White King) เมื่อพระราชอนุชาผู้เถลิงราชสมบัติเด็จผู้สืบทอด พระราชโอรสองค์ที่สองของพระองค์จึงขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อไป ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ได้ทรงสั่งให้ประหารชีวิตขุนนางคนหนึ่งชื่อ ออกญากรมนายไวยเพราะสงสัยว่าจะเป็นขบถชิงราชสมบัติ จึงมีญปุ่นประมาณ ๒๘๐ คน ที่เป็นข้าของออกญากรมนายไวยพยายามจะแก้แค้นแทนนาย และเพื่อไว้เกียรติแห่งความองอาจกล้าหาญของตน ได้พากันบุกรุกเข้าไปถึงพระราชวัง จนผู้คนแตกตื่นดับส่นอดหม่าน แล้วก็ออกอาจ่าบังคับพระเจ้าย้ายมาให้ตั้งตัวขุนนางผู้เป็นต้นการฆ่าออกญากรมนายไวยรวม ๔ นาย มาให้ญปุ่นประหารชีวิตเพื่อเป็นการทดแทน นับแต่นั้นมาบางครั้งวญปุ่นเหล่านั้นยังได้ใช้อำนาจบังคับพระเจ้าย้ายมาให้ทรงกระทำการบางอย่างสุดแต่ความพอใจ และบางครั้งวญปุ่นยังเชิญให้พระองค์ลงพระนามด้วยพระโลหิตของพระองค์เอง ทั้งให้ตั้งตัวนักบวชหรือพระสงฆ์องค์เจ้ามาควบคุมไว้เป็นตัวจำนำ ไซ้แต่เท่านั้นญปุ่นเหล่านั้นยังบังอาจแย่งชิงทรัพย์สินเงินทองของคนไทยนำไปประเทศญปุ่นอีกจำนวนมาก โดยฝ่ายไทยไม่สามารถที่จะว่ากล่าวห้ามปรามได้”

วันเดือนปีที่ปรากฏในจดหมายเหตุของฟลอริสสัน ไม่ตรงกับวันเดือนปีในพระราชพงศาวดารของไทย ในตอนที่ว่า “กษัตริย์พระองค์ดำ” (สมเด็จพระนเรศวร) สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๗ (ค.ศ. ๑๘๕๔) และกษัตริย์พระองค์ขาว (สมเด็จพระเอกาทศรถ) สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๔ (ค.ศ. ๑๖๐๑) เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ผู้เป็นพระราชโอรสจึงได้เสด็จขึ้นพิงพพระนครศรีอยุธยาต่อไป แต่พอตฤกษ์ราชใหม่ พระเจ้าทรงธรรม^(๑) (ขณะที่เป็นพระพิมลธรรม) กลับเป็นกบฏชิงราชสมบัติ และจับพระองค์เจ้าเรจโทษเสีย ครั้นใน พ.ศ. ๒๓๔๕ หรือ ๒๓๔๖ (ค.ศ. ๑๖๐๒ หรือ ๑๖๐๓)^(๒) ชาวญปุ่นที่เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในกรุงศรีอยุทธยาบังเกิดความไม่พอใจ และกล่าวหาว่าบรรดาเสนามาตย์ราชมนตรียุทธหลายมิได้ตั้งอยู่ในศีลธรรม กลับไปสุมคบเข้าด้วยพระพิมลธรรมผู้เป็นกบฏ จับกุมพระมหาภิกษุของตนมาจำเรจโทษ ญปุ่นจึงตั้งมวคุมคนชนประมาณ ๕๐๐ คน แล้วยกเข้าไปยังท้องสนามหลวง คอยจับกุม

(๑) เซอร์ เออเนสต์ ชานเตา เข้าใจว่า นามพระเจ้าทรงธรรมนี้คงตั้งขึ้นจากนามพระพิมลธรรม ซึ่งเป็นนามสมณศักดิ์ของพระองค์เมื่อดำรงสมณเพศ

(๒) ศักราชที่กล่าวนี้ถือตามพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขา ซึ่งไม่ถูกต้อง สมเด็จพระนเรศวรสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ ตรงตามจดหมายเหตุของฟลอริส ต.อ.

พระเจ้าแผ่นดินขณะเสด็จออกมาฟังพระสงฆ์บอกหนังสือ ณ พระที่นั่งองค์หนึ่ง (๐) พอพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรม ๘ รูปนำเสด็จพระเจ้าแผ่นดินผ่านหน้าญี่ปุ่นเข้ามา ญี่ปุ่นก็พากันร้องขอขึ้นว่า “พวกเรามาหมายจะจับกุมเอาพระองค์ไป เป็นโรจิ่งหนึ่งเดียวเล่า” แต่ในขณะนั้นเองฝ่ายญี่ปุ่นกลับเกิดหุ่มเถียงกันขึ้นเป็นโกลาหล พระมหาอำมาตย์จึงคุมพลเข้าได้รบญี่ปุ่นล้มตายลงเป็นอันมาก พวกที่แตกไปจากพระราชวังต่างพากันลงดำเภาหนีเอาตัวรอดไป ตั้งแต่บัดนั้นมาดำเภาพ้อค้าญี่ปุ่นก็มีได้เข้ามาค้าขายในประเทศสยามอีกเลย”

เรื่องราวที่พลอรรถกล่าวนี้ ดังเกิดได้ว่าคลาดเคลื่อนไปจากข้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของประเทศสยามอยู่มาก อาจเป็นเพราะกรุงศรีอยุธยาอยู่ห่างไกลกับเมืองปัตตานี หรือเรื่องที่พลอรรถกล่าวนี้ได้มีมาช้านาน ก่อนที่พลอรรถมาอยู่ทางแหลมมลายูก็เป็นได้ ในพระราชพงศาวดารของประเทศสยามไม่มีร่องรอยเลยว่า มีขุนนางที่ซื้อออกญากรมนายโดยเป็นหัวหน้าผู้บังคับบัญชาญี่ปุ่น และเพราะไทยกระทำกับขุนนางผู้นี้ จึงเป็นกรณีเหตุให้ญี่ปุ่นก่อการกำเริบ ซึ่งถ้าเรื่องนี้มีจริง ออกญาผู้หนึ่งน่าจะเป็นขุนนางที่เจ้าฟ้าศรีเสด็จภาคทรงแต่งตั้งไว้ให้ดูแลญี่ปุ่นแทนพระองค์

อนึ่ง ทราบว่าในราว พ.ศ. ๒๓๓๕ (ค.ศ. ๑๕๙๒) ญี่ปุ่นได้มาค้าขายยังเมืองปัตตานีทางทะเลจีน ฉะนั้นใน พ.ศ. ๒๓๔๒ (ค.ศ. ๑๕๙๙) ดำเภาเมืองปัตตานีจึงเข้าไปค้าขายยังประเทศญี่ปุ่นบ้าง โดยมีทูตไทยร่วมทางไปเจริญทางพระราชไมตรีด้วย แล้วต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๔๕ (ค.ศ. ๑๖๐๒) ดำเภาไทยก็ได้ไปญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่ง ครั้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๖๐๕) จึงเกิดมีเรือดำญี่ปุ่นเข้าปล้นเรือของอังกฤษและฆ่ากัปตันเรือชื่อ ยอห์น เดวิดตายที่ชายทะเลเมืองปัตตานี ในคืนนั้นยังได้อัศวรดำล้นพระเจ้ากรุงกัมพูชาไปยังอียิปต์ด้วยคนหนึ่ง กล่าวโทษพ้อค้าญี่ปุ่นว่าเป็นผู้กระทำความผิดต่อพระราชกำหนดกฎหมาย แต่อียิปต์ได้มีอัศวรดำล้นตอบไปยังพระเจ้ากรุงกัมพูชาว่า “พระเจ้ากรุงกัมพูชาทรงไว้ซึ่งอำนาจที่จะลงพระอาญาแก่ชาวญี่ปุ่นผู้กระทำความผิดตามพระราชกำหนดกฎหมายของกรุงกัมพูชาได้” ใน พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๖๐๖) อียิปต์ได้ส่งฉลากหุ้มทอง ๕ ฉลากไปถวายพระเจ้ากรุงกัมพูชา และขอให้พระเจ้ากรุงกัมพูชาส่งไม้หอมไปให้ ต่อจากนั้นมาก็ยังมีการร้องฟ้องกล่าวโทษญี่ปุ่นอยู่เนือง ๆ เช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐) พระเจ้ากรุงกัมพูชาทรงกล่าวหาว่า “ชนชาติ

(๐) พระที่นั่งอะไรไม่ปรากฏ แต่ในพระราชพงศาวดารกล่าวว่า พระที่นั่งจอมทองตามหลัง

ญี่ปุ่นเข้ามาบรรพชาที่วัดผู้คนในประเทศจามและกระทำความผิดฐานเป็นโจรลัดตึกเที่ยวชิงทรัพย์
พ่อค้าตามชายทะเล แล้วรุกรานเรื่อยมาจนถึงท่ากรุงกัมพูชา” อียะ ยัสต์ก็ตอบมาว่า “พระองค์
ทรงตั้งพระทัยอยู่แล้วที่จะตั้งอาญาแก่คนของพระองค์จันทน์ แต่พวกเหล่าร้ายพยายามมด
ระวังหลีกเลี่ยงไม่กล้ากรายเข้าใกล้ประเทศญี่ปุ่น เพราะฉะนั้นขอให้พระเจ้ากรุงกัมพูชาทรงใช้อ
อำนาจปราบปรามได้ตามแต่จะเห็นสมควร” นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังได้เคยต้องการฐานเป็นสมัคร
พรรคพวกผู้ร้ายฆ่าชาวอังกฤษคนหนึ่งชื่อ เทมเบ็ต ปีกอกตายโดยเจตนาที่ประเทศจาม ซึ่งนับว่า
เป็นคดีฆาตกรรมอันลึกลับมาช้านานอีกด้วย

ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ (ค.ศ. ๑๙๑๔) อาดัม เด็นตัน ชาวอังกฤษผู้จัดการบริษัทอินเดียน
ที่เมืองปัตตานีมีหนังสือบอกมายังบริษัทเป็นใจความว่า “ได้เห็นลำเภญี่ปุ่น ๒ ลำเข้ามา
ค้าขายในกรุงศรีอยุธยาโดยพลการ กรุงศรีอยุธยาจึงออกประกาศห้ามมิให้ชนชาติญี่ปุ่นลงดำ
เข้าไปภายในกำแพงพระนคร แต่มีญี่ปุ่น ๘ คนฝ่าฝืน เจ้าหน้าที่จึงจับตัวประหารชีวิตเสียพร้อมกัน
ในวันเดียว”

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ (ค.ศ. ๑๙๑๗) ชาวอังกฤษผู้จัดการบริษัทในกรุง
ศรีอยุธยาหลายนายตั้งข่าวไปยังก๊อกททิวาโดว่า “มีกัปตันเรือญี่ปุ่นคนหนึ่งชื่อโซบาย โดโน
ขณะเดินเรือค้าขายระหว่างประเทศสยามกับนางาซากิ ถูกคลื่นลมโหมพัด จึงต้องแวะพักเรือ
ที่ฝั่งเมืองจาม” ส่วนจุดหมายเหตุของก๊อกททิวาโดนั้นก็กล่าวถึงบุคคลผู้หนึ่ง นอกจากนั้น
อีกคนหนึ่งเคยมาประเทศสยามโดยเรือซีแอตเติลเจอร์ ก็ได้ตั้งข่าวคราวไปยังเซอร์ทอมมัส สมิท
เจ้าของบริษัทอินเดียนในปีเดียวกันนั้นว่า “เมื่อเดือนมีนาคมผู้จัดการบริษัทซึ่งตั้งอยู่ ณ
กรุงศรีอยุธยาได้แต่งลำเภลำย้อม ๆ บรรทุกสินค้าต่าง ๆ และเงินตั้งไปยังเมืองจาม ลำเภ
ลำนั้นชาวญี่ปุ่นเป็นลูกเรือ ชาวอังกฤษเป็นนายเรือ”

แม้ทั้งชาวอังกฤษในกรุงศรีอยุธยาก็เคยใช้ญี่ปุ่นเป็นลูกจ้าง ครึ่งหนึ่งญี่ปุ่นลูกจ้าง
ของห้าง ๒ คน ถึงแก่ความตาย เพราะเกิดวิวาททุบตีกันชนกับนายห้างและชาวอังกฤษผู้หนึ่ง
ซึ่งดูเหมือนจะเป็นนายอำเภอผู้ปกครองชาวอังกฤษ จุดหมายเหตุของก๊อกททิวาโดวันที่ ๑๘
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ (ค.ศ. ๑๙๑๗) ปรากฏว่า “ก๊อกได้รับของกำนันจากบิดานายอำเภอ
และปรับทุกสิ่งจากการที่ถูกญี่ปุ่นรบเร้าขอโดยลำเภเข้ามายังประเทศสยามด้วย” เมื่อวันที่ ๓๐
ธันวาคม ก๊อกรายงานให้นายอำเภออังกฤษและญี่ปุ่นทราบถึงเหตุที่ญี่ปุ่นทำร้ายพวกจีนใน

ประเทศสยาม จนพระเจ้ากรุงสยามถึงกับออกพระโอรสรู้ว่าเหลือดีกำลังที่จะบังคับบัญชาญี่ปุ่น พวก^{๕๕}ได้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิพอค่าวิชาชาวอังกฤษ ฮอลันดา และโปรตุเกสใช้ญี่ปุ่นจำนวนมากเป็นลูกเรือเดินไปมาค้าขายทางประเทศทิศตะวันออกอยู่อีกนาน

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๗๒๑) กษัตริย์เมืองหิราโดแจ้งกับที่กอกว่า ทางอำเภอได้ประกาศห้ามไม่ให้ชาวต่างประเทศเข้าไปซื้อขายท่าชายหญิง เพื่อนำออกนอกประเทศและห้ามมิให้ผู้ใดถือศีลตวาดูช โล่ หอก ดาบ ปืน ฯ หรือมีกระสุนดินดำอยู่ในความครอบครองทั้งไม่ยอมอนุญาตให้ชาวเรือญี่ปุ่นรับจ้างชาวต่างประเทศเดินเรือเป็นอันขาด การที่ออกประกาศเช่น^{๕๖}นี้เพราะญี่ปุ่นมีความริษยาชาวยุโรปว่าค้าขายได้ผลดี จึงพยายามหาหนทางที่จะถือเอาผลประโยชน์^{๕๗}นี้แต่ผู้เดียว ด้วยความทะนงตัวว่าเมื่อชาวอังกฤษและฮอลันดาซื้อสินค้าจากประเทศสยามไปขายในประเทศญี่ปุ่นได้ ญี่ปุ่นก็ควรซื้อได้เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้ตามรายงานของกอกถึงบริษัทอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ (ค.ศ. ๑๗๒๐) ว่า “แม้การค้าขายในประเทศญี่ปุ่นจะตกอยู่ในเงื้อมมือญี่ปุ่นหมดแล้วก็ตาม พ่อค้าญี่ปุ่นก็ยังมิได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น เขายังได้พยายาม^{๕๘}ดันไปจนถึงไฟแรนโดและนางาซากิ แล้วนำลำเรือออกเดินทางไปจนถึงประเทศสยาม จาม ตั้งเกีย กัมพูชา และเมืองท่าต่าง ๆ เพื่อเลือกซื้อสินค้าที่ชาวต่างประเทศเคยนำไปขายในประเทศญี่ปุ่น และซึ่งตนเห็นว่าจะได้กำไรดีไปขายเสียเองในประเทศของตน ”

ตามจดหมายเหตุของผู้ซื้อเพียงหลายนายดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น พอเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้น ญี่ปุ่นสามารถดำเนินการค้าขายได้ใหญ่โตและรวดเร็วเพียงใด และมีชาวญี่ปุ่นจะเป็นพ่อค้าที่ตงอยู่ในความสงบแต่อย่างเดียว หากเห็นว่าตนมิได้รับความยุติธรรมขึ้นมาเมื่อใดแล้ว ก็อาจหันเข้าจับอาวุธตอบสนองฝ่ายตรงกันข้ามได้เมื่อนั้น ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในเรื่องราวของยามาดา นางามาช่าซึ่งจะได้นำมาบรรยายต่อไป

ในหนังสือชื่อ ทรวานแซกซันออฟฟิเอเซียติกโซไซเอตีออฟเยแปน (Transaction of the Asiatic Society of Japan) เล่ม ๗ มีเรื่องของกัปตัน เอ.เอ็ม. เยมส์ ซึ่งแปลจากหนังสือ ไกไกโอไคเด็น ภาษาจีนอยู่เรื่องหนึ่ง พรรณนาถึงการที่ญี่ปุ่นเข้าจับควาเจ้าเมืองนัตที่เกาะฟอร์โมซา ตลอดจนเรื่องความกล้าหาญของยามาดา นางามาช่า ซึ่งปรากฏแพร่หลายอยู่ในประเทศสยาม และถึงแม้ข้อความตามคำแปลเรื่องราวของกัปตันเยมส์ผู้นี้ จะเป็นทำนองนวนิยายเจือปนอยู่มากก็ดี แต่แก่นความสำคัญ^{๕๙}ของเรื่องนั้นปรากฏว่ามีมูลแห่งความจริง นอก

จากหนังสือของนักเขียนชาวยุโรปอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนคงมิได้นึกฝันที่จะให้เรื่องนั้นมา ผสมกลมกลืนประกอบเป็นหลักฐานชั้น เรื่องทำนองนี้มีอยู่มากด้วยกัน รวมทั้งที่อาจอ่านพบ จากหนังสือทูโกอิจิราน เล่ม ๒๖๖ ซึ่งบางแห่งมีผู้แปลไว้อย่างเต็มด้วยความ และบางแห่ง เพียงเดาความนั้นด้วย ข้อความในหนังสือเล่มนี้มีเหตุผลที่น่าเชื่อมากกว่าหนังสือไทโกอิจิราน เด่นมาก

ยามาดา จิซาบิโอะ นางามาซา เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศสยามราวต้นศตวรรษที่ ๑๗ แห่งคริสต์ศักราช แต่จะเป็นวันเดือนปีใดไม่ได้ความแน่นอน ยามาดา นางามาซาผู้ใดเคยอาดา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาออกไปทำสงครามกับหัวเมืองประเทศราชข้างเคียง เมื่อมีชัยชนะได้เป็น เมืองขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาแล้ว พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็กษัตริย์ราชทานเจ้าหญิงองค์หนึ่งให้เป็นภรรยา และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองนั้น ข้อความในหนังสือฉบับนี้ปรับเข้ากันไม่ได้กับฉบับอื่น ๆ แต่ ยังมีนักเขียนชาวญี่ปุ่นบางคนกล่าวว่า การสงครามครั้งนั้นกรุงศรีอยุธยากระทำกับเมือง “เกา” หรือเมือง “ดกร” (ภาษาญี่ปุ่นเรียกเมือง “ดกร” ว่า “วิกอน”) (๑) และบางคนก็ว่าเป็น เมือง “อาวะ” (พม่า) (๒) แต่อย่างไรก็ดีรวมความได้ว่า ยามาดา เป็นผู้หนึ่งที่ได้นำเพนกวิน ประโยชน์ให้แก่ประเทศสยามเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตกทุกจำทุกพระราชดำเนินไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นนั้น ยามาดาได้หนังสือถึงมุขมนตรี ญี่ปุ่นมอบไปกับทูต เพื่อแนะนำตัวทูตให้มุขมนตรีญี่ปุ่นรู้จักอยู่หลายคราว เช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑) และ พ.ศ. ๒๑๗๒ (ค.ศ. ๑๖๒๙) เป็นต้น ส่วนพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็กษัตริย์ราชทานตำแหน่งยศฐานบรรดาศักดิ์แก่ยามาดาอยู่เสมอตลอดมา จนถึงได้เป็นเจ้าเมืองลคร ตมจริงตามถ้อยคำของผู้แต่งเรื่องทนายเยมส์อ้างถึง ตำแหน่งของยามาดา นางามาซาที่พระเจ้า กรุงศรีอยุธยาทรงแต่งตั้งให้นั้น ตามจดหมายเหตุของกอกเรียกชื่อต่าง ๆ กัน เช่น ออมปรา (Ompra) ออบปรา (Oppra) อัมปรีวา (Amprira) หรือออมพู (Ompu) เป็นต้น แต่ นายเฟรนด์เข้าใจว่าคงเป็น “อำเภอ” ตามคำเสียงภาษาไทยดังที่ปูลากัวอธิบายไว้ว่า เป็น ตำแหน่งเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่ถวายนคราภิบาลควบคุมราษฎรชาวเขตหนึ่งหมู่หนึ่ง หรือเหล่าหนึ่ง เท่านั้น

(๑) คือเมืองนครศรีธรรมราช.

(๒) คือเมืองอังวะ เมืองหลวงของพม่า.

เรื่องของนวนิยายที่กล่าวถึงการจลาจลเมื่อพระเจ้าทรงธรรมเสด็จสู่สวรรคต ปรากฏว่า ยามาดา นางามาชามีบรรดาศักดิ์เป็นนอกญาเสนาภิมุข ตำแหน่งหัวหน้าอาณานิพูน ส่วนจุดหมาย เหตุอีกฉบับหนึ่งกล่าวว่า ยามาตามีบรรดาศักดิ์เป็นนอกญาภคาลาโหม (ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง ภูคาลาโหม) ซึ่งความจริงแล้ว ดูเหมือนยามาตามิได้เกี่ยวข้องกับตำแหน่งเลย นอกจากนั้น ยังมีผู้กล่าวด้วยว่า ขุนชัยสุนทรที่เคยก่อชื่อในพระราชดำรัสของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓) ว่าได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าดูแลชาวญี่ปุ่นที่มาตั้งภูมิลำเนาทำการค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้น มิใช่คนอื่นใด คือตัวยามาดาตนเอง (๑) ข้อที่ว่ามีญี่ปุ่นได้รับ พระราชทานยศฐานบรรดาศักดิ์ในกรุงศรีอยุธยานั้นอาจเป็นความจริง เพราะมีตัวอย่างอยู่บ้าง เช่น คอนดัตเตนไคน์ ฟอดคอน ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ และจนทุกวันนี้ยังมีการพระราชทานยศฐานบรรดาศักดิ์แก่ชาวต่างประเทศที่รับราชการมีความดีความชอบใน ประเทศสยามอยู่บ้างเป็นธรรมเนียมมา ส่วนชาวอังกฤษที่มาตั้งภูมิลำเนาทำการค้าขายอยู่ใน ประเทศสยาม ก็ปรากฏว่ามีนายอำเภอเป็นหัวหน้าควบคุมดูแลเช่นเดียวกัน

จุดหมายเหตุของอีกฉบับถึงวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๗) ปรากฏว่า “กอกโตมิหนังสือ ๒ ฉบับ ถึงนายอำเภออังกฤษฉบับหนึ่ง นายอำเภอญี่ปุ่นฉบับ ๑ และตั้ง ถึงของ ๒ ชนิดมาให้ คือปืนยิงนก ๒ กระบอก ราคา ๘ เตล (๒) ๘ เมช (๓) ๘ โก (๔) ผ้าดวน ดอก ๒ พับ ราคา ๘ เตล ผ้าดอกดีด้าและเขียวอย่างละ ๑ พับ ราคา ๖ เตล” ส่วนจุดหมาย เหตุฉบับถึงวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๑ (ค.ศ. ๑๖๑๘) อีกฉบับหนึ่งมีข้อความว่า “วันหนึ่ง นายอำเภอชาวมาเดยด์ ชาวฮอลันดา ซึ่งกลับจากประเทศสยามมาเยี่ยมข้าพเจ้า (กอก) และเล่าให้ ฟังว่า วันหนึ่งนายบัตต์ชาวอังกฤษเชิญนายเยมด์ บีเตอร์ชั้น นายอำเภอไปในการเลี้ยงใหญ่ที่ กรุงศรีอยุธยา ครั้นเสร็จการเลี้ยงแล้ว บัตต์กับชาวญี่ปุ่นก็เขากลุ่มรุมกันจับตัวเยมด์ บีเตอร์ชั้น โดยมีทราบดีด้นด้ายปลายเหตุ นายบีเตอร์ชั้นเล่าให้นายมาเดยด์ฟังว่า เขาได้ต่อสู้และฆ่าญี่ปุ่น ตาย แต่บัตต์กับพวกหนีไปได้ บีเตอร์ชั้นคนนี้เป็นผู้ทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงนับถือโปรดปราน

(๑) ยามาดาเป็นนอกญาเสนาภิมุข เจ้ากรมอาณานิพูน ภายหลังได้เลื่อนเป็นนอกญาอนุครศรีธรรมราช นายอำเภอชาวต่างประเทศในครั้งนั้น ตั้งพวกหัวหน้าของชนชาตินั้นๆ เป็นหมื่นเป็นขุนชั้นในกรมทำอีกส่วนหนึ่งต่างหาก ขุนชัยสุนทรนั้น เป็นนายอำเภอญี่ปุ่น มิใช่ยามาดา.

(๒) • เตล • คำลึงจีน เท่ากับ ๕ ชิลลิ่ง.

(๓) • เมช ,, ๖ เปนซ์

(๔) • โก (ยังไม่ทราบว่าเท่ากับเงินอังกฤษเท่าไร)

มาก จึงชวนให้ข้าพเจ้า (ก๊อก) เข้าใจว่าปิตักังกระทำได้ด้วยความวิยาอาชาต แต่มาแต่ยั้งเอง กล่าวว่ปิตักังกระทำโดยฤทธิเม”

นายอำเภอเป็นคำเรียกชื่อตำแหน่งหัวหน้าของชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นชนชาติเดียวกับตน คล้ายกับกงสุลผู้แทนทูตผลประโยชน์ของชนชาติหนึ่งๆ โดยเฉพาะ หาใช้นามบรรดาศักดิ์ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อพระราชทานแก่ชนชาติอังกฤษหรือญี่ปุ่นไม่ ตามเจตนาของก๊อกที่มตงยอน ยอนช้น และริชาร์ด บิตส์ นายห้างฝรั่งห้างหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๗) ก็ปรากฏความเข้าใจของก๊อกว่า นายอำเภอญี่ปุ่นเป็นผู้ที่อาจคุ้มครองช่วยเหลือพ่อค้าญี่ปุ่นในการบรรทุกสินค้าลงลำภา และควบคุมดูแลมิให้ชาวเรือญี่ปุ่นก่อการจลาจล” บิตเตอร์ช้น อีกคนหนึ่งซึ่งเรียกกันว่าเป็นนายอำเภออังกฤษ ก็เป็นผู้ที่อาจอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มชนชาวอังกฤษเช่นเดียวกัน ก๊อกเคยมีหนังสือถึงและสั่งของกันัดไปให้ทำนองเดียวกับที่เคยให้นายอำเภอญี่ปุ่น ก๊อกยังกล่าวด้วยว่า “บิดาของนายอำเภอญี่ปุ่นก็เคยมีจดหมายถึงก๊อกถึงเหล่าองุ่นกับดัม ๒๐๐ ผลมาให้เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๗) ยังได้มาพบก๊อก และนำเหล้าองุ่นกับปลาหมึกมาให้ด้วย” ผู้ที่ก๊อกกล่าวถึงนั้นจะรอยจะเป็นบิดาของยามาดาที่อยู่ทางเมืองทิวาโตก็เป็นที่ และยังมีบางคนกล่าวด้วยว่ายามาดาเป็นลัมนุชนพนเมืองอิดะมัง เป็นชาวบ้านชาวปในเมืองซุระบัง แต่อย่างไรก็ตามเรื่องราวที่จะกล่าวต่อไป ย่อมแสดงให้เห็นว่ายามาดาเป็นบุคคลสำคัญที่ไ้ทำเกียรติดียชื่อเสียงไว้อย่างมากมาย

ส่วนเรื่องราวของยามาดาที่ปรากฏในหนังสือโกโกวโฮไคเด็นว่า ยามาดา จิซาโยม็อง จิได้แสดงต่อพ่อค้าญี่ปุ่นเดิมอนกับว่าตนเป็นพระเจ้ากรุงสยามนั เป็นเรื่องไม่มีมูลแห่งความจริงเลย การที่ผู้เขียนเรื่องแต่งความเช่นนั้น คงเป็นเพราะมีพ่อค้าวาณิชญี่ปุ่นโดยมากได้พบเห็นยามาดาที่เมืองลคร เมื่อดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองลครหรือเป็นรายาแห่งเมืองลครอยู่ในเวลานั้น ยังปรากฏด้วยว่า เมื่อยามาดมาถึงแก่กรรมแล้ว บุตรของยามาดาชื่อโฮอิน (ไม่ใช่ฮายินอย่างนายเยมด็เรียก) ก็ได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองลครสืบแทนบิดาต่อไป ยามาดาจะได้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีด้วยหรือไม่ เหลืออติดยที่จะลอบล่อนให้ไ้ความแน่นอน พริบพรี^(๑) อีกแห่งหนึ่งก็ผู้กล่าวกันว่าอยู่ในความปกครองดูแลของยามาดาเหมือนกัน แต่ยังเป็นทีคางแคงไม่แจ้งชัด หรือ “พริบพรี” จะเป็นชื่อเมืองใดเมืองหนึ่งซึ่งอยู่บนฝั่งทะเลแถบเดียวกับเมืองลครก็เป็นที่

(๑) เพชรบุรี.

เรื่องที่ปรากฏในหนังสือโกจิราน

ในบรรดาราชเลอของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา^(๑) ที่เป็นราชวงศ์มาแต่โบราณ มีบุคคลผู้หนึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาตากาโหม ซึ่งแม้จะเป็นตำแหน่งที่สูงส่งกว่าตำแหน่งของยามาดา^(๒) ก็ตาม ตำแหน่งนี้คงเป็นตำแหน่งสำคัญในประเทศสยามเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงมีขุนนางข้าราชการต่งกงจำนวนต่างพากันรักช้ายามาดา แต่อีกส่วนหนึ่งก็ยังนิยมรักใคร่ยามาดาอยู่

ต่อมาเมื่อพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา^(๓) ประชวรหนัก แพทย์ถวายพระโอสถ แต่พระอาการมิได้ทุเลาเบาบางลง ทรงรู้สึกพระองค์ว่าจะไม่สามารถดำรงพระชนม์อยู่ได้แล้ว จึงรับสั่งให้หาเจ้าพระยาตากาโหมกับยามาดาและเหล่ามุขมนตรีชั้นผู้ใหญ่เข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แล้วมีพระเชลียงว่า พระองค์ประสงค์จะส่งราชสมบัติและมอบให้พระยุพราชสืบราชสมบัติต่อไป ขอให้มุขมนตรีทั้งหลายจงรับเป็นธุระช่วยเหลือพระราชโอรสในการดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายปกครองประเทศสยาม ให้เป็นไปตามแนวทางที่พระองค์ได้ทรงกระทำเป็นแบบอย่างไว้ โดยให้เจ้าพระยาตากาโหมและยามาดาจัดเปลี่ยนเวรกันจัดการบ้านเมืองคนละปี ใครจัดอยู่ทางพระนครศรีอยุธยาให้อีกคนหนึ่งไปรักษาเมืองพิริบพรีแทน บุคคลทั้ง ๒ ต่างถวายคำมั่นสัญญาที่จะรับภาระจัดการบ้านเมืองให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ ครั้นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๑๗๓ (ค.ศ. ๑๖๓๘) พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ดังดังสวรรคต

จำเนียรกาลมาจนถึง พ.ศ. ๒๑๗๕ (ค.ศ. ๑๖๓๒)^(๔) บรรดาขุนนางข้าราชการจึงอัญเชิญพระราชโอรสเสด็จผ่านพิภพเถลิงถวัลยราชสมบัติและกระทำพระราชพิธีราชาภิเษกณเดือน ๘ ค่ำนั้นเสร็จแล้ว ยามาดากลับไปรักษาเมืองพิริบพรีตามเดิม ส่วนเจ้าพระยาตากาโหมได้เป็นผู้สำเร็จราชการบ้านเมืองจนแรกตามพระกระแสรับสั่ง เวदानันเจ้าพระยาตากาโหมมีอายุได้ ๒๕ ปี ยังเป็นโสดรูปร่างสง่างาม พระราชมารดาเกิดมีพระทัยพิพัตติในรูปโฉมของเจ้าพระยาตากาโหมแต่รักเสียดลอบลักกระทำชู้กันจนพระนางถึงกับทรงมีพระดำริที่จะเสกสมรสกับเจ้าพระยาตากาโหมและให้เจ้าพระยาตากาโหมขึ้นครองราชสมบัติแทนพระราชโอรสต่อไป ที่จริงกษัตริย์พระองค์

(๑) พระเจ้าทรงธรรม.

(๒) ออกญาเสนาภิมุข.

(๓) พระเจ้าทรงธรรม.

(๔) ความจริงพระเชษฐาธิราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๑๗๑ ปีเดียวกับปีที่พระเจ้าทรงธรรมสวรรคต ต.อ.

แม้ทรงมีพระชนมายุเพียง ๓๓ พรรษา พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถ ด้วยเมื่อพระองค์ทรงทราบพฤติการณ์ของพระราชมารดาเช่นนั้น ก็มีพระราชดำริที่จะเอาตัวเจ้าพระยาตากโหมไปประหารชีวิตเสีย เพื่อเป็นทางป้องกันมิให้พระราชมารดาคิดการดำริ แต่พระราชดำรินี้เป็นที่ล่วงรู้ไปเสียก่อน^(๑) พระราชมารดาจึงแต่งเพทุบายเชิญเสด็จพระเจ้าแผ่นดินไปยังพระตำหนักเพื่อทรงพระตำราญในงานรื่นเริงภายในพระราชฐาน และถวายพระกระยาหารซึ่งเจือด้วยยาพิษให้พระองค์เสวยจนเสด็จสวรรคต พระราชมารดาพยายามปกปิดความซ่อนไว้อย่างมิดชิด โดยทรงแพร่ข่าวให้เล่าไปเสียว่าพระองค์เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคปัจจุบัน แล้วพระนางจึงมีรับสั่งให้ตกแต่งพระเมรุอย่างงดงาม และถวายพระเพลิงพระศพตามขัตติยราชประเพณี ครั้นเสร็จงานพระศพแล้ว พระนางก็เสด็จขึ้นครองราชย์เสียเองโดยถือคติที่พระเจ้าแผ่นดินไม่มีรัชทายาทสืบราชสันตติวงศ์ ชานพระนามว่า “พระราชินีครองราชย์” “Queen Regnant” ฝ่ายยามาตาซึ่งออกไปสำเร็จราชการอยู่ทางเมืองฟุริบิร เมื่อทราบความเรื่องนี้ จึงคิดที่จะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อฟังข่าวคราวให้เป็นที่แน่ชัดต่อไป แต่ยังมีหนัด ก็ได้ทราบจากมหาเด็กคนสนิทของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาว่าพระองค์ถูกปลงพระชนม์ด้วยยาพิษ เมื่อเสด็จไปเป็นเชิงเยี่ยมเยียนพระราชมารดา เพื่อให้ทราบเรื่องราวว่าพระราชมารดาจะทรงคิดการใด ยามาตามีความโกรธแค้นเป็นอย่างยิ่ง จึงดำริที่จะกำจัดพระราชินีและเจ้าพระยาตากโหม เพื่อล้างแค้นแทนพระองค์ให้จงได้ และแล้วยามาตากั้ตระเตรียมคุมพลจะยกขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อทูลเชิญพระราชอนุชาซึ่งกำลังทรงศึกษาอยู่ ณ พระอารามแห่งหนึ่งชนเล็งราชสมบัติต่อไป พระราชินีทรงทราบข่าวก็ตกพระทัย จึงปรึกษาหารือกับเจ้าพระยาตากโหม ตกลงกันให้ฉันทรา^(๒) รีบเดินทางไปแจ้งแก่ยามาตาที่เมืองฟุริบิรว่า “พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงพระประชวร เสด็จสวรรคตด้วยความดังขอย่างปัจจุบันทันด่วน กระทำให้พระราชินีทรงโศกเศร้าเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ส่วนการที่พระนางเป็นสตรีเสด็จขึ้นครองราชย์โดยพระองค์เอง ย่อมขัดต่อโบราณราชประเพณี แต่ต้องทรงทำไปเพื่อป้องกันมิให้เกิดการจลาจลขึ้นในพระราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวเท่านั้น และบัดนี้พระองค์ได้มีพระเสาวนีย์ให้เชิญตัวยามาตาเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยา

(๑) เรื่องที่กล่าวตอนนี้ เอาเรื่องต่าง ๆ ที่เล่ากันเช่นเรื่อง ท้าวศรีสุธารจันทรกับขุนวรรณสา เป็นต้นมาปะปน หามิได้ในพงศาวดารไม

(๒) วรรณิตว่า “ฉันทรา” แต่ทั้ง ๒ ชื่อนี้ ไม่ปรากฏว่าเป็นชื่อเดิม หรือนามบรรดาศักดิ์ ส่วนในต้นฉบับนั้นว่า “Chantohou”

เพื่อทรงปรึกษาหารือ เลือกลงดาปนาเจ้านายที่เหมาะสมขึ้นครองราชอาณาจักรสืบต่อไป เสด็จ
แล้วพระองค์ก็จะมอบราชสมบัติคืนให้ทันที อนึ่งพระองค์ทรงทราบด้วยว่า ขณะนี้ยามาดากำลัง
หลงเชื่อถ้อยคำอันเป็นเท็จว่าพระองค์เป็นผู้วางยาพิษพระเจ้าแผ่นดิน จนถึงกับคุมแค้นและ
ตระเตรียมจะยกพลขึ้นไปตีพระนครศรีอยุธยาเพื่อจับกุมพระองค์ จึงทรงตระหนกพระทัยเป็น
อย่างยิ่ง ทั้งจึงเฝ้าพระองค์ทรงเห็นความเป็นเรื่องทมิฬเกิดขึ้นจากความกตัญญูของผู้ประดัด
ร้ายต่อพระองค์ ฉะนั้นจึงทรงมีลายพระหัตถ์แต่งตั้งดยัญญานมาว่าพระองค์มิได้ทรงทำดังที่
โจษจันกันนั้นเลย ทั้งยังได้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้โอรสบุตรของยามาดาเป็นเจ้าเมืองนคร
และปัตตานีในคราวนี้ด้วย ส่วนตราตงจะได้ส่งตามภายหลัง”

เมื่อยามาดาเห็นหลักฐานแจ้งแจ้งความมีนาพระทัยดีของพระราชินีเช่นนั้น จึงหลงเชื่อ
และยอมรับให้บุตรของตนเป็นเจ้าเมืองทั้ง ๒ หัวเมืองตามพระประสงค์ และเชิญจันทราเข้าไป
เลี้ยงดูเป็นการใหญ่ จันทรามั่นใจว่าอุบายของตนดีมีฤทธิผลล้นความมุ่งหมายแล้ว จึงแสดง
แสดงความชอบใจและลากลับ วันหลังต่อมาเมื่อยามาดามาเยี่ยมตอบถึงที่พัก จันทราก็เลย
ลากลับกรุงศรีอยุธยา

ครั้นแล้วยามาดาก็เรียกตัวโอรสเข้ามาพบ และแจ้งให้ทราบว่าพระราชินีทรงแต่งตั้ง
ให้เป็นเจ้าเมืองนครและปัตตานี แล้วก็ให้ออกเดินทางไปครองเมืองทั้งสองนั้น เมื่อโอรสไป
ยังเมืองปัตตานี ราชินี (Ranee) ซึ่งเป็นผู้รักษามืองอยู่ในขณะนั้น มิได้ออกมาเชื้อเชิญให้
เข้าเมือง เป็นแต่ตั้งบุคคลขึ้นหัวหน้าออกมาแสดงความอ่อนน้อมเท่านั้น ส่วนทางเมืองนคร
เมื่อโอรสไปถึง ผู้รักษามืองออกมาต้อนรับเชื้อเชิญเข้าไปในเมือง และทำพิธีต้อนรับด้วย
ด้ายยาปฏิญาณตนต่อโอรส โอรสจึงตั้งพำนักอยู่ที่เมืองนคร และดำเนินการปกครองตลอด
หัวเมือง ทั้งยังได้เลือกหาที่ดินก่อสร้างบ่อนปรการและตั้งทวารบาลบ้านเมืองด้วย

ฝ่ายจันทราเมื่อกลับถึงพระนครศรีอยุธยาแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระราชินีกราบทูลว่า “ยามาดา
ตกลงยอมรับจะช่วยเหลือสนับสนุนพระนาง แต่ใจจริงนั้นดังได้เห็นว่ายามาดาคิดการตรงกัน
ข้าม ด้วยยามาดามีความประสงค์จะให้คัดเลือกดาปนาเจ้านายองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งยามาดา
เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์ และการที่ยามาดารับเอาเมืองปัตตานีไว้ ก็เพื่อจะใช้เป็นที่มั่ว
รวพลเพื่อเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ฉะนั้นเพื่อตัดกำลังมิให้ยามาดาคิดการสำเร็จ จันทราจึงตอบเอา
ยาพิษใส่อาหารที่ยามาดากินในขณะที่มีการเลี้ยงรับรอง พืชยาคงจะทำให้ยามาดาลงเฝ้าความ

ตายภายในเวลา ๓ เดือน” เมื่อพระราชินีทรงทราบความละเอียดจากจันทราเช่นนั้นก็พระทัย
และรับสั่งว่า “ถ้าฉันยามาตาแล้วจะยกเมืองปัตตานีและนครให้จันทราครอบครองเป็นบำเหน็จ
ความชอบต่อไป

ส่วนยามาตาในช่วงเวลาไม่นานเท่าใด ก็รู้สึกตัวว่าถูกลอบวางยาพิษ ไม่มีทางจะแก้ไข
ให้รอดพ้นความตายได้ จึงเรียกบรรดาที่ปรึกษาและหัวหน้ากองเข้ามาแจ้งให้ทราบความที่ตน
คิดไว้ว่า “ถ้าโออินมีอำนาจเป็นใหญ่ใน ๒ หัวเมือง^(๑) นั้นเมื่อใด ก็จะให้รวบรวมพล
ยกเข้าตีกรุงศรีอยุธยา เพื่อจับกุมพระราชินีกับเจ้าพระยาตากใหม่สำเร็จโทษเสีย แต่เมื่อต้อง
มาเสียที ถูกจันทราลอบได้ยาพิษในอาหารที่ตนกิน จนไม่สามารถจะไปไหนได้แล้ว จึงเป็น
อันหมดหวังที่จะกระทำต่อไป ฉะนั้นเมื่อตนหาชีวิตไม่ได้ ให้บุคคลเหล่านั้นรีบนำความ
ไปแจ้งแก่โออิน เพื่อดำเนินการตามที่ตนคิดไว้ให้เป็นผลสำเร็จ” ต่อมาอาการป่วยของยามาตา
ก็กำเริบหนักขึ้นและถึงแก่ความตาย เมื่อต้น พ.ศ. ๒๑๗๖ (ค.ศ. ๑๖๓๓)

ฝ่ายโออินเมื่อได้ทราบข่าวตายของบิดาเช่นนั้น ก็มีความเศร้าโศกและแค้นเคือง
เป็นอย่างยิ่ง จึงตั้งสัตย์ปฏิญาณต่อฟ้าและดินว่า ตนจะคิดการแก้แค้นแทนบิดาให้จงได้
โออินเกณฑ์พลในเมืองนครได้เป็นจำนวนมาก แต่ทางเมืองปัตตานีนั้นราชผู้รักษาดูของว่า
“ปัตตานีเป็นเมืองเล็ก ไม่ได้เตรียมพร้อมไว้ให้พร้อมพรั่งที่จะเรียกได้ทันทุกที่ ต่อมีหน้า
จึงจะส่งกองทัพไปช่วยได้ บั้นขอย่าให้ต้องยากแค้นพลถึงเข้าสู้สู้นามรบเลย” โออินจึงคิด
ว่าถ้าตนจะยกกองทัพไปแต่จำพึ่งโดยระทั้งเมืองนครได้ ราชผู้รักษามืองปัตตานีก็อาจเข้ามาตี
เอาเมืองนครเสียได้ จึงเป็นอันต้องระงับการยกกองทัพไปตีพระนครศรีอยุธยาไว้พลางก่อน

แต่ชาวชนได้ลงรูมาถึงพระนครศรีอยุธยา พระราชินีทรงทราบจึงรับสั่งให้จันทราเป็น
แม่ทัพคุมพลยกไปยังเมืองนครทันที แล้วจันทราให้คนถือหนังสือเข้าไปแจ้งแก่โออินว่า
“พระราชินีทรงทราบตลอดถึงสาเหตุที่โออินคิดจะยกกองทัพไปตีพระนครศรีอยุธยาด้วยความแค้น
ใจว่ามีผู้ลอบวางยาพิษยามาตาผู้เป็นบิดาจนถึงแก่ความตายที่เมืองพริบพรี แต่จะอย่างไรก็ตามถ้า
โออินยังมีความซื่อสัตย์ต่อแผ่นดินอยู่ ก็ให้ออกมาอ่อนน้อมยอมคืนเมืองทั้ง ๒ ให้ แล้วอพยพ
ครอบครัวออกไปเสียจากเมืองนครแต่โดยดี” โออินคิดแล้วจึงได้เร่งทำเป็นอ่อนน้อมไม่ขัดขวาง
และแจ้งแก่ผู้ถือหนังสือว่า “ตนพร้อมที่จะปฏิบัติตามพระราชเสาวนีย์ เพราะเป็นกรรมดาอยู่ว่า

(๑) เมืองนครและปัตตานี

เมื่อบิดาหาชีวิตไม่ได้ บ้านเมืองที่ได้รับพระราชทานมาก็จะต้องถวายนั่นแหละ แต่ขอให้รออีกสัก ๒-๓ เพลา เพื่อจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อยก่อน” จันทราได้ทราบก็ตกลงเชื่อ และยินยอมตามที่โออินขอผัดผ่อน

เมื่อโออินแก้สงสัยศัตรูเป็นผลสำเร็จ จึงตระเตรียมดำเนินงานตามแผนการที่คิดไว้ คือ พอถึงวันที่สาม โออินก็สั่งผู้แทนออกไปแจ้งแก่จันทราว่า “ตนพร้อมที่จะคืนบ้านเมืองให้แล้ว แต่ในการส่งมอบควรกระทำให้อยู่ถูกต้องตามชนบทประเพณี” จันทราได้ทราบก็ระแวงใจคุมทหารเข้าไปยังที่ว่าการเมืองเพียง ๓๐๐ คน แต่พอถึงจึงรู้สึกทันทว่าหลงกลตกอยู่ในที่ล่อลวง ขณะนั้นทหารฝ่ายโออินได้เข้าโจมตีทหารของจันทราแตกกระจัดกระจายกันไปคนละทิศละทาง เหลือแต่ตัวจันทราอยู่ในท่ามกลางทหารฝ่ายโออินแต่เพียงผู้เดียว โออินมีความยินดีที่ได้ชัยชนะต่อผู้ประทุษร้ายบิดาอย่างสะดักตาย ประดุจเทพเจ้าช่วยชักนำศัตรูผู้ทรยศให้ร้ายเข้ามาในบ่วงกลให้โออินดังแค้นได้ดังประสงค์ เมื่อเสร็จการสังหารจันทราแล้ว โออินจึงคิดที่จะกรีธาทัพเข้าไปตีพระนครศรีอยุธยา เพื่อแก้แค้นแทนพระเจ้าแผ่นดินและบิดาของตนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อทำการคราวนี้สำเร็จ จะได้จัดการบ้านเมืองให้สงบราบคาบ และยกรัชทายาทที่เห็นสมควรขึ้นผ่านพิธีพระนครศรีอยุธยาต่อไป แล้วโออินจึงเกณฑ์แม่ทัพนายกองจากเมืองนครรวม ๓๓ นาย และตระเตรียมกองทัพเพื่อยกไปโดยด่วน

ส่วนพรรคพวกของจันทราที่หนีรอดมาได้ ได้พากันนำข่าวมาแจ้งยังกรุงศรีอยุธยา ไม่ช้าชาวนันท์แพร่หลายใหญ่โตไปว่า โออินกำลังเตรียมมรพลประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ซึ่งเกณฑ์จากเมืองพริบพรี เมืองลคร เมืองปัตตานี เมืองมอญ ลาว และเมืองต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน จะยกมายังพระนครศรีอยุธยา กองทัพโออินจะหยุดพักแรม ณ ที่ใดบ้าง พรรคพวกของจันทราก็นำมาบอกเล่าอย่างฉุนฉุน พระราชินีทรงตระหนกพระทัย และร้องขอให้เจ้าพระยาตากสินช่วยคิดอ่านป้องกันบ้านเมือง แต่เจ้าพระยาตากสินเป็นคนมีนิสัยขลาด เมื่อได้ทราบข่าวดังนั้นก็แทบสิ้นสติล้มปฐพี ไม่สามารถที่จะถวายนำคำแนะนำประการใดได้ นอกจากคิดว่าถ้าชาวญี่ปุ่นที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาไปเข้าด้วยโออินแล้ว คงต้องเสียกรุงศรีอยุธยาเป็นแน่นอน ฉะนั้นเจ้าพระยาตากสินจึงออกความเห็นให้ยึดตำแหน่งของญี่ปุ่นไว้ทั้งหมด เพื่อตัดหนทางมิให้ญี่ปุ่นหลบหนี กองทัพไทยจะได้บุกเข้าฆ่าฟันทำลายเสียได้โดยง่ายดาย ทั้งได้มีตราสั่งให้ชาวญี่ปุ่น

๕๕ ทตงภูมิธำเนาคำขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ลังตัวนายธำเภา ๒ นายเข้าไปยังพระนคร นายธำเภา
 ๕๖ ทั้ง ๒ นายนี้ คือ คุกียา โอชาอีมีอง กับตามาซึบิโเอ เป็นคนมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์
 และเฉลียวฉลาดมาก เมื่อทราบว่าได้รับตราดังเช่นนี้ จึงไปหาอีวากระฮิ โอชียีมีอง ผู้เป็น
 หัวหน้าชาวญี่ปุ่นที่บ้าน เพื่อปรึกษาหารือขอความคิดเห็น ฮิโชียีมีองออกความเห็นว่ “ชะรอย
 ไทยคงเกรงว่าญี่ปุ่นที่ตงภูมิธำเนาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจะไปเข้าด้วยโออิน ที่ฆ่าทูตผู้ไปสอบถาม
 ถึงการที่โออินระดมพลในเมืองนครและบัดตานีจะยกเข้ามาตีพระนครศรีอยุธยา การที่ตั้งให้
 บุคคลทั้ง ๒ ไปในพระนครครั้งนี้ คงประสงค์จะทราบว่ญี่ปุ่นในกรุงศรีอยุธยาก็มีความจงรัก
 รักดีต่อไทยหรือไม่ ถ้าเห็นปราศจากความจงรักภักดีแล้ว ก็คงจะจับกุมตัวไปประหารชีวิตเสีย
 เป็นมั่นคง ฉะนั้นการที่จะไปตามท้องตราหรือไม่ยอมไปยอมมีภัยเท่ากัน จึงควรพิจารณา
 พิจารณาให้ถ่วงจะควรเลือกทำทางใดดี”

ชาวญี่ปุ่นเหล่านั้นได้เปิดประชุมปรึกษาหารือกันขึ้น มีผู้เข้าร่วมประชุม คือ คานายา-
 หิซามุโร ๓ โอชา ตายาซุเก ซากุ ๓ วาตายา อิชิโร บิโเอ ๓ คิชิเบ ยากุโร ยีมีอง ๓ กิจิ เบยา-
 จิน ซาบุโร ๓ ทานิกิ อุบิโเอ ๓ อีมา บูราซากิโเอ ๓ ยามาตา นิกาโฮยู ๓ ยามาตา นิชิโเอ ๓
 อารูกา มอนเต โฮยู อาจารย์ทางยุทธศึกษา ๓ ซายาชิ นากาซาบุโร คิดเป็นทางละคร ๓ กับ
 ชิฮาร่า โทโรฮาจิ (ซึ่งเคยเป็นตัวละครเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เมื่อกลับนางาซากิแล้วจึงได้
 เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับยามาตาขึ้นอีกคนหนึ่ง ที่ประชุมเห็นพร้อมกันว่า การที่พระราชินีเรียกตัว
 นายธำเภาเข้าไปยังพระนครศรีอยุธยาเพื่อความมุ่งหมายจะยึดไว้เป็นตัวจ่านำ เพราะพระองค์
 ย่อมทรงทราบว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่รักความยุติธรรมและพลก้อง จะได้ไม่กล้าก่อการกำเริบโจมตี
 กรุงศรีอยุธยา อันอาจเป็นเหตุให้นายธำเภาที่เป็นตัวจ่านำอยู่ต้องพลอยถูกประหารชีวิตไปด้วย
 อีกประการหนึ่ง พระราชินีอาจทรงคิดว่า ถ้ายังมีญี่ปุ่นเพื่อนร่วมชาติของโออินอยู่ในพระนคร
 ศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก เมื่อโออินนำทัพมาถึงคงไม่กล้าเข้าโจมตีพระนครทันที หรือบางที
 อาจเล็ดล้นความคิดที่จะรบพุ่ง เพื่อช่วยให้นายธำเภาทั้ง ๒ ที่ถูกยึดไว้เป็นตัวจ่านำได้รับการ
 ปลดปล่อยก็ได้ การทงนี้ย่อมเป็นโอกาสที่กรุงศรีอยุธยาจะได้รวบรวมพลเข้าเหยียบย่ำโจมตี
 ญี่ปุ่นในภายหลัง เมื่อพอจะล่วงรู้เท่าทันความคิดของฝ่ายไทยเช่นนั้นแล้วก็ไม่ควรหลงกล แต่
 การที่จะขัดขวางไม่ยอมไปในคราวนี้ ฝ่ายไทยคงยกกองทัพมาล้อมเมืองไว้ ฉะนั้นทางที่ดีสุด
 จึงควรรีบเตรียมตัวลงประจำเรือเสียให้พร้อม และรักษาหน้าที่ให้เข้มแข็งต่อไป”

ระหว่างที่ประชุมหารือกันอยู่นั้น ทางกรุงศรีอยุธยาถึงคนเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทให้ส่งตัวนายดำเฝ้าเข้าไปในพระราชวังโดยเร็ว มียอมให้ผัดผ่อนต่อไปอีก โอชาสีม้องกับจูบิไอ จึงคิดกันว่า การที่มารับสั่งมาเป็นคำรบ ๒ เช่นนี้ ถ้ายังไม่ยอมไปก็ดูเหมือนเป็นคนขลาด เมื่อถึงเวลาจะต้องตายด้วยคมอาวุธของศัตรูแล้ว แม้จะอยู่หรือไปก็คงมีผลเท่ากัน เป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ คนทั้ง ๒ จึงตกลงกันว่า จะเข้าไปในพระนครกับพรรคพวกเพียงเล็กน้อย โดยมีอาวุธไปให้ครบมือและนัดหมายกันไว้ว่า ถ้าได้ยินเสียงปืนดังขึ้นให้ทุกคนที่เป็นชายชาตินักรบบุกเข้าประหัตประหารศัตรูจนสุดสิ้นชีวิตไปด้วยกันทั้งชั้น เกียรติศักดิ์แห่งนักรบญีปุ่นจะได้เลื่องลือซจรไปทั่วทุกประเทศ ความคิดเช่นนี้เป็นที่สนใจกันโดยทั่วหน้า เพราะเป็นที่เข้าใจอยู่แล้วว่า เมื่อถึงคราวจำเป็นแล้ว ก็ต้องยอมสละชีวิตเพื่อดำรงไว้ซึ่งเกียรติศักดิ์ของตน ฉะนั้นนายดำเฝ้าทั้ง ๒ จึงพากันเข้าไปในพระนคร พร้อมด้วยพลปืนเด็ก ๒๕ นาย พลเกาทัณฑ์ ๓๐ นาย นอกนั้นเป็นพลหอก ส่วนสีม้องให้ควบคุมพลญีปุ่นคอยฟังเหตุการณ์อยู่ทางด้านหลัง

ฝ่ายเจ้าพระยาตากสินเมื่อได้ทราบข่าวว่า ชาวญีปุ่นมาตามที่เรียกหา แต่มีอาวุธครบมือกันก็ตกใจ จึงใช้นายทหารผู้หนึ่งออกไปเจรจาและขอให้ญีปุ่นชี้แจงว่า เหตุใดจึงคุกกันมาเหมือนจะเข้าทำสงคราม” ญีปุ่นตอบว่า “ การที่โออินฆ่าผู้ถือตำแหน่งของกรุงศรีอยุธยาที่เมืองนคร เป็นกรณีเหตุให้เจ้าพระยาตากสินถือเป็นเรื่องพิรุณส่งด้วยชนชาวญีปุ่นว่าคงจะไปเข้าด้วยโออิน และคิดที่จะประหัตประหารชีวิตญีปุ่นเสีย ชาวญีปุ่นจึงต้องเตรียมตัวมา เพราะตามประเพณีของญีปุ่น เมื่อถึงคราวอัปมงคลจนถึงแก่ความตายแล้ว ก็ให้ตายโดยมีอาวุธติดมืออยู่”

เจ้าพระยาตากสินได้ทราบดังนั้น ก็ยิ่งตกใจมากขึ้น จึงให้นายทหารคนสนิทออกไปชี้แจงให้ญีปุ่นทราบว่า “ การที่กรุงศรีอยุธยายกกองทัพไปยังเมืองนคร ก็เพื่อจะปราบปรามโออินซึ่งคิดการเป็นขบถต่อสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ และฆ่าทูตผู้ถือตำแหน่งของกรุงศรีอยุธยา แต่ชาวญีปุ่นอื่น ๆ มิได้คิดที่จะกลับคืนบ้านเมืองของตนได้ทุกเมื่อ ถ้าให้คงอยู่ต่อไปเกรงจะไปเข้าด้วยโออิน ฉะนั้นญีปุ่นต้องคืนที่ดินซึ่งไทยให้พำนักอาศัย แล้วจึงพากันกลับประเทศญีปุ่นทันที ส่วนดำเฝ้าญีปุ่นเป็นดำเฝ้าที่ไซบแดนใต้สะดวก ถ้าปล่อยให้น่ากลับไปด้วย อาจจะนำไปใช้เป็นเรือดำดัด เทียบปล้นสะดมเรือสินค้าในท้องทะเล จึงให้ญีปุ่นมอบดำเฝ้าทุกตัวไว้กับไทย ฝ่ายไทยจะมอบดำเฝ้าไทยขนาดใหญ่ ๖-๗ ลำให้นำชาวญีปุ่นไปตั้งยังเมืองญวน ” ญีปุ่นผู้แทนคณะนายหนึ่งตอบว่า “ ญีปุ่นมีความยินดีที่จะคืนที่ดินให้ เพราะญีปุ่นอยู่มาโดยการ

เข้าถือ ส่วนจำเภาเป็นทรัพย์สินของญี่ปุ่นจะไม่ยอมให้ไทยยึดไว้โดยเด็ดขาด อีกประการหนึ่ง การที่จะให้ญี่ปุ่นกลับโดยจำเภาไทยนั้น ญี่ปุ่นไม่มีความชำนาญในการใช้ ขอยืนยันอย่างเดียว ที่จะกลับกับเรือของญี่ปุ่น” พอพูดขาดคำ ก็พากันกลับโดยมิได้มีผู้ใดกล่าวขัดขวาง เมื่อถึงที่ พานักของตนจึงเล่าเรื่องที่โต้ตอบกับฝ่ายไทยให้เพื่อนฝูงฟัง โดยตลอด แล้วต่างก็รู้สึกขบขัน ที่ตนหลงตระเตรียมการไว้อย่างใหญ่โตเกินกว่าที่เหตุการณ์จะเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดีชาวญี่ปุ่นมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ไม่เป็นการสมควรที่ญี่ปุ่นจะคงอยู่ต่อไปในประเทศสยาม จึงพร้อมกันเก็บข้าวของเพื่อเตรียมตัวเดินทางกลับ ในระหว่างที่ญี่ปุ่นกำลังตระเตรียมการอยู่นั้น พระราชินีทรงประกาศว่า “เมื่อญี่ปุ่นที่เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจะละทิ้งภูมิลำเนาไป ก็ไม่ควรยอมให้ลงเรือเข้าในประตูเมืองนับตั้งแต่นั้นไป ถ้าญี่ปุ่นคนใดกระทำการฝ่าฝืน ให้จับตัวลงโทษตามแต่จะเห็นสมควร” เมื่อออกประกาศฉบับนั้นแล้ว ปรากฏว่ามีญี่ปุ่นคนหนึ่งฝ่าฝืน ตีรวจ้วงจึงไล่จับ ญี่ปุ่นต่อสู้และฆ่าตีรวจ้วงตาย ๕ คน บาดเจ็บ ๘ คน แล้วจึงจับตัวได้ ครั้นวันรุ่งขึ้นทางกรุงศรีอยุธยาจึงบังคับให้ส่งชาวญี่ปุ่นมีจำนวนเท่ากับจำนวนคนไทยที่ตายและบาดเจ็บเข้าไปในพระนคร เพื่อเอาตัวไปประหารชีวิตและกระทำให้เจ็บซ้ำเช่นเดียวกับที่ญี่ปุ่นกระทำกับคนไทยทุกประการ แต่ญี่ปุ่นไม่ยอมลง จึงเกิดเป็นเรื่องที่ต้องโต้ตอบกันมากมาย จนทูตอินเดียที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาเวลานั้นต้องมาเป็น อนุญาโตตุลาการว่ากล่าวให้ประนีประนอมยอมความกัน โดยให้ญี่ปุ่นเสียเงินแก่เจ้าพระยาตากใหม่เป็นนาหนักประมาณ ๓๓๓ ชั่ง และให้เจ้าพระยาตากใหม่คืนเรือ ๓๐ ลำแก่ญี่ปุ่น ที่จริงญี่ปุ่นเหล่านี้คิดจะกลับประเทศบ้านเมืองของตนอยู่ทุกขณะจิต หากแต่เป็นห่วงครอบครัวของผู้ที่ไปอยู่กับโฮอิน เพราะถ้าทั้งไว้ก็เกรงจะได้รับ ความลำบาก จึงตกลงกันว่าในขั้นต้นจะต้องหาช่องทางให้บุคคลเหล่านั้นพ้นภัยเสียก่อน แล้วในที่สุดก็ได้ดำเลียงทรัพย์สินและพาครอบครัวของผู้ที่ไปอยู่กับโฮอินทุกคน มารวอยู่ในเรือ พอถึงแรม ๔ ค่ำ เดือนปี พ.ศ. ๒๒๗๖ (ค.ศ. ๑๖๓๓) ญี่ปุ่นก็ออกเรือไป ฝ่ายไทยเมื่อได้เห็นญี่ปุ่นพาครอบครัวของผู้ที่อยู่กับโฮอินไปด้วย ก็นึกว่าญี่ปุ่นเหล่านี้คงจะพากันไปยังเมืองลคร เพื่อนำ กองทัพโฮอินเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา จึงคิดการป้องกันและตักกำลังเสียแต่ต้นมือ โดยยกพลเรือเข้าโจมตีเรือญี่ปุ่นซึ่งกำลังเตรียมจะออกจากประเทศสยามไป จนเกิดรบพุ่งกันขึ้นในน่านน้ำสยาม เป็นการใหญ่ ฝ่ายไทยแตกกระจัดกระจาย เสียทั้งผู้คนและเรือเป็นจำนวนมาก ส่วนญี่ปุ่นออกจากประเทศสยามไปได้ โดยได้รับความเสียหายเพียงเล็กน้อย แต่ฝ่ายไทยก็ยังคงติดตามโจมตี

ต่อไปด้วยความมุงร้าย ทั้งได้ขอให้ชาวโปรตุเกสที่จอดเรืออยู่นอกคันคอนช่วยรบพุ่งอีกแรงหนึ่ง ญปุ่นได้ต่อสู้ต้านทานและพยายามหลบหนีไปได้ด้วยความปลอดภัย ผู้คนของญปุ่นที่ต้องเสียไปในการรบ ๒ ครั้งนั้น เป็นจำนวนราว ๔๓ คน ที่บาดเจ็บมีบ้างแต่ไม่ทราบว่ากี่คน ประจวบกับวันนั้นเป็นวันที่คลื่นลมดี เรือญปุ่นจึงไปถึงเมืองนครโดยรวดเร็ว และเข้าสมทบทัพของโอินทันที แล้วโอินก็เรียกแม่ทัพนายกองในเมืองนครและบัณฑิตามาเพื่อเตรียมเคลื่อนทัพใหญ่เข้าถล่มกรุงศรีอยุธยาตามที่คิดไว้ แต่ขณะนั้นยังไม่ถึงกำหนด ๓ ปี ตามที่ผู้รักษามืองปัตตานีขอผิดประคบกับบรรดาแม่ทัพนายกองทางเมืองนครต่างเห็นไปเข้าด้วยพระราชินีและเจ้าพระยา กลาโหม โดยกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ถึงอย่างไรก็จะไม่ยอมร่วมมือกับผู้ที่เห็นชอบกิดทรยศต่อเจ้านายของเขาเป็นอันขาด แม้จนคนไทยที่เคยเป็นข้าใช้สอยอยู่กับโอินมาแต่ก่อนแต่ไรรู้จักกันเอาใจออกหากหลบหนีไปจนหมดสิ้น โอินจึงเป็นอันหมดหวังที่จะคิดการรบพุ่งต่อไป คงมุ่งหน้าแต่จะกลับสู่บ้านเกิดเมืองเดิมของตนเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีพวกญปุ่นที่รู้แน่ว่า ถ้าไม่หนีคงต้องตายด้วยคมอาวุธของคนไทยทั้งที่ตนมีอาวุธอยู่กับมือก็ได้ทอดทิ้ง โอินหนีเอาตัวรอดไปเป็นจำนวนมากด้วย ส่วนพวกที่ยังเหลือประมาณ ๑๖-๑๗ คนนั้น โอินกำชับให้เตรียมพร้อมไว้ พอสืบโอกาสก็พากันหนีกระเจิงไปทางกัมพูชา และบางพวกก็ไปทางประเทศจาม เพื่อเดินทางต่อไปยังเมืองหิราโตะ พวกที่กลับทางกัมพูชามีคักกลางเมืองระหว่างพระเจ้ากรุงกัมพูชา กับพระเชษฐาผู้มีได้รับราชสมบัติ โอินจึงเข้าสู้รบช่วยพระเจ้ากรุงกัมพูชา แต่ทัพฝ่ายพระเจ้ากรุงกัมพูชาอ่อนกำลังจึงพ่ายแพ้แก่กองทัพของพระเชษฐา และโอินก็ถึงแก่ความตายในที่รบ พร้อมกับญปุ่นผู้กล้าหาญอีก ๖ คน

ก่อนหน้าที่ญปุ่นจะอพยพไปจากประเทศสยามนั้น ได้มีญปุ่นหลายคนซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาพากันไปนมัสการพระพุทธปฏิมากร ณ วัดพนัญเชิง ตอนเดินทางกลับกองทัพไทยเข้าจับกุมเพื่อจะนำตัวไปประหาร แต่มีพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์สูงในพระอารามนั้น ออกมาขอชีวิตไว้ กองทัพไทยจึงเป็นแต่เอาตัวไปคุมขังไม่ฆ่าฟัน ฝ่ายพวกชวา (ชอลันดา)^(๑) เมื่อได้ทราบว่าญปุ่นออกจากประเทศสยามไปหมดแล้ว ก็เห็นเป็นโอกาสเหมาะจึงคุกกันเข้ามาเพื่อจะตีเอากรุงศรีอยุธยาทางอ่าวเบงกอล เจ้าพระยากลาโหมพลันนึกขึ้นได้ถึงชาวญปุ่นที่คุมขัง

(๑) เซอร์ เออเนสต์ ซาเตา เข้าใจว่าเป็นพวกเกา (โปรตุเกส) เพราะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ปรากฏว่ามีเรือโปรตุเกส ๒ ลำมาปิดปากน้ำตะนาวศรี และจับเรือสำเภาของไทยไว้เป็นเรือเชลยหลายลำ

อยู่ในกรุงอีก ๘ คน^(๑) ถ้าเป็นชนชาติซึ่งชาวไต^(๒) เคยเกรงกลัวยิ่งกว่าเสียร้าย จึงให้เบิกตัวออกมาแจ้งให้ทราบ ว่า ถ้าญี่ปุ่นเหล่านี้ช่วยไทยรบได้ชัยชนะจะปล่อยตัวไป ญี่ปุ่นทั้ง ๘ คน ตกตงรับอาชญา และกล่าวว่าถ้าฝ่ายไทยจัดทหารเป็นจำนวนมากซึ่งล้วนด้อมเกราะและหมวกของญี่ปุ่นมอบให้พวกตนคุมไปทำการรบพร้อมกับช้าง ๘ เชือกสำหรับขับไล่แล้ว จะต้องได้ชัยชนะ แก่ข้าศึกอย่างแน่นอน เจ้าพระยาสุรสีห์มีความยินดียอมทำตามความประสงค์ของญี่ปุ่นทุกประการ เมื่อรวบรวมเกราะกับหมวกญี่ปุ่นมาได้ ๘๐ ตำรับแล้ว จึงให้ทหารไทยทุกคน แต่งปลดเป็นทหารญี่ปุ่น ทหารที่เหลืออีก ๕๐๐ คน ก็ให้อยู่ในบังคับบัญชาของญี่ปุ่น ๘ นาย นั้น ช้างรบทุกเชือกให้ติดกับตงปืน ๒ กระบอก มีทหารญี่ปุ่น ๑ คนประจำ แล้วจึงเคลื่อนกองทัพออกไปยังชายทะเล พอเห็นเรือข้าศึกตั้งระดมยิงชานใหญ่ จนข้าศึกถอยทัพหนีไป มิฉะนั้นบรรดาเรือของข้าศึกก็คงจะแตกพินาศสิ้น เมื่อญี่ปุ่นทั้ง ๘ นายได้ชัยชนะกลับมาแล้ว เจ้าพระยาสุรสีห์จึงอนุญาตให้เลือกเอาบำเหน็จความชอบอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ถ้าญี่ปุ่นสมัครใจเข้ารับราชการในพระราชินีต่อไปก็จะรับได้ หรืออยากจะได้บ้านเมืองของตนก็ไม่ห้าม ครั้นต่อมาเจ้าพระยาสุรสีห์ป่วยถึงอนิจกรรม และพระราชินีก็ขึ้นพระชนม์มตามไป ภายในเวลาอันใกล้กัน บรรดาเสนาบดีราชเลขาทั้งหลายจึงกราบทูลอัญเชิญพระราชอนุชาของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาพระองค์ก่อน ให้ลาสิกขาบทออกจากพระอารามหลวงมากระทำพิธีราชาภิเษกขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติตามขัตติยราชประเพณีต่อไป

ถ้าสังเกตตามเรื่องราวที่ญี่ปุ่นแต่งไว้ จะเห็นว่ามีข้อความซึ่งเชื่อถือได้เพียงน้อยอยู่หลายแห่ง แต่ก็ควรนับว่าเป็นเรื่องที่รวบรวมขึ้นโดยมีมูลแห่งความจริงอยู่บ้าง เพราะปรากฏชื่อเลี้ยงบุคคลสำคัญในเรื่องและสถานที่ที่มียุทธกิจโดยมาก แม้ข้อความซึ่งบรรยายเหตุการณ์ในพระนครศรีอยุธยา ก็ปรับกันได้สนิทกับเรื่องราวของนักท่องเที่ยวยุโรป และเรื่องการจลาจลซึ่งเกิดขึ้นในพระนครศรีอยุธยาเมื่อยามาตาดึงแก่ความตาย ส่วนเรื่องความกล้าหาญของบุตรยามาตาทักถ้าวามานะ มีข้อความตรงกับเรื่องราวในจดหมายเหตุของไทย^(๓) และของนักแต่งชาวต่างประเทศทั้งนั้น บรรดานักแต่งที่เป็นชาวต่างประเทศนั้น มีเขาเต็น ผู้จัดการห้างค้าขายของฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. ๑๖๒๘) จนถึง พ.ศ. ๒๓๗๘ (ค.ศ. ๑๖๓๖)

(๑) เข้าใจว่าคงเป็นญี่ปุ่นที่ไทยจับกุมตัวไว้เมื่อตอนกลับจากวัดพนัญเชิง

(๒) ชาวไตนี้ นักเขียนในประเทศญี่ปุ่นมักหมายถึงโปรตุเกส หรือสเปน มากกว่า ฮอลันดา.

(๓) เรื่องบุตรของยามาตานิมีกล่าวในจดหมายเหตุและพงศาวดารไทยเลข ผู้เขียนอาจจะเข้าใจผิด. ด.อ.

คนหนึ่ง กับนวนิิตซึ่งเป็นผู้จัดการต่อจากเขาเดินมาอีกคนหนึ่ง เป็นผู้บรรยายเรื่องราวเหล่านั้น ได้ความชัดเจนดีมาก นอกจากนั้นยังมีวาเลนตินอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้รวบรวมเรื่องราว และพรรณนาเหตุการณ์ทำนองเดียวกันได้ค่าความดีเหมือนกัน

เขาเดินกล่าวว่า “บรรดาแสนยากของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทั้งฝ่ายบกและเรือ ล้วนแต่เป็นพวกลูกหมู่ซึ่งเป็นชนชาติไทยและต่างดาว เช่น แคมว่ แคมลายุ กับชนชาติอื่น ๆ อีกไม่สู้มาก ถ้ากล่าวเฉพาะทหารที่เป็นชาวต่างประเทศแล้ว ต้องนับว่าทหารญี่ปุ่นซึ่งมีจำนวนประมาณ ๕๐๐ หรือ ๖๐๐ คนนั้น เป็นผู้ชนต่างชาตินิยมนับถือว่ามีชื่อเสียงในทางกล้าหาญ จนแม้แต่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ทรงเชื่อถือและให้เกียรติ เพิ่งมาในรัชกาลปัจจุบัน(*) นี้เองที่บังเกิดชิงชังญี่ปุ่น ถึงกับขับไล่ฆ่าฟันประหัตประหารให้ออกไปเสียจากพระราชอาณาเขต เพราะเกรงว่าญี่ปุ่นจะคิดการกำเริบและมีอำนาจมากขึ้น แต่ถึงกระนั้นต่อมา ญี่ปุ่นก็ยังเข้าไปทำมาค้าขายในประเทศสยามอีก พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงคงมีทหารญี่ปุ่น ทหารไทย และทหารชาติอื่น ๆ อยู่

บรรดาเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อพระเจ้าทรงธรรมเด็จสวรรคต ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุของชาวยุโรปนั้น ต้องนับว่าเรื่องของนวนิิตซึ่งลงพิมพ์ไว้ในหนังสือวิเศษของฮิสตอริกคือรอยยอมเดอเซียม (Relation Historique Du Royaume De Siam) ค.ศ. ๑๖๖๓ (พ.ศ. ๒๒๐๖) คราวเดียวกับรายงานการท่องเที่ยวในอินเดียและเปอร์เซียของเฮอว์เบต ซึ่งแปลจากภาษาฝรั่งเศส บรรยายเหตุการณ์ได้เนื่อความกระจ่างแจ้งดีมาก แต่ที่แท้จริงนั้นข้าพเจ้า(๒) ยังมีได้เคยพบเห็นต้นฉบับหนังสือของนวนิิตดังที่กล่าวนี้เลย”

นวนิิตกล่าวว่า “ขณะเมื่อพระเจ้าทรงธรรมประชนรหนักอยู่บนพระแท่นบรรทม พระองค์มิได้ทรงปฏิบัติตามราชประเพณีและกฎหมายเทียวบาล ซึ่งกำหนดไว้ว่าผู้มีสิทธิ์สมควรที่จะได้รับรัชทายาทสืบราชสมบัติต่อไปนั้น ต้องเป็นพระราชอนุชาของพระมหากษัตริย์ มิใช่พระราชโอรส แต่พระองค์กลับทรงแต่งตั้งพระราชโอรสที่มีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษาขึ้นเป็นรัชทายาท ทั้งออกญาศรีวรวงศ์ก็กลับตั้งเลิริมต้นบัลลังก์ มิได้กราบทูลทักท้วงประการใด เพราะตนคิดไว้ว่าจะชิงราชสมบัติจากพระราชโอรสพระองค์นี้ จึงรวบรัดจัดการให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ และเพื่อให้งานดำเนินไปโดยปราศจากอุปสรรค ออกญาศรีวรวงศ์

(๑) คงเป็นตอนสั้นแผ่นดินสมเด็จพระเชษฐาธิราช

(๒) เซอร์ เออเนสต์ ซาเดา ผู้แต่ง

ได้เกลี้ยกล่อมออกญาเสนาภิมุข ผู้บังคับกองทหารอาณานิคมจำนวน ๖๐๐ คน ให้ยินยอมรู้เห็นเป็นใจด้วย ต่อมาเมื่อพระเจ้าทรงธรรมเดโชจสวรรคตแล้ว พระราชโอรสจึงขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระองค์ทิยราชา^(๑) และทรงสถาปนาออกญาศรีวรวงศ์ขึ้นเป็นเจ้าพระยาตากลาโหม เมื่อเจ้าพระยาตากลาโหมมีอำนาจยิ่งใหญ่ขึ้น ก็คิดการกำเริบมักใหญ่ใฝ่สูงแย่งอำนาจสิทธิ์ภายนอกของพระองค์เสียสิ้น ดังจะเห็นเช่นในพิธีการปลงศพ มีพระราชประเพณีกำหนดให้กระทำโดยลำดับสูงต่ำตามฐานาศักดิ์ของผู้ตาย แต่เจ้าพระยาตากลาโหมหาได้ปฏิบัติตามพระราชกำหนดนี้ไม่ หากถืออำนาจตนทำการปลงศพบิดา^(๒) จนเกินควรแก่ฐานะแห่งข้าแผ่นดิน เปรียบถึงแม้จะเป็นศพผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์สูงส่งเพียงใด ก็จะทำให้ใหญ่โตถึงปานนั้นมิได้ บรรดาผู้ใหญ่ในราชการต้องไปชุมนุมในงานศพอย่างคับคั่งจนแทบจะไม่มีใครเหลืออยู่ในพระราชวังเลย การที่เจ้าพระยาตากลาโหมฝ่าฝืนพระราชกำหนดกฎประเพณี ทำศพบิดาเป็นงานใหญ่ยิ่งเช่นนี้ เท่ากับเป็นการหมิ่นพระเดชานุภาพของพระองค์โดยตรง กระทำให้พระองค์ทรงพระพิโรธจนตีมาแล้วยังทรงพระเยาว์ ตรัสบริภาษออกไปดัง ๆ ว่า “เจ้าพระยาตากลาโหมเป็นขบถ” เจ้าพระยาตากลาโหมจึงคุมสมัครพรรคพวกเข้าไปในพระราชวังพร้อมกับทหารอาณานิคมผู้เป็นองครักษ์ เพื่อกะทำการตามที่ตนคิดไว้อย่างออกหน้า พระเจ้าแผ่นดินต้องเสด็จหนีออกจากพระราชวังไป แต่ในที่ลี้ภัยเจ้าพระยาตากลาโหมก็จับพระองค์ได้ และให้สำเร็จโทษเสีย ที่จริงเจ้าพระยาตากลาโหมได้คิดที่จะชิงเอาราชสมบัติเสียเอง แต่บังเอิญมีคู่แข่งที่มีอำนาจเป็นใหญ่อยู่ในขณะของตนอีกคนหนึ่ง จึงต้องระงับยับยั้งไว้

ความตอนนั้นวันฉัตรบรรยาศเป็นตอนสำคัญที่สุดว่า “เจ้าพระยาตากลาโหมใคร่พึ่งการมออกญาเสนาภิมุขว่าจะคิดอ่านสดานใดในการเสด็จรัชทายาทที่สมควรขึ้นครองราชสมบัติ ดังนั้นคืนวันหนึ่งในเวลาเดือนมืด เจ้าพระยาตากลาโหมกับออกญาพระคลัง จึงพากันลงเรือไปยังบ้านออกญาเสนาภิมุขเพียง ๒ คน ไม่มีผู้ใดติดตามไปด้วย เจ้าพระยาตากลาโหมกล่าวเป็นเชิงหาหรือออกญาเสนาภิมุขว่า “พระราชอาณัติจักรจะดำรงคงอยู่ได้โดยไม่มีกษัตริย์ปกครองหาได้ไม่ แต่กษัตริย์องค์สวรรคตนั้นพระอนุชาดั้นยังเยาว์ หากเชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเกรงจะเป็นภัยแก่บ้านเมือง และเป็นที่น่าเสียดายที่ประเทศอันทรงไว้ซึ่งอำนาจเป็นใหญ่เช่นนี้ จะมีแต่

(๑) ทิ้งวังตามพระราชพงสาวดารปรากฏว่า พระราชโอรสผู้เป็นปฐมของพระเจ้าทรงธรรม คือ พระเชษฐาธิราชกุมาร เป็นผู้ได้ราชสมบัติ ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระเชษฐาธิราช”

(๒) ในพระราชพงสาวดารว่า ศพมารดา

พระมหากษัตริย์ทรงพระเยาว์ จึงขอให้ออกญาเสนาภิมุขไคร่ครวญดูจึงดี จะควรคัดเลือก
ขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งคนใดขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไปก่อน จนกว่าเมื่อพระราชอนุชาทรง
พระเจริญ มีพระชนมายุสมควรขึ้นครองราชสมบัติแล้ว จึงมอบถวายราชสมบัติให้ หรืออย่างไร
ดี” เมื่อออกญาเสนาภิมุขได้ฟังถ้อยคำเจ้าพระยาตากาโหมเช่นนั้นก็รู้เท่าทัน จึงตอบว่า “ถ้า
จำเป็นจะต้องเลือกขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งคนใดขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้ว ผู้นั้นก็ควรแก่
เจ้าพระยาตากาโหม เพราะเจ้าพระยาตากาโหมเป็นทั้งราชตระกูลและขุนนางผู้ใหญ่มีอำนาจสูงสุด
ไม่มีผู้ใดสมควรยิ่งไปกว่า แต่น่าวิตกอยู่ว่าถ้าเลือกเจ้าพระยาตากาโหม ประชาชนอาจครหา
นิทาตงเอาว่า ออกญาเสนาภิมุขสมัครเป็นใจใช้อำนาจเป็นธรรม เจ้าพระยาตากาโหมก็จะ
ปกครองบ้านเมืองโดยหาความสูงส่งบมิได้ แต่ถ้าเลือกตั้งผู้อื่นเกรงว่าเมื่อถึงเวลาที่พระราช
อนุชาทรงพระเจริญมีพระชนมายุสมควรเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ผู้นั้นอาจยึดเอาราช
สมบัติไว้เสียไม่ยอมถวายคืน ก็จะทำให้ขัดตียวงศ์ของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาต้องสูญสิ้นไป
และควรระวังด้วยว่าภายในเวลาอันใกล้ชดกันนี้ กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ถูกสำเร็จโทษ
ไปแล้วถึง ๒ พระองค์ จนเป็นเหตุให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันขึ้นอย่างชานาใหญ่ ฉะนั้นจึงควร
คิดจัดกรบ้านเมืองให้สงบราบคาบ โดยกราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระราชอนุชาของพระเจ้า
กรุงศรีอยุธยาที่ยังมีอยู่ในขณะนั้นขึ้นครองราชสมบัติ และให้เจ้าพระยาตากาโหมสำเร็จราชการ
แผ่นดินไปพลางก่อน เพราะเป็นผู้มีความรู้ความสามารด อาจดำเนินรัฐประศาสน์ช่วยเหลือ
ราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เป็นอย่างดี ทั้งจะได้วางระเบียบราชการบ้านเมือง
ให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย” นอกจากนี้ออกญาเสนาภิมุขยังกล่าวแถมท้ายว่า “ถ้าตราบใด
ในพระนครศรีอยุธยาที่มีพระราชวงศ์ผู้มีสิทธิ์สืบราชสมบัติอยู่ ออกญาเสนาภิมุขจะคอยขัดขวาง
ไม่ยอมให้ผู้อื่นใดได้ราชสมบัติไปเป็นอันขาด” เมื่อเจ้าพระยาตากาโหมทราบแน่ว่าตนมิได้รับ
ผลอันใดจากออกญาเสนาภิมุขแล้ว ก็จำต้องยอมคล้อยตามความคิดเห็นของออกญาเสนาภิมุข
ที่จะอัญเชิญพระราชอนุชาขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อไป ส่วนที่จะให้เจ้าพระยาตากาโหมเป็น
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินนั้น เจ้าพระยาตากาโหมไม่สู้จะสมัครใจนัก แต่เมื่อมาหวนคิดว่าเรื่อง
สิทธิ์ขาดอยู่ที่ออกญาเสนาภิมุขเป็นส่วนใหญ่ ถ้าตนขึ้นปฏิเสธไม่ยอมตกลงแต่โดยดี ออกญา
เสนาภิมุขอาจเลือกผู้อื่นต่อไป และผู้นั้นคงไม่ซัดซัง เจ้าพระยาตากาโหมจึงยอมรับคำและรับ
อาตาดลับ พอวันรุ่งขึ้นก็ให้เชิญประชุมบรรดาขุนมนตรี และข้าราชการผู้ใหญ่ทุกนาย โดย

เจ้าพระยาตากโหมเป็นผู้กล่าวต่อที่ประชุมว่า “กรุงศรีอยุธยาจะดำรงอยู่โดยไม่มีกษัตริย์ปกครองนั้นมิได้ ทั้งเวदानยังมพระราชนิโอรสในพระพุทเจ้าหลวง(๑) อยู่หลายพระองค์ องค์ที่เป็นเชษฐโอรสมีพระชนมายุราว ๓๐ พรรษา สมควรจะได้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ยิ่งกว่าพระราชนิโอรสองค์อื่น เหล่าขุนนางและขุนนางข้าราชการทั้งหลายที่มาประชุมตลอดจนออกญาเสนาภิมุขก็เป็นอันเห็นพ้องต้องกัน ให้เชิญเสด็จพระราชโอรสองค์นั้นขึ้นเป็นกษัตริย์และกระทำพิธีราชาภิเษกตามขัตติยราชประเพณี ถวายพระนามว่า “พระอาทิตย์จักรวงศ์”(๒) ส่วนเจ้าพระยาตากโหมนั้นที่ประชุมตกลงให้แต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน การเลือกพระอาทิตย์จักรวงศ์ขึ้นครองราชสมบัตินี้ ประชาชนพลเมืองผู้ประสงค์จะให้การเลือกตั้งพระเจ้าแผ่นดินเป็นไปโดยทำนองคลองราชประเพณี ต่างเห็นด้วยว่าเป็นการปฏิบัติที่ชอบแล้วทุกประการ”

ข้อความตามที่บรรยายมานี้ แสดงให้เห็นว่าผู้บังคับบัญชาทหารญี่ปุ่นในประเทศสยาม(๓) เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจในราชการบ้านเมืองมากมาย สมจริงดังที่ชาวญี่ปุ่นเพื่อนร่วมชาติเดียวกันต่างพากันยกย่องสรรเสริญว่าเป็นผู้มีอำนาจเกี่ยวข้องในราชการสำคัญทั้งในทางการทหาร ตลอดจนการเลือกตั้งกษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยา ไซ้ว่าจะเป็นการหลงผิดแต่ประการใดหามิได้

วันดีดึกยังกล่าวด้วยว่า “เจ้าพระยาตากโหมยอมทราบด้วยว่า ตนจะคิดการเรื่องนี้สำเร็จ ก็ต่อเมื่อได้กำจัดบุคคลสำคัญเสีย ๒ คนก่อนคือ ออกญาจักรซึ่งเป็นคู่แข่งกับตนในการที่คิดจะชิงชิงราชสมบัติคนหนึ่ง กับออกญาเสนาภิมุขอีกคนหนึ่ง เพราะออกญาเสนาภิมุขเคยพูดไว้อย่างแข็งแรงว่า “ถ้าพระราชโอรสในพระเจ้าทรงธรรมยังมีพระชนม์ชีพอยู่ตราบใด จะไม่ยอมร่วมคิดยกย่องขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งคนใดขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นอนาชาต” การกำจัดออกญาจักรคู่แข่งคนแรก เจ้าพระยาตากโหมทำได้สำเร็จอย่างรวดเร็ว เพียงออกอุบายกราบทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ทรงพระเยาว์ กล่าวโทษออกญาจักรว่า เป็นตัวการกระทำให้พระเชษฐาของพระองค์ถูกทำตายพระชนม์ ก็ทรงมีรับสั่งให้จับเอาตัวมาจำขังไว้ แล้วจึงแต่งทำเป็นว่าตนมีความเมตตาปราณีเข้าไปเยี่ยมเยียนถึงที่คุมขัง และรับรองว่าจะช่วยเหลือให้พ้นภัย แต่ที่แท้พอสบโอกาสก็ให้นำตัวไปประหารเสีย ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้เจ้าพระยาตากโหม

(๑) พระเจ้าทรงธรรม.

(๒) ในพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์.

(๓) เซอร์ เออเนสต์ ซาเตา หมายถึงออกญาเสนาภิมุข.

กับออกญาเสนาภิมุข ถ้ายกเอาของออกญาจักรีเกิดบาดหมางกันขึ้น แต่เจ้าพระยาตากโหม
จะกำจัดออกญาเสนาภิมุขอย่างเปิดเผยบ้าง ก็เกรงต่อความกล้าหาญของชาวญีปุ่น ด้วย
ออกญาเสนาภิมุขเป็นหัวหน้าชนชาติญีปุ่นและเป็นผู้ที่ญีปุ่นเคารพรักอย่างอันหนาแน่น เจ้า
พระยาตากโหมจึงต้องหาทางกำจัดด้วยอุบายอันลึกลับซับซ้อน คือในขั้นต้นได้พยายามกล่าว
เท็จเพื่อก่อกวนเรื่องราวด่าง ๆ ต่อพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา จนพระองค์ทรงเชื่อถือไว้วางพระราชหฤทัย
แล้วในขั้นต่อไปก็กราบทูลแนะนำให้ พระองค์ ทรงเรียกตัวเจ้าเมืองนคร เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา
โดยเจ้าพระยาตากโหมคาดการณ์ล่วงหน้าไว้แล้วว่า เจ้าเมืองนครคงไม่กล้าทิ้งเมืองเข้ามาเฝ้า
ตามพระกระแสรับสั่งได้ เพราะฉะนั้นทางเมืองนครกำลังทำการรบฟุ้งติดพันอยู่กับฮอลันดา
ฉะนั้นเมื่อเจ้าเมืองนครมิได้เข้ามาเฝ้าดังที่ตนคิดไว้ จึงเป็นที่ให้เจ้าพระยาตากโหมกราบทูล
ใส่ร้ายซ้ำเติมว่า “เจ้าเมืองนครเป็นขบถ ควรแต่งตั้งให้ออกญาเสนาภิมุขไปเป็นเจ้าเมืองนคร
แทน”

วันใดที่กล่าวด้วยว่า “ถึงแม้เจ้าพระยาตากโหมคิดกำจัดออกญาเสนาภิมุขให้พ้นไป
จากกรุงศรีอยุธยาเป็นผลสำเร็จ จนออกญาเสนาภิมุขได้ถวายคำสัตย์ปฏิญาณ และรับ
พระราชทานทองตราตั้งเป็นเจ้าเมืองนครแล้วก็ตาม เจ้าพระยาตากโหมก็ยังกราบทูลแนะนำพระเจ้า
กรุงศรีอยุธยาอีกว่า ควรให้ออกญาเสนาภิมุขพาบรรดาชนชาวญีปุ่นที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในกรุง
ศรีอยุธยาไปไว้ด้วย เพื่อเป็นที่เชิดชูเกียรติยศและเสริมสร้างอำนาจการปกครองอันเฉียบขาด
ของออกญาเสนาภิมุขให้ยิ่งขึ้น เมื่อเจ้าพระยาตากโหมคิดการกำจัดบุคคลทั้งสอง ซึ่งตนหวง
เกรงอยู่ได้ล้มความปรารถนาแล้ว ก็เป็นอันเบาใจ ที่จะคิดการอย่างอื่นต่อไป ต่อมาอีกไม่นาน
เจ้าพระยาตากโหมได้ออกอุบายเกลี้ยกล่อมบรรดาขุนนางข้าราชการทั้งหลายให้เห็นพ้องต้องกัน
กราบทูลเชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ทรงพระเยาว์ ไปประทับแรม ณ พระอารามแห่งหนึ่ง
เพื่อทรงดำรงฐานะพระราชพิธีวิสาขบูชา และทรงศึกษาวิชาเพิ่มเติม ส่วนราชสมบัตินั้นเจ้าพระยา
ตากโหมรับเป็นผู้ปกครองรักษาในฐานะที่เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แต่แล้วเจ้าพระยาตากโหม
ก็ตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และให้นำพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ทรงพระเยาว์ออกจากพระอาราม
ไปสำเร็จโทษเสีย เจ้าพระยาตากโหมได้ขึ้นครองราชสมบัติแห่งกรุงสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒
(ค.ศ. ๑๖๒๙) เสด็จพระนามว่า “พระเจ้าปราสาททอง”

พฤติกรรมชนชั้นของพระเจ้าปราสาททองตามที่ทราบกันในพระราชพงศาวดารนั้น คือ

ได้อภิเษกสมรสกับพระธิดาองค์ใหญ่ของพระชนินุสราในพระเจ้าทรงธรรม ทั้งยังทรงคิดจะ
 ชุบเลี้ยงพระราชมารดาของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาพระองค์ก่อน ไว้ในตำแหน่งพระสนม แต่
 พระราชมารดาไม่ทรงยินยอม

ความตอนนั้นตรงกับเรื่องราวของญี่ปุ่น ซึ่งว่าพระราชมารดาทรงกระทำชู้กับเจ้าพระยา
 กดาโหม และสมรู้ร่วมคิดกันกระทำการตามที่บรรยายมาในตอนต้นนั้นมาก แต่เรื่องของใคร
 จะใกล้เคียงความจริงกว่ากันนั้นยากที่จะตัดสินได้ ถ้าแต่เรื่องของญี่ปุ่นผิดพลาดคลาดเคลื่อน
 ก็คงเป็นเพราะจดหมายเหตุซึ่งญี่ปุ่นมีอยู่ยังบกพร่องไม่สมบูรณ์

วันวลิตกล่าวด้วยว่า “เมื่อออกญาเสนาภิมุขไปถึงเมืองนคร ได้ประหารชีวิตบุคคล
 ผู้เป็นหัวหน้าสำคัญในเมืองนครเสียหลายนาย และจัดการแบ่งปันที่ดินของหลวงให้ชาวญี่ปุ่น
 ที่ติดตามไปตั้งบ้านเรือนพำนักอาศัยด้วย ส่วนเจ้าเมืองนครคนเก่าออกญาเสนาภิมุขยังคงชุบเลี้ยง
 ไว้เป็นหัวหน้าที่ปรึกษาการบ้านเมืองต่อไป แล้วจึงมีใบบอกมายังกรุงศรีอยุธยาว่าได้
 ปราบปรามอริราชศัตรูจนสงบราบคาบ แต่ส่วนเหตุการณ์ทางพระนครศรีอยุธยาตลอดจนเรื่อง
 ที่พระอาทิตย์วงศ์สวรรคตนั้นออกญาเสนาภิมุขหาทราบไม่ ฝ่ายพระเจ้าปราสาททองเมื่อทราบ
 ความตามใบบอกของออกญาเสนาภิมุขแล้ว ก็แสร้งทำเป็นทรงพระปริดาปราโมทย์ที่ออกญา
 เสนาภิมุขสามารถปราบปรามอริราชศัตรูให้มาอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์ได้โดยเรียบร้อย และ
 พระราชทานสดับมีรูปโฉมสะคราญหลายคนเป็นบำเหน็จความชอบ แต่ในจำนวนนี้มีอยู่คนหนึ่ง
 ที่ทรงเจาะจงพระราชทานให้เป็นภรรยา ”

ข้อความตอนนั้นเห็นพอจะช่วยให้เรื่องญี่ปุ่นเคยอ้างว่ายามาตา (ออกญาเสนาภิมุข)
 ได้รับพระราชทานภรรยาที่เป็นราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินมีคามุอิขึ้นบ้าง

วันวลิตกล่าวต่อไปว่า “ในคราวเดียวกันนี้ พระเจ้าปราสาททองยังได้มีพระราชดำ
 รัสไปถึงเจ้าเมืองนครคนเก่า ให้คิดการกำจัดญี่ปุ่นเจ้าเมืองนครเสียด้วย ถ้าสำเร็จจะทรง
 ชุบเลี้ยงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองนครตามเดิม ส่วนออกญาเสนาภิมุขซึ่งในที่นี้ควรเรียกว่าออกญา
 นคร เมื่อได้เห็นบำเหน็จรางวัลที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานมา ก็มีความปีติยินดีเป็นอันมาก
 แต่ยังไม่สามารถที่จะหักห้ามความโลภโลภเสียใจในข่าวสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ ต้อง ถูกปลง
 พระชนม์ลงได้ ทั้งให้รู้สึกไม่พอใจที่บรรดาขุนนางข้าราชการในกรุงศรีอยุธยาประชุมกันเลือก
 ผู้ครอบครองราชสมบัติ โดยมีได้ปรึกษาหารือกัน ตลอดจนการที่เจ้าพระยา กดาโหมตั้งตนเป็น

กษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง จนถึงกับทนงาจาออกไปว่า ตนจะคิดการแก้แค้นทดแทนแก้ตัวการผู้ปลงพระชนม์สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ และผู้ที่ล้มคบกันเลือกตั้งพระเจ้าแผ่นดินโดยมิต้องด้วยขัตติยราชประเพณีให้จงได้ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อออกญาถรรพราชความไม่พึงพอใจของตนออกมาแล้วก็ได้คิด จึงระทดใจหนึ่งไว้เพียงแค่นั้น แล้วแต่งทำเป็นยินดีปรีดา ชักชวนประชาชนพลเมืองให้มีการรื่นเริง เสด็จมณฑลของพระเกียรติและถวายชัยมงคลแก่พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ผู้เสด็จผ่านพิภพพระนครศรีอยุธยาอย่างมโหฬาร แต่ความจริงใจนั้นออกญาถรรพราชมิได้ไว้วางใจในพระองค์ทั้งไม่พึงปรารถนาให้พระองค์เสด็จเข้าไปในจวนที่พัก และไม่ยอมเข้าเฝ้า ณ พลับพลาที่ประทับเป็นอันขาด ล้วนออกพระมริตผู้เป็นพระอนุชานัน ออกญาถรรพราชยังคงต้อนรับเป็นอันดี อยู่ต่อมาเมื่อออกญาถรรพราชมิได้ไปปราศรัยปราชญ์เมืองปัตตานีที่ก่อการกำเริบ ต้องอาดูรขนาดเจ็บสาหัสที่ขา ออกพระมริตนำยามาได้ให้ โดยแจ้งว่ายานั้นนอกจากจะบำบัดความเจ็บปวดแล้วยังทำให้บาดแผลหายโดยรวดเร็ว ทันกำหนดเวลาที่ออกญาถรรพราชจะเข้าพิธีสมรสกับสตรี โฉมงามที่ได้รับพระราชทานมา แต่พอใกล้วันที่ออกญาถรรพราชคิดฝันว่าจะประสูติสุขจากการสมรสกับสตรีพระราชทานนั้น พิชยาที่ออกพระมริตได้แฝงให้กำเริบ กระทำให้ออกญาถรรพราชรู้สึกตัวว่ามรณภัยกำลังมาสู่ตน และถึงแก่ความตายภายใน ๒-๓ ชั่วโมงนั้น ”

เหตุที่เจ้าเมืองนครถึงอนิจกรรมนี้ ปรากฏในหนังสือบางฉบับว่า จันทราเป็นผู้วางยาพิษดังได้บรรยายมาแล้วในตอนต้น

“ออกญาถรรพราชมีบุตรชายคนหนึ่ง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นออกขุนเสนาภิมุขบุคลลผู้มอุปนิสัยดีและเชื่องลุ่มที่พอจะเป็นคนดีได้ เมื่อออกญาถรรพราชถึงอนิจกรรม ออกขุนเสนาภิมุขซึ่งมีอายุย่างเข้า ๑๘ ปี ก็ตั้งตัวเป็นเจ้าเมืองนคร ล้วนผู้วางยาพิษบิดานออกขุนเสนาภิมุขเข้าใจว่า เป็นเจ้าเมืองนครคนเก่า จึงจับเอาตัวมาเพื่อประหารชีวิตแก้แค้นแทนบิดา แต่เจ้าเมืองนครพยายามขู่แฉ่งแฉดงเหตุผลให้ทราบ จนออกขุนเสนาภิมุขเชื่อว่ามีได้เป็นผู้ฆ่าบิดาของตนจริง ต่อมาออกขุนเสนาภิมุขก็ได้ทำการสมรสกับบิดาคนหัวปีของเจ้าเมืองนครคนนั้น และกระทำสัตย์ปฏิญาณต่อกันไว้ว่า จะช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อกำจัดศัตรูภายนอกที่จะมีมาจนเต็มสติกำลังความสามารถ นอกจากนั้นเจ้าเมืองนครยังแนะนำออกขุนเสนาภิมุขว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเคยทรงยกย่องบิดาออกขุนเสนาภิมุขให้มีฐานาศักดิ์ชั้นเจ้าประเทศราช จึงควรแต่งตั้งขุนนางข้าราชการประจำตามตำแหน่งไว้ด้วย แต่แล้วคนผู้นั้นก็ไป

เย็นยอหัวหน้าชาวญี่ปุ่นอีกคนหนึ่งชื่อออกซุนเคียวจิ(๑) ว่ามีความเหมาะสมที่จะเป็นเจ้าเมือง
 นคร และลงมือชักชวนให้พวกญี่ปุ่นประชุมปรึกษาหารือกันเลือกออกซุนเคียวจิเป็นเจ้าเมือง
 นคร เพียงเท่านั้นยังมีหน้า ซากลับไปยุยงส่งเสริมให้ชาวนครกระทำการขัดขวางการดำเนินงาน
 ของญี่ปุ่นอีกนานาประการ จนในวັນนี้ประชุมคัดเลือกเจ้าเมืองนคร มิได้มีผู้ใดมาประชุม
 แม้สักคนเดียว หัวหน้าชาวญี่ปุ่นที่มุ่งหมายจะเป็นคู่แข่งกับออกซุนเคียวจิ จึงรู้สึกว่ตนต้อง
 ถูกใช้เป็นเครื่องมือของผู้ปล้นปลอกหลอกดวงตอดตมา เดยกดัดใจไปเข้าด้วยผู้บังคับบัญชา
 ของตนจับกุมเจ้าเมืองนครมาฆ่าเสีย ต่อจากนั้นมาจึงเกิดการรบพุ่งฆ่าฟันกันขึ้นอย่างยาวนานใหญ่
 จนชาวเมืองนครต้องพากันอพยพหลบหนีภัย ทั้งบ้านช่องเหยาเรือนไว้ให้ญี่ปุ่นเข้าทำลายจน
 หมดสิ้น แต่แล้วชาวญี่ปุ่นเหล่านั้นกลับเกิดแตกวิวรบาดฆ่าฟันกันเองเรื่อย ๆ มา จนใน
 ที่สุดออกซุนเคียวจิถูกฆ่า ตังแต่นั้นมาชนชาติญี่ปุ่นจึงเหลือน้อยลงทุกที ทำให้ได้คิดว่าถึงตน
 จะขึ้นอยู่ในเมืองนครต่อไปก็คงหาประโยชน์อันใดมิได้ จึงต่างพากันอพยพละทิ้งภูมิลำเนา
 ดำเภาข้ามทะเลไปยังประเทศกัมพูชาจนหมด ”

ข้อความตามที่กล่าวมานี้ ได้อ่านพบในหนังสือซึ่งญี่ปุ่นแต่ง โดยมีนักเขียนชาวฮอลันดา
 รับรองว่าเป็นข้อความที่ถูกต้องแทบทุกประการ หากจะมีผิดพลาดอยู่บ้างก็เฉพาะนามบุคคลใน
 เรื่องซึ่งโดยปกติญี่ปุ่นมักนิยมเรียกชนชาติของตนตามนามเดิม ส่วนผู้แต่งเรื่องนั้นแถวนวนลิต
 เรียกชื่อบุคคลในเรื่องตามนามบรรดาศักดิ์

นวนลิตกล่าวต่อไปว่า “ ญี่ปุ่นบางคนเมื่อกลับจากกัมพูชาแล้ว ยังย้อนเข้ามาอยู่ใน
 เมืองนครและกรุงศรีอยุธยาได้อีกโดยปลอดภัย มีเคหะสถานบ้านเรือนตั้งอยู่เป็นอิสระไม่มีผู้ใด
 มาเกี่ยวข้องรบกวน ต่อมาญี่ปุ่นเหล่านั้นได้รวบรวมบรรดาทรัพย์สินของจำนวนมากบรรทุกำเภา
 เตรียมจะส่งไปยังประเทศญี่ปุ่นพร้อมกับลำเภาดำที่บรรทุกำเภาเป็นหัวหน้า แต่พระเจ้ากรุงศรี-
 อยุธยาทรงสั่งให้ยึดลำเภา ๒ ลำไว้ เพื่อยั่วให้ญี่ปุ่นโกรธเคืองจะได้พากันอพยพออกจาก
 ประเทศสยามไปเสียให้หมด แต่แล้วพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็กลับคิดว่า เมื่อญี่ปุ่นสิ้นคิดเข้าจะ
 พากันแค้นเคือง จึงคืนลำเภาที่ยึดไว้ให้ญี่ปุ่นไป ทั้งยังทรงอนุญาตให้ไปมาค้าขายติดต่อกับ
 ประเทศญี่ปุ่นได้ตามเดิม แต่ถึงกระนั้นก็มีได้ทำให้ญี่ปุ่นรู้สึกในพระกรุณาธิคุณแต่อย่างใด กลับ
 คุกหมิ่นพระองค์มากยิ่งขึ้น จนบางครั้งถึงกับแสดงออกอย่างโจ่งแจ้ง มิได้กลัวเกรงพระราช

(๑) เป็นหัวหน้าของพวกญี่ปุ่นคนหนึ่งในเมืองนคร

อาชญาว่าจะจับกุมพระองค์ขณะที่ประทับอยู่ภายใต้เศวตฉัตร การที่ญี่ปุ่นคิดการใหญ่โตเช่นนั้น พระองค์ทรงทราบตลอดและแน่วพระทัยว่าญี่ปุ่นมีความคุ้มกันพระองค์ พระองค์จึงทรงตระเตรียมวางแผนการปราบปรามล่วงหน้าไว้ก่อนที่ภัยจะมาถึง คือพอดตกตอนกลางคืนของวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ (ค.ศ. ๑๖๓๒) ประจวบกับเป็นเวลาที่น่ากำลังท่วมท้นไหลบ่าขนมาบนถนนหลวง ก็รีบสั่งให้จุดไฟเผาตามบ้านเรือนญี่ปุ่นชนพร้อกัน และระดมยิงปืนใหญ่เข้าไปยังหมู่บ้านที่ญี่ปุ่นทำนักรักษา จนชาวญี่ปุ่นต้องหลบหนีลงไปรวมกันอยู่ในเรือดำเกา แต่ขณะนั้นมีญี่ปุ่นอยู่เป็นจำนวนน้อย ไม่มีกำลังพอที่จะนำดำเกาไปให้หมดทั้ง ๒ ลำได้ จึงชวนกันไปลงดำเกาเพียงลำเดียว แล้วใช้ใบแฉ่นหนีพลางต่อสู้กับทหารของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ซึ่งติดตามไล่ดังพวกตนไปพลาง จนออกสู่ทะเลได้ดังประสงค์ ฝ่ายไทยต้องเสียพลเป็นจำนวนมาก ส่วนญี่ปุ่นที่ตงภูมิดำเนาอยู่ตอนอกบาง ฝ่ายไทยก็พยายามสืบเสาะค้นหาจับมาฆ่าเสีย ด้วยความพยายามมาตรวายเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน”

เรื่องญี่ปุ่นได้รับความทุกข์ร้อนถูกเผาตามบ้านเรือน จนถึงอพยพหลบหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาไปนี้ ตรงกับเรื่องที่บรรยายไว้ในหนังสือ ทูโกจิราวน อันมีข้อความชวนให้เข้าใจได้ว่า ชาวญี่ปุ่นที่ไทยเช่นฆ่าโดยปราศจากความเมตตาปราณีเหล่านี้ เป็นพ่อค้าที่ตั้งอยู่ในความสงบโดยมาก ขอนจะเท็จจริงอย่างไร ยังไม่มีหลักฐานพอให้เชื่อถือได้

วันอดีตกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า “ต่อมาอีกไม่นานเท่าใด ญี่ปุ่นบางคนก็ไทยจับกุมขังไว้ก็ได้ทำประโยชน์ช่วยเหลือประเทศสยามในการสงครามกับ Ischeen Mey (๑) ซึ่งเป็นเมืองดาวเมืองหนึ่งในมณฑลเชียงใหม่ การที่ดาวเมืองนี้กล้าทำสงครามกับไทย ก็เพราะเข้าใจว่าพระเจ้ากรุงอังวะจะร่วมมือช่วยเหลือด้วย แต่เมื่อถึงคราวเข้าจริงกลับเพิกเฉยเสีย”

อนึ่ง เราคงจะระลึกได้ถึงถ้อยคำที่ชาวญี่ปุ่นผู้แต่งเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทย เคยกล่าวได้ว่ามีญี่ปุ่นที่หนีจากประเทศสยามไปเข้าด้วยทัพชวา ยกเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา แต่ความข้อนี้จะวิปลาสคลาดเคลื่อนไปบ้าง ก็พอสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะผู้แต่งเพ่งกลับถึงประเทศญี่ปุ่น และบรรยายความตามที่ได้ทราบจากคำบอกเล่า จึงเรียกชื่อบ้านเมืองที่เข้ามาทำสงครามกับไทยสืบต้นกันไป ดังที่ปรากฏมาแล้ว เช่น ชวา (Java) อาวะ (Ava) และกัว (Goa) เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดีถึงเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติของยามาดา และมูลเหตุที่ยามาดาต้องถึงแก่ความตายแล้ว พอสันนิษฐานได้ว่าเป็นความจริงทั้งอัน

(๑) ยังไม่ทราบว่าตรงกับเมืองใด

สปริงเกิล (Sprinckel) ซึ่งเป็นผู้แทนของชาวฮอลันดาอยู่ในเมืองปัตตานี จนตลอดรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม ได้เขียนไว้ในหนังสือ (Tweede ship vaerd van L, van Neck) ว่า “รากิฮาปี) (Ragihapi) (๑) มีขุนนางได้บังคับบัญชาคนหนึ่งเป็นบุคคลสำคัญในพระราชสำนักชื่อออกญากรมนายไวย ตำแหน่งออกญานเทียบเท่ากับตำแหน่งเคานต์ (Count) หรือลอร์ด (Lord) ออกญากรมนายไวยเป็นผู้นิยมนับถือชนชาติฮอลันดามาก จนถึงกับกราบทูลยกย่องสนับสนุนให้พระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดปรานเชลลือ”

“ในระหว่างที่ข้ากวีมียังดำรงพระชนม์อยู่ ออกญากรมนายไวยได้วางแผนการที่จะให้ญี่ปุ่นประมาณ ๔๐๐ หรือ ๕๐๐ คน ปลอมตัวเป็นพ่อค้าเข้าไปในพระนครศรีอยุธยา เพื่อชิงเอาราชสมบัติ และสำเร็จโทษพระองค์เสีย แต่ความคิดนี้ในขณะที่ยังดำรงพระชนม์อยู่ ออกญากรมนายไวยไม่มีโอกาสกระทำได้ จนเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว จึงก่อการจลาจลขึ้นเพื่อตั้งตัวเป็นกษัตริย์ โดยมีได้คำนึงถึงว่ายังมีพระราชโอรสที่จะสืบราชสมบัติอยู่ แต่อย่างไรก็ดีได้มีประชาชนคนไทยจำนวนมากคอยช่วยเหลือป้องกันพระราชโอรสพระองค์นั้น จนได้เสด็จผ่านพิภพพระนครศรีอยุธยา ในการนี้แม่ชาวฮอลันดาที่เป็นทหารรักษาพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ได้มีส่วนช่วยเหลือขัดขวางการกระทำของออกญากรมนายไวยด้วย โดยมีได้เห็นแก่ออกญากรมนายไวย ซึ่งเคยเป็นผู้มีบุญคุณต่อตนมาเคย ครั้นต่อมาเมื่อพระราชโอรสผู้เป็นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ ราชสมบัติจึงตกแก่พระราชอนุชาถัดจากพระองค์ไป แต่เมื่อตอนที่สปริงเกิลกลับจากเมืองปัตตานีนั้น การจลาจลครั้งนั้นยังไม่สงบราบคาบ”

เรื่องทกลาดนัยมีเรื่องทำนองเดียวกันอีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องของแมนเดนชะโล ซึ่งวิกฟอร์ต (Wicquefort) แปลจากจดหมายเหตุโอเลียร์วาร์ด (Olearius) แต่มิได้บรรยายเหตุการณ์ไว้ให้ละเอียดแจ่มแจ้ง บางทีผู้แต่งคงจะคัดมาจากรื่องของสปริงเกิลก็เป็นได้ นอกจากนั้นยังทกลาดไว้ในประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ของประเทศสยามที่ตูร์เปง (Turpin) เรียบเรียงและพิมพ์ขึ้นที่ปารีส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ (ค.ศ. ๑๗๙๓) (Histoire Civile et Naturelle du Royaume de Siam) อีกเรื่องหนึ่ง แต่ไม่ปรากฏว่าผู้แต่งได้ทราบเหตุการณ์มาจากไหน ทงเนื้อเรื่องทบรรยายก็ออกจะล้นเกินกันอยู่มาก

ต่อไปนี้จะได้นำถ้อยคำตำนานข้างฝ่ายไทย ซึ่งเรียกว่าพระราชพงศาวดารและชี้ให้เห็นว่าชาวญี่ปุ่นผู้แต่งเรื่องราวเหล่านั้น ได้อาศัยหลักฐานอันใดมาประกอบเรื่องขึ้น

(๑) ชาวยุโรปมักเรียกพระนามพระเจ้าทรงธรรมดังนี้.

ในพระราชพงศาวดารมิได้มีข้อความตอนใดกล่าวว่ ญุ่นที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศ
สยามมีลัทธิเกี่ยวข้องกับกบฏซึ่งเกิดขึ้นในสมัยนั้น คงมีแต่เรื่องราวซึ่งลำดับเหตุการณ์สำคัญ
ต่าง ๆ ตรงกันเป็นลัทธิมาก จึงพอสันนิษฐานได้ว่า ผู้ประพันธ์เรื่องความกล้าหาญของยามาคา
นั้นเป็นบุคคลที่ได้ทราบเรื่องแท้จริงมา มิใช่เป็นแต่เพียงเอาเรื่องมาปรุงแต่งขึ้นเพื่อเป็นนิทานเล่า
สู่กันฟังเท่านั้น ความในพระราชพงศาวดารนั้นว่า “พระเจ้าทรงธรรมเดโชจตุรยศ เมื่อ
พ.ศ. ๒๑๗๑ (ค.ศ. ๑๖๒๘) มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ ทรงพระนามว่า พระเชษฐาธิราช
พระองค์ ๑ พระพันปีศรีศิริดี พระองค์ ๑ และพระอาทิตย์วงศ์พระองค์ ๑ พระราชบุตรผู้เป็นปฐม
นั้นเหล่าเสนาพดมาตย์ผู้ใหญ่ได้อัญเชิญขึ้นราชภิเศก ครอบครองพระนครศรีอยุธยาตาม
ราชประเพณี การที่เสนาอำมาตย์และมุขมนตรีกระทำเช่นนั้น พระพันปีศรีศิริดีทรงกริ้วมาก
เพราะเข้าใจว่าพระองค์ควรจะเป็นผู้ได้รับเลือกขึ้นครอบครองราชสมบัติ จึงตอบหนีไปยัง
เมืองเพชรบุรี และช่องชุมพลจะยกเข้าตีพระนครศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบจึงโปรด
เกล้าให้จัดกองทัพยกไปทันที่ พระพันปีศรีศิริดียังมิได้ระเตรียมกองทัพเสร็จ กองทัพฝ่าย
พระนครศรีอยุธยาก็เข้าล้อมจับกุมเอาตัวมาได้ และลงโทษทัณฑ์โดยปราศจากความปรานี
ครั้นต่อมาอีกราว ๒-๓ ปีต่อมา เจ้าพระยาตากสินมหาราชองค์แรกทำการปลงศพมารดา มี
บรรดามิตรสหายมาประชุมเป็นอันมาก จึงมีผู้กราบทูลยุยงพระเจ้าอยู่หัวเป็นความลับว่า เจ้า
พระยาตากสินมหาราชองค์แรกทำการครอง เห็นที่จะคิดประทุษร้ายต่อพระองค์ แต่หากเอากา
ศพเข้ามาบังได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงวิจารณ์ให้ลองแท้ จึงมีรับสั่งให้จับกุมตัวมา แต่
เจ้าพระยาตากสินมหาราชหลบหนีก่อนที่เจ้าหน้าที่จะทำการตามรับสั่ง จึงกล่าวขึ้นในท่ามกลาง
ผู้ซึ่งมาประชุม ณ ที่นั้นว่า เจ้าพระยาตากสินมหาราชทำการด้วยความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์
จึงยกราชสมบัติถวาย ถ้าแม้ว่าจะชิงราชสมบัติมาครอบครองเสียเองแล้ว ก็คงจะไม่พินิจไปได้
ไม่ควรพระองค์จะส่งด้วยเลย แล้วจึงกล่าวต่อพวกมิตรสหายที่ประชุมอยู่ ณ ที่นั้นต่อไปว่า ถ้า
เจ้าพระยาตากสินมหาราชต้องหาว่าเป็นผู้คิดการกบฏ มิตรสหายจะพลอยถูกหาว่าเป็นพวกกบฏไปด้วย
พวกเหล่านั้นจึงพร้อมกันให้เจ้าพระยาตากสินมหาราชคิดการป้องกัน และรับรองช่วยเหลือ ครั้นเมื่อ
ตกลงพร้อมใจกันเช่นนั้นแล้ว เจ้าพระยาตากสินมหาราชก็จัดเรือมีพลประมาณ ๓,๐๐๐ อาวุธครบมือล่อง
มายังพระนครศรีอยุธยา และขับพลตรูกันเข้าไปในพระนครเพื่อจะจับกุมเอาตัวพระเจ้าแผ่นดิน
แต่พระองค์ได้เสด็จหนีไปเสียก่อนแล้ว เจ้าพระยาตากสินมหาราชจึงให้ข้าราชการผู้ใหญ่ ๒ นายไป

ตามจับมาได้ และสั่งให้เอาตัวไปสำเร็จโทษตามประเพณีกษัตริย์ พระเชษฐาธิราชอยู่ในราชสมบัติหนึ่งปีกับเจ็ดเดือน”

“ครั้นแล้วเหล่าเสนาพศุมาตย์ราชบุโรหิตทั้งหลาย จึงอัญเชิญพระยากลาโหมขึ้นครองราชสมบัติตามประเพณีแห่งผู้มีชัย แต่เจ้าพระยากลาโหมมิได้รับ โดยกล่าวว่าพระเจ้าทรงธรรมยังมีพระราชโอรสอยู่อีก ส้มควรที่จะเชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายจึงราชาภิเษกพระอาทิตย์วงศ์ซึ่งมีพระชนมายุ ๘ พรรษา ขึ้นผ่านพิภพกรุงเทพมหานครที่อยุธยา แต่ทรงยอมเป็นอันทราบอยู่ทุกกันว่า พระมหากษัตริย์ทั้งทรงพระเยาว์เช่นนั้นจะจัดการบ้านเมืองนั้นไม่ได้ เหล่าเสนาพศุมาตย์จึงประสงค์จะยกราชสมบัติให้เจ้าพระยากลาโหมครอบครองต่อไป เมื่อเจ้าพระยากลาโหมทราบตระหนักว่า เหล่าเสนาพศุมาตย์ทั้งหลายมีความเต็มใจที่จะมอบราชสมบัติให้โดยสุจริต ก็ยอมรับและขึ้นผ่านพิภพเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๔ (ค.ศ. ๑๖๓๑)” (๑)

ข้อความ ในพระราชพงศาวดารที่กล่าวมานี้ ใกล้เคียงกับ เรื่องราว ซึ่งรวบรวม ได้จากที่ต่าง ๆ มาก ส่วนจดหมายเหตุของไทยซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงโปรดให้รวบรวมขึ้นนั้น ย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องบรรยายกิจกรรมที่เจ้าพระยากลาโหมกระทำในยุคนั้นให้เป็นไปในทางที่ดี และเป็นการกระทำความดีด้วยดี ทั้งผู้เขียนชาญทางโบราณคดีก็ยอมรับว่า เจ้าพระยากลาโหมมิได้รื้อร่นกระวนกระวายที่จะฉวยเอาซึ่งอำนาจอันยิ่งใหญ่มาเป็นของตน จนแม้ในโอกาสที่จะได้มีผู้ยกย่องให้เป็นถึงพระเจ้าแผ่นดิน อันเป็นบำเหน็จอย่างสูงสุด เจ้าพระยากลาโหมก็ได้ไยดี กลับยินยอมให้พระราชโอรสในพระเจ้าทรงธรรมทั้ง ๒ พระองค์ได้ราชสมบัติแต่ถึงกระนั้นก็ดี ชาวต่างประเทศที่เป็นลัทธิพยานแห่งเหตุการณ์เหล่านั้นคงพากันลงความเห็น ว่า เจ้าพระยากลาโหมเป็นขบถชิงราชสมบัติโดยแท้ ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำของวันวลิตในตอนที่ยกบรรยายถึงสาเหตุที่ประเทศสยามต้องถูกตัดขาดทางพระราชไมตรีกับญี่ปุ่น ๓ ประการ คือ

๑. โง่งน มีความเกลียดชังพระเจ้าปราสาททองที่คิดการเป็นขบถต่อประเทศชาติของตน เพราะตามลัทธิการบ้านเมืองและลัทธิแห่งศาสนาของญี่ปุ่นย่อมถือว่า ข้าแผ่นดินแม้จะเป็นผู้มีวาศนาสูงส่งเพียงใด ก็ไม่มีลัทธิจะปฏิวัติผลัดเปลี่ยนพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอำนาจเหนือตน หากพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งมิได้ครอบครองราชสมบัติโดยทำนองคลองธรรม ก็ชอบที่จะจัด

การให้พระองค์ทรงมอบหมายราชกิจที่ไม่ทรงสามารถกระทำได้โดยพระองค์เองแก่ผู้ที่สามารถในการดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายคนใดคนหนึ่งโดยสันติวิธีเท่านั้น

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๖๕๖) เจ้าฟ้าชัยเกษมมีพระราชดำล้น^(๑) ปฏิเสธต่อโอรสว่า ฝ่ายไทยมิได้ขับไล่และทำลายบ้านเรือนที่พำนักอาศัยของญีปุ่น แต่โอรสก็ยังถือโกรธและปลงพระทัยตัดขาดทางพระราชไมตรี ซึ่งเคยมีมาแต่กาลก่อนอย่างปราศจากเยื่อใย

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๖๕๖) พระเจ้ากรุงญีปุ่นได้กำหนดนโยบายที่จะกระทำทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ เฉพาะแต่ประเทศจีนและฮอลันดาเท่านั้น

ตามข้อความที่กล่าวแล้วแต่ต้น จะพึงเห็นได้ว่าทหารอาสาญีปุ่นได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนเรียบร้อยเต็มอมาจนสุดสิ้นพระราชวงศ์ของพระมหากษัตริย์ไทย ครั้นมาในสมัยหลังยังได้เป็นใจช่วยเหลือสนับสนุนเจ้าพระยาตากใหม่ด้วยประการต่าง ๆ จนปรากฏอำนาจอำนาจนาชนเป็นอย่างดี ในชั้นแรกเจ้าพระยาตากใหม่ก็ได้ปูนบำเหน็จรางวัลแก่ทหารญีปุ่นเหล่านั้น โดยอนุญาตให้ตั้งที่พำนักอาศัยอยู่ในบริเวณที่ดินแห่งหนึ่ง และให้มีสิทธิอย่างอื่นโดยสมบูรณ์ แต่ต่อมาเจ้าพระยาตากใหม่คงคิดว่าถ้ายอมให้ญีปุ่นมีสิทธิอำนาจนาชน อาจคิดการกำเริบจึงวางแผนการณ์ที่จะให้ชาวญีปุ่นเหล่านั้นออกไปเสียจากประเทศสยาม ไม่ด้วยทางดีก็ทางร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งให้จงได้ แต่ครั้นเมื่อชาวญีปุ่นเตรียมตัวที่จะออกจากประเทศสยามไปจริง เจ้าพระยาตากใหม่กลับเกรงจะมีภัยขึ้น จึงยอมให้กลับเข้าไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามเดิม

นอกจากนี้ ยังมีถ้อยคำของวันวลิต และบรเวตา นักเขียนชาวฮอลันดา ผู้มีโอกาสได้ทราบเรื่องราวของประเทศสยามดี กล่าวไว้เป็นหลักฐานสนับสนุนข้อความที่ได้อีกแล้วมาแต่ให้เป็นที่น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น อนึ่ง ถ้าได้นำจดหมายเหตุของบริษัทฮอลันดาอินเดีย ซึ่งพรรณนาเหตุการณ์สมัยโบราณมาพิมพ์ขึ้นเป็นเล่ม อย่างอิงลิชคอลเลกชันออฟเดอะสเตตเปเปอร์ (English Collection of State Papers) ซึ่งมาสเตอร์ออฟเดอะโรลส์ (Master of the Rolls) รวบรวมไว้แล้ว คงจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาทางโบราณคดีของประเทศภาคตะวันออกในสมัยนั้นเป็นอันมาก

ส่วนที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของไทยว่า “ชาวญีปุ่นซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยามได้ช่วยเหลือสนับสนุนให้สมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๐ (ค.ศ. ๑๖๕๗) นั้น ข้าพเจ้ายังมิได้เคยอ่านพบหนังสือฉบับใดที่นักเขียนชาวญีปุ่นหรือยุโรปกล่าวไว้ที่ไหนเลย

คงมีแต่จุดหมายเหตุการณ์เดินทางของพ่อโรดส์ (Father Rhodes) ยังประเทศแถบทิศตะวันออก ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือคฤตเตอของฟเตอร์คริสต์เตเรียนเวสต์ลันอินไซแอม (State of the Christian Religion in Siam) ค.ศ. ๑๖๖๖ (พ.ศ. ๒๒๐๙) กล่าวถึงญี่ปุ่นในประเทศสยามว่า “มีญี่ปุ่นบางคนอพยพจากประเทศญี่ปุ่นไปพำนักอยู่ในประเทศสยาม เพราะถูกทางบ้านเมืองของตนบีบบังคับ ญี่ปุ่นเหล่านั้นได้แจ้งแก่บิชอปแห่งเบรุต (Bishop of Beyrout) ว่ามีญี่ปุ่นจำนวน ๓๗๐ คนถูกประหารชีวิต เพราะถือคริสต์ศาสนาเป็นมูตเหตุ ถึงแม้ในประเทศญี่ปุ่นจะไม่มีบาทหลวงกระทำพิธีให้เข้ารับนับถือคริสต์ศาสนา แต่ก็ยังมีประชาชนพลเมืองญี่ปุ่นนิยมนับถือกันเป็นจำนวนมาก จนทุกที บิชอปผู้นั้นจึงแนะนำให้ชาวญี่ปุ่นมีจดหมายแจ้งไปยังบรรดาพวกพ้องว่า บิชอปมีความเมตตาสูงส่งที่พวกเขาต้องมารับกรรม ตกอยู่ในความลำบากยากแค้น ถ้าพวกเขาเหล่านั้นได้ไปอยู่ในประเทศสยาม บิชอปยินดีจะให้เข้ารับนับถือคริสต์ศาสนาโดยทั่วกัน”

เรื่องราวซึ่งมีผู้เขียนขึ้นเมื่อคราวที่ฝรั่งเศสเข้ามาเยี่ยมเยียนประเทศสยามในรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และบรรดาจดหมายเหตุเกี่ยวกับเมืองไทย ซึ่งนักเขียนหลายคนบันทึกไว้เป็นประโยชน์เพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของชาวญี่ปุ่นที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยาม และนโยบายทางการค้าขายของญี่ปุ่นเป็นอันมาก ประเทศสยามในสมัยนั้นมีคนครึ่งชาติที่เป็นบุตรหลานของชาวโปรตุเกสได้ภรรยาเป็นชาวญี่ปุ่นนับถือศาสนาคริสต์ตั้ง เช่นเดียวกับลุงของภรรยาคอนด์แตนดินฟอลคอน (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์) ที่มีสมญาเรียกกันว่าญี่ปุ่นคนดี (Ce bon Japonais) เป็นต้น ลุงของภรรยาคอนด์แตนดินนี้มีผู้กล่าวว่า เป็นบิดาของชนชาติญี่ปุ่นซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ตั้ง และเป็นผู้ที่ถูกทางบ้านเมืองของตนเนรเทศ ในประเทศสยามเคยมีโรงเรียนสอนคริสต์ศาสนา ซึ่งเด็กญี่ปุ่นเข้ามาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก

บาทหลวงตาชาร์ด (Tachard) กล่าวว่า “คอนด์แตนดินเคยอยู่ในสำนักของพวกญี่ปุ่น และชาวญี่ปุ่นเคยเป็นทหารรักษาพระองค์ของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ตลอดจนภายในวิหารที่คอนด์แตนดินสร้างขึ้นยังมีภาพเขียนโดยฝีมือญี่ปุ่นแสดงพฤติกรรมต่างๆ ตามพระคัมภีร์เก่าและใหม่ปรากฏอยู่”

แคมเฟอร์ (Kaempher) นักพเนจรผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่ง เคยแวะเยี่ยมเยียนเมืองไทย ตอนเดินทางมากับเรือสินค้าของฮอลันดา^(๑) เพื่อไปญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ. ๑๖๘๐) กล่าว

(๑) เป็นธรรมเนียมเรือสินค้าของฮอลันดา เมื่อจะไปค้าขายในประเทศญี่ปุ่น ต้องแวะเมืองไทยเพื่อซื้อสินค้าของไทยไปขายในประเทศญี่ปุ่น.

ว่า “มีหมู่บ้านชาวญี่ปุ่นและฮอลันดาอยู่ตามลำแม่น้ำฝ่งเดียวกัน แต่บ้านชาวญี่ปุ่นอยู่ใต้บ้านชาวฮอลันดาลงไป เรือสินค้าของฮอลันดามีคนประจำเรือคนหนึ่งเป็นญี่ปุ่นชื่อฮันยิมอง ชาวเมืองหิราโตะถูกมิถิโมะอยู่ในประเทศสยาม”

“เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๕ (ค.ศ. ๑๖๘๒) ชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งได้โดยสารลำเภอลำหนึ่งซึ่งเดินทางไปมะนิลา ระหว่างทางลำเภอลำนั้นเกิดอับปางลงในทะเลใกล้เกาะเล็กเกาะหนึ่ง ห่างจากฝั่งลูซอน (Lucon) แต่รอดตายไปชนบกได้ที่เกาะไหหลำพร้อมกับลูกเรือบางคน เมื่อผู้รักษาเมืองช่วยส่งตัวไปยังเมืองมาเก๊า (Macau) แล้วจึงโดยสารลำเภอลำโปรตุเกสไปยังเมืองปัตตาเจีย และเดินทางกลับประเทศสยาม”

อนึ่ง วาเดินดินได้ให้ดูแผนที่ประเทศสยาม แสดงทิศที่ค้นของทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำอย่างถนัดชัดเจนและกล่าวว่ามีหมู่บ้านชาวญี่ปุ่นตั้งอยู่ในระหว่างหมู่บ้านชาวรามัญกับวังตัมกลันตุราจีน ต่อจากนั้นไปเป็นหมู่บ้านชาวฮอลันดา ถึงแม้แหล่งถ่านบ้านเรือนของญี่ปุ่นจะสูญสิ้นไปแล้วก็ตาม แต่บริเวณที่ดินอันเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของญี่ปุ่น ยังคงปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ เหตุที่บ้านเรือนของญี่ปุ่นต้องมลายหายสูญ โดยมีไต้ทงเค้าไครงไวให้เป็นที่สังเกตได้นั้น คงเป็นเพราะถูกพม่าเข้าศึกเผาผลาญเสีย เมื่อเขามาย้ายกรุงศรีอยุธยา ที่สุดจนเผ่าพงศ์วงศ์वारของญี่ปุ่นเหล่านั้นก็ไม่ปรากฏว่ายังคงมีเหลือตกค้างอยู่ที่ไหนเลย ส่วนสินค้าของไทยที่ส่งไปขายในประเทศญี่ปุ่นนั้น ได้แก่หนังควายและหนังปลากะเบนที่ญี่ปุ่นนำไปใช้ทำค้ำมดาบ เป็นต้น”

ในที่สุด ข้าพเจ้าขอขอบพระทัยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทอดวงศ์โรปรภาที่ใต้ทรงพระกรุณาช่วยตรวจสอบข้อคนไทยที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงให้เป็นการถูกต้อง และขอขอบใจนาย อี. เอส. เฟรนด์ กับนาย ดับบลิว. อาเซอร์ ข้าราชการสถานทูตอังกฤษที่ได้ช่วยเหลือค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชพงศาวดารสยามเป็นอย่างสูง

